tiszatáj
1997. SZEPT. * 51. ÉVF.

Kovács András Ferenc, Szepesi Attila, Tandori Dezső versei

Ágh István, Darvasi László prózája

Zalán Tibor kiadatlan beszélgetése Baka Istvánnal

Vekerdi László tanulmánya

Diákmelléklet: Danyi Magdolna Orbán Ottóról

József Attila Tudományegyetem
I–II. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék
Szeged

9

tiszatáj

IRODALMI FOLYÓIRAT

Főszerkesztő:
OLASZ SÁNDOR

A szerkesztőség tagjai:

ANNUS GÁBOR
(szerkesztő)

HAJÓS JÓZSEFNÉ
(szerkesztőségi titkár)

HÁSZ RÓBERT
(olvasószerkesztő; próza)

---

tiszatáj

Megjelenteti a Tiszatáj Alapítvány Kuratóriuma
a Csongrád Megyei Önkormányzat, a József Attila Alapítvány,
a Soros Alapítvány és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.
Felelős kiadó: Tiszatáj Alapítvány.
Szedés, tördelés: Tiszatáj Alapítvány.
A lapot nyomja: Officina Nyomdaipari Oktató és Termelő Kft., Szeged.
Felelős vezető: Dr. Kékes Tiborné.
Internet-cím: **http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/tiszataj/**
E-mail cím: **tiszataj@aida.lib.jgytf.u-szeged.hu**
Szerkesztőség: 6741 Szeged, Rákóczi tér 1. Tel. és fax: (62) 312-670. Levélcím: 6701 Szeged, Pf. 149.
Terjeszti a HIRKER Rt. és az NH Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (Budapest, XIII. Lehel u. 10/A, levélcím: HELIR, Budapest 1900), ezen kívül Budapesten a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletági Igazgatósága kerületi ügyfélszolgálati irodáin, vidéken a postahivatalokban; közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a Postabank Rt. 11991102-02102799-00000000 pénzforgalmi jelzőszámra.
Egyes szám ára: 80 forint.
Előfizetési díj: negyedévre 240, fél évre 480, egész évre 960 forint.
ISSN 0133 1167

Tartalom

LI. ÉVFOLYAM, 9. SZÁM

1997. SZEPTEMBER

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Agebek, latrok lakomáján (Anonymus Transsylvanus, 1697) 3

TANDORI DEZSŐ: I. ír trilógia (Galway felé; Roscommon; Leopardstown) 5

DARVASI LÁSZLÓ: A könnymutatványosok legendája (Regényrészlet) 8

PODMANICZKY SZILÁRD: Arti; B2-aspartam 20

SZEPESI ATTILA: Talált szonett 22

Nem tettem le a tollat... (Zalán Tibor beszélgetése Baka Istvánnal [1994 nyara]) 23

Rittersporn Gábor levele Baka Istvánnéhoz (Frankfurt an der Oder, 1997. június 9.) 34

ÁGH ISTVÁN: Árokból jön a törpe ([Regényrészletek] Ezredesné, csillagokban; Köd) 40

KIRÁLY FARKAS: hobo XIX; patt; senorita 4; hobo XX 55

KIRÁLY ZOLTÁN: Virtuális realitás; Logikus elmebontás (in memoriam Kassák Lajos); Nedves cigaretta és utazási vágy; Lucky Strike I; Lucky Strike II (Három szédült buddhista pap társaságban) 57

FEKETE VINCE: Hondáját ugratja; A Mester. Fiaihoz; A Jóisten a hintaszékből (Tettedre hívás) 60

SÁNTHA ATTILA: Kristóf elmegy, remélhetően végleg; Sehonnan vers; Grálozás; Első hó; Magyar! Hasad; Versek a klónozásról, valamint újabb felfedezésekről (A maketták elsőbbsége; A connemara-i erdő réme; Kékszakállú Vanek verse) 63

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ: A kontárság erénye; Tettvágyat ébreszt az emlékezés; A könnyű préda; Kisétálás; Mit csinálok a nagyszótárral 68
Páros séta a bölcsőhely körül (Móser Zoltán fotói Farkaslakáról) 71

HAZAI TÜKÖR

VEKERDI LÁSZLÓ: Az alföldi városok és a településpolitika ([1945–1963] Belényi Gyula könyvéről) 72

KRITIKA

HOLLÓSVÖLGYI IVÁN: Emlékkönyv N-nek, annak (Kemény István: A néma H) 80
GORETITY JÓZSEF: A „szükséges népszövetség" a művelődés történetében (Irodalmi-kulturális érintkezések a Monarchiában) 86
GÖRÖMBEI ANDRÁS: A nagy olvasó (Márkus Béla: A betokosodott kudarc) 91

MŰVÉSZET

BALOGH TIBOR: Olvasni és gyönyörködni benne (Schéner Mihály: Kézkivirágzások) 95

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

MÓSER ZOLTÁN fotói a 4., 59., 67., 71., 85. és a 90. oldalon.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Agebek, latrok lakomáján

ANONYMUS TRANSSYLVANUS, 1697

Öngyötrő útálat
Vergődő rút állat
Dög vagyok én már nektek
Mennyei fájdalom
Poklokba vájt alom
Hol hősül elfektettek
Mint csúfságnak tartott
Harcban csorbult kardot
Majd örömmel feledtek

Víg angyalkák ökle
Asztal alá lök le
Szétszór mint részeg morzsát
Rekedt vendégsereg
Ki még fenn ténfereg
Gajdolván nóták korcsát
Mikor bétölt bendők
Öklendnek jövendőt
Őrölvén ország sorsát

Vetnek vert ebeknek
Kik értem remegnek
Torzsalkodnak harapnak
Tépik lelkem elmém
Bár nem érdemelném
Marcangolnak falatnak
Ha vesznék hamarabb
Vizslák vén agarak
Helyettem megmaradnak

Morgón fölnyaldossák
Lakomák nagy mocskát
Mind újabb koncért szolgál
Hadd járjon elhittem
Míg véremben vittem
Hogy a földi lét oltár
Szerelmes szép szentség
Értelmes ép egység
Zengő teljesség zsoltár

TANDORI DEZSŐ

I. ír trilógia

GALWAY FELÉ

(Magunknak)

A vonat hajnalonta,
a vonat estelente,
vagy csak az oda-vissza,
zöldekbe feketedve,

fel nem libbent madárszárny,
alkony túlsúlya-ólma,
ökölbe-forma kátrány,
tárt ablakod golyója,

ahogy leáll, sövényen,
tar-ágon, bokor alján,
nem sarkall, hogy serényen
tedd-hagyd midet, kihallván

a galwayi vonatból
hajnalonta vagy este-
lente, a szélfuvattól
megvörösült szemedbe

szálló porszemvalóból
már azt a néma csendet,
amely – elég a jóból! –
holttá válnod üzenget.

Ezt még – s nyugodj – beengedd,
függönyét rá leengedd.

1997. V. 19.

ROSCOMMON

Catherine-éknak D. és Á.

Hogy haza Roscommonba,
este kimennek érted,
vagy westwayt-gyalogolva
jegenyék, el ne véthesd

az elcsitult vidéket,
sorra sötét karámok
drótjai, visszanézned
nincs mit, és az a pár ok

is e sötétbe vész, mit
akarsz itt, eligérted,
jössz az esti vonattal,

nélküled jön a hajnal,
itt lesz reggelizésed,
éjből éjbe kitérsz itt.

Fák megbókolva kérdik,
azzal a semmi-zajjal,
melybe ez visszatérted,

jössz, megbékélve térdig,
fentről-e, csak alulról?
Mindegyből mára ennyit,

a rosszból és a jóból.
...Egy kéz bentről kaput nyit - - -

LEOPARDSTOWN

...írpetinek...

Kimentem a toronyhoz,
vittem valami romhoz

vágyó darabjaim,
Joyce-e, Yeats-e, na, kinn

voltam így, Dublin, észak-
nak, fel a hegykaréjnak,

egy völgyölön a pálya,
Leopardstown lapálya,

a zörgő táblasor,
nevekkel, dobrokol

az istállóvonal,
megafonból a zaj

kísér még, vissza, hogy
viszed, amid hozott,

fussanak egy utolsót,
megemeled a korsót,

gondolj még egy Guiness-re,
kínozzon soha-vissza.

Tengerég, esti, tiszta - - -

DARVASI LÁSZLÓ

A könnymutatványosok legendája

REGÉNYRÉSZLET

Meglehet, hogy az 1683-as esztendő májusában valóban Belgrád a legfontosabb hely a világon, ahogyan azt egy iszonyatosan csúf törpe gondolja. A Fényesarcú Padisah ekkor vonul föl a városban, s itt lopódzik a szultán körül vonuló törpekíséretbe Pep Velemir, aki talán a világ legcsúnyább törpéje. Negyedik Mohamed szultán már ekkor, a májusi tulipánnyílásban tudja, hogy néhány hónapon belül összeroppantja a gőgös Bécs városát, s véget vet az idióta Lipót császár ingatag hatalmának. Arnót Abdurrahman, későbbi budai helytartó Kara Musztafa nagyvezír udvarmestereként vesz részt az 1683-as sikertelen bécsi ostromban. S ott van Arnót Abdurrahman Belgrádban akkor is, amikor 1683 december 15-én a Fényesarcútól érkezett janicsár aga odaáll a zavartan elhallgató Kara Musztafa elé, s kiemeli a nagyvezír nyakából a bántatlanságot biztosító szultáni pecsétet. A kékszakállú janicsár aga ezután tárgyilagos hangon fölolvassa a szultáni fermánt. A város fölött elhomályosul a téli verőfényben ragyogó Nap. Kara Musztafa fejét selyemzsákban kéri a Fényesarcú Padisah. Arnót Abdurrahman, aki bár meglett és sokat tapasztalt ember már ekkoriban, összeszoruló gyomorral figyeli a nagyvezír hamuszürke arcát. A hóhérok néhány perc múlva úgy fojtják meg Kara Musztafát, mint a kutyát, s nem sokat teketóriázva a fejét is levágják, a bőrét ott helyben lenyúzzák, s miután gyapottal és mézes pehellyel tömik ki, elrettentésül a várfalára szögezik. A müzzein talán már el is felejtette az esti imát, de Arnót Abdurrahman még mindig a vár mellvédjén álldogál, onnan jól látja egykori ura kitömött, fej nélküli tetemét. A hírnévre és a halálra gondol az öregember. Langyos szél fújdogál a Duna felől, erősen olvad. Éjszakára beborult az ég Belgrád fölött. Vajon az ő halála milyen lesz? Ugyanolyan szánalmas és nevetséges, mint a nagyvezíré? Emlékszik, a sikertelen bécsi ostrom után, dühében hogyan ölette meg a nagyvezír a budai helytartót, az agg Ibrahimot. A beglerbég ráncoktól barázdált arcán ugyanaz a hitetlenkedő szégyen áradt szét, ahogyan akkor megfulladt, akár csak most a nagyvezírén. Pedig mi volt a nagyvezír kedvenc szórakozása? Európa térképeinek tanulmányozása, és átrajzolgatása. Abdurrahman odaképzeli magát a nagyvezír megcsúfított tetemének a helyébe. Ilyen sors vár rá is? Megfulladni, mint egy kutya?! Nem. Hát ezt nem! Dühösen a levegőbe sújt, s önkéntelenül a piactér felé veti a tekintetét. Mi ez a fülsértő nyikorgás? Fáklya kísérteties fénye imbolyog a kicsinyke téren. Az öreg udvarmester ek-

kor pillantja meg a különös, nagyokat zökkenő szekeret. Aztán hirtelen akárha valami különös erő húzná, köpenyét összerántja magán, s amilyen fürgén csak tud, a vár kapujához siet. Átnéz az őrök meglepett arcán, szót sem szól hozzájuk. Néhány utcával odébb megtalálja a szekeret. Nyűtt, sokat látott, rozoga alkotmány. Különös alak áll a szekér oldalánál. Furcsán tartja a vállait, mintha azok le akarnának esni. Az arca árnyékban marad. Abdurrahman a parancsoláshoz szokott emberek magabiztosságával megáll előtte.

– Mit akarsz tőlem? – kérdezi nyersen.

– De hiszen a halálodra vagy kíváncsi, uram – állapítja meg unottan Franjo Mendebaba, s hirtelen előrelép az árnyékból. Fáradt, meggyötört arcára kísérteties fényt vet az utcai fáklya imbolygó fénye. Ám a szeme egyszerre fölszikrázik, akár a tükör, melybe maga a Nap pillant bele. S a már-már elviselhetetlen fényesség után egy zavaros képet lát az öreg török. Előbb egy ismeretlen arc képe bontakozik ki a másik szemében. Egy német katona, talán valami brandenburgi ördög, a puskáját emeli, igen, egyenesen rá céloz. Por, füst és örjöngő csata a háttérben. Miközben pedig albán lovasok védik, mentenék az ő életét. Az udvarmester látja a halálos golyót, amint az elindul feléje. A látomásnak vége. Abdurrahman bólint, elmosolyodik. Albán lovasok. Jól van. Hiszen maga is albánnak született, hogy aztán megsegítse sorsát a Próféta.

– Megjegyezted a képet, uram? – kérdezi az idegen.

Abdurrahman józanodik. Újra csak egy csavargót lát maga előtt, koszos és semmirekellő alakot. Ám ez a nyomorult úgy néz rá, mint akinek bárhová és bármire szabad néznie. Abdurrahman megborzong.

– Ki vagy te? – kérdezi.

De nincs válasz. Hirtelen kar nyúlik ki a szekérből s már húzza is a szakadt ponyva alá az esetlen, kapaszkodni képtelen Franjo Mendebabát. Arnót Abdurrahman megesküdne, hogy maga az ördög utazott a szekéren, mert közben egy fekete, vigyorgó arc pillant ki rá a ponyva mélyéből. De még az aranyfogát is megcsillantja. S ahogy Abdurrahman a tovazörgő, nagyokat nyikorduló szekér után bámul, meglátja az oldalára pingált hatalmas könnycseppet. Olyan tisztán és üdén kéklik, mintha nem is egy szakadt, koszos ponyvát kellene díszítenie.

Az udvarmester ettől fogva nem felejti a látomást. Ha ugyan nem a legkomolyabban veendő valóság volt ez az egész. Éjszakánként fölül az ágyban, odébbtolja kedves háremhölgye meleg, puha testét, és jól látja a golyót, ami a halálát okozza majd. Egyáltalán nem fél Abdurrahman. Nem érez csalódottságot sem, sőt ha a látomás igazat mond, akkor csatában fog meghalni, vagyis mártírrá válik, és ennél többet Allah hűséges katonája nem kívánhat. De valóban így van-e?! Nem csak a figyelmét lankasztották el egy gonosz varázslattal, hogy aztán ő is úgy végezze, mint már annyian, akik annyira elvakultak voltak, hogy csak akkor ocsúdtak föl, amikor a nyakuk köré hurkolódott a se-

lyemzsinór?! Abdurrahman kérdezősködik, mindenféle kémeket fogad fel, bejáratos lesz az udvari titkosszolgálathoz, ám semmilyen komoly eredményre nem jut. Senki sem tud biztosat mondani azokról az emberekről, akik a könynyeikkel mutatványoskodnak, s valószínűleg több birodalom kémei egyidejűleg. Abdurrahmant már nem is a saját halála és a személyes sorsa érdekli, hanem a jövő lehetősége.

Kik ezek az emberek?

Honnan jönnek és hová tartanak?

Lehetne-e a segítségüket kérni a birodalom sorsát illetően?

Amikor Arnót Abdurrahman megtudja, hogy hamarosan ő lesz a következő helytartó Budán, odahajol a titkos hírt hozó janicsár agához. Ugyanaz az az ember, aki Kara Musztafa selyemzsákba varrt fejét Sztambulig görgette. A janicsár aga szakálla kék, mint a legszebben csillogó, halálba induló orgyilkos pengék. Mindenki tudja, hogy a janicsár aga egyik szemével maga a Fényesarcú Padisah néz, és ezért ezt a szemét az aga még álmában sem tudja lehunyni.

– A legjobb kémre lenne szükségem, aga – mondja halkan Abdurrahman.

– Neked segítek, uram – szól meghajolva a janicsár aga.

Néhány nap múlva, egészen pontosan 1684 ősze – Allah szerint 1095 vége – ez az időszak, egy magát Jozef Bezdánnak nevező ritka szép férfiú kér bebocsátást a helyettes helytartóhoz. Nem szól egy szót sem, de az aga pecsétes menlevelét mutatja az ajtónállóknak. Arnót Abdurrahman úgy vizsgálja a valószerűtlenül szép férfit, mint aki nem bízik abban, hogy valódi, de legalábbis eredményes kém lehet. Túl szép ahhoz. Oly sokat csalódott már az utóbbi hónapokban. Pedig ez a szép férfi valóban a legjobb kémek egyike a világon. Jozef Bezdán mozdulatlanul áll az öreg török figyelmének a sugarában. Abdurrahman végre megköszörüli a torkát, s arra kéri a spiont, sorolja fel a térség legjobb kémeit, hiszen a közvélekedés szerint a kémeknek ismerniük kell egymást, részint azért, hogy amit az egyik tud, azt a másik is megtudja, részint pedig azért, hogy ne ugyanannak az úrnak szolgáljanak. Jozef Bezdán egyszerre fölnevet ezen gyermeteg okfejtésen. De egyáltalán nem szólal meg. Abdurrahman akár meg is sértődhetne, borzasztó haragra gerjedhetne, de mivel bölcs ember, megzabolázza az érzelmeit. Sokáig figyelik egymást, az öreg török katona s a világ leendő legjobb kéme. Ekkor Abdurrahman kedvenc egyiptomi vázájában vakító, fehér szirmokat bont egy rózsaszál. A helyettes helytartó bólint, s beszélni kezd.

– Tudjuk, hogy a térség egyik legjobban működő kéme egy Mesdele nevű vándorcigány. Mesdele a világ zsidóságának a szolgálatában áll. Amszterdamtól Lembergig, Brémától Velencéig működik, s elsősorban kiválasztott zsidók álmait hordozza és cserélgeti. Néha bosszúállásra is használják. Egy Bogdan Hmelnyickíj nevű véres kezű hetman például azt álmodta közvetlenül a halála

előtt, hogy ártatlan zsidó gyerkőcök dobálódznak boldogan visongva az ő hatalmas és rettenetes, mindenesetre fölemelhetetlennek hitt szívével. Az álmot csakis Mesdele csempészhette a Bogdan Hmel lehunyt szemei mögé.

Jozef Bezdán bólint. Abdurrahman folytatja.

– Roppant ügyes és kifinomult kém a Berthold nevű jezsuita testvér, aki először megfeszíttetik, majd Jézust idéző jajkiáltásokkal, kit mi Iszának nevezünk, meghal, ám csak azért, hogy néhány nap múlva feltámadhasson. De ez sem elég. Kálváriája folytatódik. Alig egy év múlva, az 1083-as esztendő Dzülhidséjének az idején egy rongy felhőhöz szögezik részeg kurucok. Berthold testvér egy sugaras tavaszi napon a Burg császári lakosztályának egyik ablaka előtt száll el a rongy felhőjével. Csakhogy a felhő megáll, s a jezsuita szemközt találja magát az erősen töprengő Lipót császárral, aki éppen A teremtés titka című oratóriumán dolgozik. A testvér egyenesen a császárnak ajánlja föl a szolgálatait. Most ő a császári titkosszolgálat leghűbb embere.

– A harmadik kém egy Brazina nevű öregember, aki sokáig a kék szemű Szejdi pasának dolgozik, és ott van Várad elfoglalásakor az 1660-as esztendőben. Napokra meg tud halni, és a halálból figyelve az életet olyan összefüggések és titkok birtokosa, melyek joggal nevezhetők páratlan és egyedülálló tudásnak.

– A negyedik spion egy Levendel Pekics nevű budai rác, aki kémkedik a császári udvarnak és a Fényesarcúnak egyaránt, viszont olyan ügyességgel csinálja, hogy Bécsben is és Sztambulban is elégedettek vele. Jellemző, hogy ha valamilyen félreértés vagy kicsinyes bosszú okán Sztambul küld rá orgyilkosokat, császári besúgók mentik meg az életét, ha viszont a császári kamarilla tenné el láb alól, kerengő derviseknek öltözött sztambuli életvédők fogják föl testükkel a Pekicsnek szánt mérgezett kések hegyét.

Jozef Bezdán hallgat. A szirmot bontott rózsaszálat figyeli elmélyült érdeklődéssel. Abdurrahman kérdőn tekint rá. Aztán megcsóválja a fejét s folytatja.

– S él még egy nagyon értékes és különös spion a világon – mondja Abdurrahman s elhallgat újra. Különös mosollyal az arcán szólal meg – Sokféle reménytelenség van, létezik a világon. Erről a spionról azt tudni, hogy a világ egyik legkülönösebb és leggyötrelmesebb reménytelenségében tengeti az életét. Fél beszélni, és talán igaza van. Úgy tudja, hogy egyetlen szava sem lehet igaz.

Abdurrahman fölnevet.

– Nézd, azt akarom, hogy a legjobb kém dolgozzon nekem – hízeleg a kémnek. Jozef Bezdán bólint, vagyis beleegyezik.

– A könnymutatványosokról hallottál már? – kérdi Abdurrahman a szakállában babrálgatva. Odalép a vázához, óvatosan kiemeli belőle a rózsaszálat. Átszellemülten szagolgatja. Jozef Bezdán elmosolyodik, s ettől kivételesen rút

lesz az arca. Szép, szoborszerű fölső testét előredönti, ahogy válaszolna. Persze most sem beszél.

– Hallottam róluk, azt akarod mondani – szól Abdurrahman. – Mosolyogsz azon a szón, hogy könnymutatványosok. Inkább kémek ők is, ám hogy miféle kémek, kinek a szolgálatában állnak, ki pénzeli őket, s miféle célból, egyelőre magad sem tudod. Annyit azonban tudsz, hogy nem egyszerű vállalkozásról van szó. Olyan ez az egész könnymutatványosdi, mintha nemzedékek titkos és leleplezhetetlen vállalkozása lenne.

Elhallgat Abdurrahman. A kém is lassan kiegyenesedik. Újra szép és szoborszerű. Abdurrahman visszahelyezi a rózsát a vázába. Ujjhegyét a szeme elé emeli. Ott bíborlik rajta a vércsepp. Jozef Bezdán a vázához lép, s letöri a tüskét, amelynek hegye az udvarmester ujjába akadt.

– Egy napon elém vezeted őket. Mindahányan csak vannak.

És Jozef Bezdán bólint, s a következő nap reggelén a kémlelők azt jelentik Abdurrahmannak, hogy egy gyönyörű, ámde nyilván csavarodott elméjű, hiszen magában beszélő férfi elindult észak felé a Duna mentén. Előtte még fölkereste Levendel Pekics rác kettőskémet. A helyettes budai helytartó bólint s a hátralevő néhány napot háreme nyugalmában tölti. Nem is emelkedik föl a puha párnákról, nem is hagyja el a becéző női ujjak erdejét, mígnem titkára, egy szomorú szemű eunuch nem teszi elébe a kémlelők legfrissebb jelentéseit. Az eredmény megdöbbentő, csodálatra méltó. A kékszakállú janicsár aga valóban a legjobb kémet szállította Abdurrahmannak.

A kémlelők jelentése szerint Levendel Pekics budai rác lakos és kettős kém szörnyű halállal távozik az élők sorából. Olyan követ helyeztek álmában a mellkasára, amely minden egyes szívdobbanásra nő egy picit. Hajnalban Levendel Pekics szolgálója egy rettenetes szikla alatt találja az urát. Kőfejtőket kell hívni, hogy a darabokra tört ágyat, s a tetemet szabaddá tegyék.

A Mesdele nevű cigányt Prága dombos határában, rigócsicsergéstől hangos pagonyban éri utol a végzete. Egy RavRabénu Taussig Szender nevű prágai fiatalembernek visz nagyon fontos, habár még nem érvényes álmot Velencéből, Szalonikiből esetleg Bécsből. Szegény Mesdele végzete kegyetlen és roppant igazságtalan. Álmában fojtja meg a saját álma.

Ugyanezen időkben a wienerwaldi fenyvesek között különös tetemre bukkannak részeg osztrák mészégetők. Az összezúzott pap testén meghökkentő sebnyomok láthatók. Forradások a tenyerén és a lábfején. Mintha valamikor megfeszítették volna. A mészégetők nem tudják, jóllehet, nem is tisztük tudni, hogy Berthold testvér rongy felhőjét megvadult varjak tépték kendőcskénél is kisebb szeletekre, minekutána a jezsuita kém halálra zúzta magát a Wienerwald szikláin.

Jozef Bezdán Józef a foglalkozása szerint tehát világkém, orgyilkos, s amiképpen tapasztalni lehetett, hivatásos hazudozó is. Egy-két hétre eltűnt ugyan,

de időközben már újra Budán időzik, s nem ok nélkül teszi. Még mindig nem a legjobb kém a világon. Beköszönt az igazi, kemény tél is, az 1684-es esztendő decembere. Befagynak a keréknyomok és az útszéli pocsolyák, s ha feltámad a hideg szél, karvastagságú jégcsapokat tördel a házak ereszéről. Mint szerteszórt hatalmas ezüstpénzek, a Dunán a belgrádi hajóvám felé úsznak a sirályszaros jégtáblák. Némelyik madarat is hordoz a hátán, éppenséggel érdeklődő varjat. Az utcák és a terek kiürülnek, mert a metsző fagy nagyobb rendteremtő akármely szigorú törvénynél. Talán csak a piac és a csársi éli a szokásos életét. Ám a szó nem fagy meg, s a budai fürdők halk zsongása megbízhatóbb hírekkel szolgál, mint a még télen is lármás piac, vagy a sikátor mélyén lapuló zugkocsma, hová a möszthafiz is betér titokban egy-egy nyelet pálinkáért, fűszeres borért vagy serbetért. A legjobb helyek ezidőtájt a városban mégis csak a fürdők. Buda valóságos paradicsoma a hévizeknek és a gyógykutaknak. Még akkor is, ha a budai kutak mélyből felbuzgó víz néha olyannyira ecetszagú, hogy a fürdőzőknek vastag gyolcsokat kell az arcuk elé tekerniük hogy lélegzetet vehessenek. De még aranyművesek is használják a kénes vizeket fényezés céljából. Délutánonként főleg az asszonyok időznek a fürdők kőpadocskáin, keramitfekhelyein. Csacsognak és fecsegnek, a férfinemről váltanak incselkedő szavakat, magas és turbékoló hangon, ahogy a férfiakról csak a török nő tud szólni. Kicsi tenyerükbe fekete iszapot fognak, s a puha matériát kacarászva karjaikra és lágy hajlataik közé simogatják, hogy a hónuk alól és a combjaik közül a szőrüket elveszítsék. A férfiak reggelente járnak a fürdőbe. Amikor Jozef Bezdán megérkezik, törülközőjét teste köré tekeri, aztán lassan lépdel a csillogó oszlopsorral kísért legnagyobb vízimedencébe. Jól ismeri már az elismerő pillantásokat, melyek követik, míg csak meg nem áll az első lépcsőfokon, hogy vállára s hasára lögyböljön némi vizet. Aztán elhelyezkedik s hosszan áztatja szép, szoborszerű testét. Egészen kiváló víz ez! Még a franciabetegségre is gyógyír. Addig kell benne tartózkodni, míg a test rákszínűvé nem válik, s aztán bebugyolálva melegen tartani. Jön reggelente Jozef Bezdán, egykét órát a vízben tölt, és elmegy. Másnap megint jön. Arra készül, hogy a világ legjobb kéme legyen. Ám egy napon közbejön valami. Szerencsére nem nagy ügy.

A fürdőben néhányan lézengenek csak, és most azt az aggot sem látni, akiért Jozef Bezdán éppen ide, a Debbágkháne ilidséje ólomtetejű, díszes fürdőjébe jár. Nem is olyan nagy baj ez. A világkém sem izgatott, majd eljön az öregember holnap, és akkor beszél vele. Jozef Bezdán fürdőzik tehát, és figyelmesen hallgatózik. A török katonák, üzletemberek és hivatalnokok, akik régóta mindennapos vendégek itt, bizonyára azt állítanák, hogy évek óta ismerik azt a szép, szoborszerű férfit, s igen csak elcsodálkoznak, ha fölhívnánk a figyelmüket arra, hogy azok az esztendők bizony csak néhány napot jelentenek. Nos tehát azon a délelőttön jólöltözött, puha arcú fiatalember keresi Jozef

Bezdánt. Hosszú, aranyszegélyes köpenyét fölhajtva lép a medence széléhez, s férfi füléhez hajol. Néhány egyszerű szót suttog csak. A spion némán bólint, miközben küldönc lányosan finom, szőrtelen arcát fürkészi. Szeretné megsimogatni az eunuch fehér, finom bőrű nyakát, melyen úgy duzzadnak az erek, akár a kék gyöngysorok. A kémet Buda helyettes helytartója, Abdurrahman kéreti személyesen. Jozef Bezdán alig egy órácska múlva ott álldogál a helyettes helytartó szobája ajtajában és mézes szegfűteát szürcsöl. Abdurrahman int, s a szolgák már vezetnek is a helységbe két különös figurát. Egyikük valószerűtlenül hórihorgas, a másik pedig tömzsi, egészen hordószerű. Botladozva érnek a szoba közepére, egymáshoz vannak kötözve.

– Csináljátok! – parancsolja Abdurrahman. S ez a két különös figura nyomban könnyezni kezd. A hórihorgasnak tejfehér könny csorog a szeméből, tömzsinek fekete.

– Azt mondják, hogy ők a könnymutatványosok. Az őrjárat hozta be őket az egyik piacról – mondja tűnődve Abdurrahman.

Jozef Bezdán hallgat, mint a sír.

Abdurrahman rátekint a spionra, nagyot sóhajtva folytatja.

– No persze. Azt akarod mondani, hogy csalók. Hogy az igazi könnymutatványosok többen vannak és valami szekérrel utaznak, és hogy a sírásuknak mindig marad valamilyen nyoma. És hogy az is tudnivaló, amerre ők járnak, ott mindig valami fontos dolog történik az életben. Ezeknél? – A hamis könnymutatványosokra mutat. – Nem. Mintha egyáltalán semmi sem történt volna.

S valóban, a tömzsi és a hórihorgas alak úgy áll előttük, akárha egyetlen csepp könnyet sem ejtetek volna. Tökéletesen fölszáradtak a fehér és tökéletesen fölszáradtak a fekete könnyek. Különben is. Az is meglehet, hogy csak káprázat, rossz varázslat volt az egész, vagyis hogy egyáltalán nem sírtak.

Jozef Bezdán bólint.

– Mit tegyek velük? – kérdezi Abdurrahman kedvetlenül.

A világkém hallgat, csak a szeme csillog fényesebben a szokásosnál.

– Ha kivégzem őket, legenda lesz belőlük. Azok a nyomorultak, akik hisznek bennük, talán ott várnak dideregve a város határában, és néhány nap múlva vándorolnak tovább, s viszik, terjesztik a hírüket. Ha börtönbe vetem őket, újabb követőik támadnak, és talán ki akarnák őket szabadítani. Adjak nekik magas tisztséget?

Abdurrahman újra eltűnődik.

– Inkább mégis kivégeztetem őket. Ennek a birodalomnak a már legendák nem árthatnak.

Jozef Bezdán előre dönti fölső testét, s egészen úgy tűnik, hogy végre megszólal. De nem, mégsem. Abdurrahman megcsóválja a fejét.

– Hát persze. Szeretnéd végignézni a haláltusájukat – mondja még, s hátat fordít a kémnek.

Jozef Bezdán másnap nemhiába áztatja testét újra a fürdőben. Az agg férfi, ki az utolsó feladatát jelenti a legjobb kémmé váló úton, mielőtt igazán munkához kezdhetne a könnymutatványosok titkának megfejtésével kapcsolatban, eljött, s most ott üldögél vele szemben. Néha tűnődve ránéz. Jozef Bezdánt csodálattal tölti el az agg kifejezéstelen, de öregségében is szépséges arca. Olykor az az érzése támad, hogy az apját látja, akiről pedig annyit sem tud, mint az első lélekzetvételéről. Az öregember arcát nem csúnyította meg az idő, márványosan fénylik, szakálla fehéren göndörödik a melle előtt. A következő napon Jozef Bezdán azt látja, hogy az öregember mozdulatlan szemeiből valami fényes csordogál. Hiszen könnyek, egészen biztosan könnyek azok! Végre, végre hát! A kém megérti, hogy az időben végre megérett az alkalom. Óvatosan átgázol a vízen s elhelyezkedik az aggastyán mellett.

– Sokat éltem, de várni mindig szerettem – mondja az agg, s a szeme homályos vizében megcsillan valami idegen fény is. Jozef Bezdán nem mer megszólalni, ami érthető. Az agg elmosolyodik, mire a másik látja, hogy a szájában valósággal szétrohadtak a fogak. Apró, fekete tüskék meredeznek a vértelen, fehér ínyből. Az öreg ember hosszan beszél.

– Maguk a világkémek sem tudják, hányan vannak. Azt hiszem, ez így van kitalálva, hogy nem tudhatják. Úgy lehet, egy-két nap és néhány óra múlva, amikor az én nyomorult testemet kihalásszák innen, te maradsz az utolsó világkém. Idővel talán arra jössz rá, hogy nincs ember, aki ne lenne világkém valamiképpen. Semmi sem bizonyos. A föld Istené, de nem ő műveli. Te sem műveled, és a figyelmed sem a tiéd. Hiába is gondolod az ellenkezőjét. Hiába is hiszed, hogy a figyelmed a többi ember fölé emel.

Bezdánka Jozef zavartan hallgat, kissé sok ez a bölcsesség neki.

– Ha én öltem, mindig szerettem a halált közben – mondja az agg.

– Nevetségesnek tartod, hogy többször meghaltam?

Bezdánka Jozef szép arcán kellemetlen vonást rajzol a váratlan megalázta-tás.

– Például egyszer, nagyon régen történt, a váradi szőlőlevelek mellett meghaltam Brazinaként. Furcsa volt. Máig sem értem, hogyan történt. Egy kellemetlenkedő, buta olaszt kellett volna ledöfnöm, és persze gyerekjáték lett volna. Nem lett az. Apró, fekete köveken csúsztam el. Olyan volt, mintha valami ostoba mutatvány része lett volna az a halálom.

Jozef Bezdán izgatottan megemelkedik.

– Azt kérdezed, a könnymutatványosokról van szó?

Jozef Bezdán bólint.

– Azt kérdezed, hol járnak és mit akarnak?

Jozef Bezdán bólint újra.

– Azt kérdezed, mi a céljuk?

Jozef Bezdán türelmetlenségében megérinti az öregember aszott vállát. Aki csak elmosolyodik, s reszketeg ujjakkal kiemel a vízből egy tőrt, miközben a saját nyakát érinti.

– Itt szúrsz majd meg – mutatja.

Aztán odainti a fürdősfiút. Súg néhány szót neki. Néhány pillanat múlva hajlongva, alázatos arccal érkezik az igazgató. Az öregember gyorsan neki is súg neki néhány mondatot. Ettől fogva három napig nem zavarják őket. Az öregember három napon át kizárólag arról értekezik, hogyan kell kioltani az emberi életet. Ülnek a vízben, az agg Brazina és a szép Jozef Bezdán, testükből kiázik minden kellemtelen vágy, konok és bosszantó akarat, olyanok lesznek, mint apa és fia, olyanok lesznek, mint az angyalok, akik oly sok időt töltenek egymás mellett, hogy egymásba nő a lelkük, miként összegabalyodik a fák gyökere a föld alatt, beszél Brazina a halálról, s meg-megakadó fáradt mondatokkal arról is, mi látszik az élet túlpartján magából az életből, mi látszik onnan fontosnak és mi nem, beszél Brazina a könnymutatványosokról, akikről éppenséggel csak annyit tud, hogy jobb velük nem találkozni, mint találkozni, s hogy valószínűleg az ember legnagyobb tragédiája az, ha könnymutatványossá kell lennie. A víz remegő foltjain néha tovaúszik a délelőtt vagy a délután árnya. Jozef Bezdán hallgatja az agg Brazinát, és egyszerre megérti, mi az az érzés, ami elhatalmasodik rajta, birtokba véve a lelkét és a gondolatait. Ez az érzés a szégyen. Nincs olyan ember, akinek az életében egyszer ne köszönne be az a pillanat, hogy mélységesen és föloldhatatlanul szégyenleni, hogy él és lélegzik. Az élet szégyen, mert minden pillanata mélységesen botrányos. Jozef Bezdán végre megérti ezt a pillanatot. Aztán a negyedik nap hajnalán az öregember elhallgat, és megérinti a másik karját. Árnyékos, festett boltív alatt ülnek. A lágy fényben sejtelmesen csillognak fölöttük a baktagürgei keramitkockák. Talán csak a gőz gomolyog jobban a szokásosnál. És az öregember fáradtan, megbékélve bólint. Jozef Bezdán sokáig bámulja nyakán az eret. Csak egyszer szúr. Olyan a mozdulat, mintha nem is történne meg.

– Majdnem jó – suttog át vére halk bugyogásán az agg.

Jozef Bezdán egy ideig tartja a vízbe forduló testet. Körülötte sötét folt, hatalmas könnycsepp alakú vérfolt terül szét az ecetes vízen. Ugyanezen pillanatokban Arnót Abdurrahman helyettes budai helytartónak négy alak jelenik meg az álmában. Ismerős figurák valamennyien. Egy cigány, egy jezsuita, egy rác kereskedő, illetve egy török vénség. Abdurrahman elégedetten bólint. Titkárjáért küldet, s üzeni, hogy Jozef Bezdánnak azonnal Szegedre kell utaznia. Azt a bizalmas jelentést kapta, hogy a könnymutatványosok szekere arrafelé zörög.

Jozef Bezdán gyalogosan indul, és gyalogosan is érkezik meg Szegedre. Veronika napjának délelőttje van. S ha útközben a világkémet végleg elzsib-

basztja a farkasordító hideg, s úgy érzi, többet egy tapodtat sem tud tovább menni, hát beleheveredik a szikrázó, porzó hóba és addig néz a távoli Napba, mígnem meggyűlöli a tehetetlenségét, hogy képtelen meleget adni, hát felugrik, s dühöngve, nagyokat fújtatva halad tovább. Néha jégcsapot tör egy fa ágáról, s fagyos tenyerével melengeti. Hosszan elnézi, hogyan sír a jégcsapocska. Jozef Bezdán az egész úton a könnyeken és a könnymutatványoson elmélkedik. Hiába is tagadná, már nem Arnót Abdurrahman megbízása miatt, hanem neki személyesen is életbevágóan fontosak ezek a titokzatos s fellelhetetlen könnymutatványosok.

Kik ők?

Hányan vannak?

Miféle híreket visznek?

Ha a könnymutatványosok körül jár Jozef Bezdán gondolata, hát mindegyre határtalan reménytelenséget érez, akárha féreg rágná a szívgyökerét. Ilyen érzések és gondolatok közepette ér Szeged városának legmutatósabb részébe, a Palánk nevezetű kerületbe. A török előkelők és a tehetősebb kereskedők, iparosok városrésze ez Szegeden. Jozef Bezdán fáradtan, összefagyva, de elégedetten nézelődik, amikor egyszerre átható kamilla illatot érez. A lány csúnyácska, akár a sokathasznált, vérző seggű szajhák, bár az első pillantásra kitetszik, hogy még érintetlen. Hohó, hiszen neki van kamillaillata! Jókora mézescsuprot ölel magához. Riadtan pislog, mintha érezné a nyomában lihegő veszélyt. A palánki piacról igyekezne, nyilván hazafelé, amikor egy megtermett, durva arcú janicsár megragadja a karját. Jozef Bezdán néhány pillanat múlva fejcsóválva emeli a hóból a mézescsuprot, s úgy bámul bele, mint aki nem csak a fagyott arany sárgáját láthatja. Bizony nem is. Jozef Bezdán tudja meséltetni a mézet. Vagyis látja, hogy az Osman Krivdascha nevű paplanosnál miképpen tesz erőszakot a kamillaillatú, csúnya lányon Ibrahim Galaburdi janicsár kapitány. Alig néhány fertályóra múlva Jozef Bezdán a paplanos házához lopódzik, belép a nesztelenül táruló ajtón, s némi tűnődés után úgy vágja el a magában dúdolgató Krivdascha torkát, hogy az nem láthatja a gyilkosát, csak az előtte púposodó tollhalomra csorgó saját, édes vérét. Aztán tovább fut Jozef Bezdán, keresi Ibrahim Galaburdi janicsár kapitányt. Későn érkezik vissza a Szent Dömötör utcába. Már csak azt látja, hogy a döbbenettől szólni nem tudó janicsárok egy hamudombocskát állnak körül. Dervisek és piacosok imádkoznak mellettük rémülten, ingatva fogják a fejüket. Egy elszenesedett emberi kupac a döbbenet tárgya. Egyikük, egy hosszú kaftános, rossz arcú alak valami bőrfüggőcskét kapar ki a pernye közül. Talizmán lehet, amelyet még a tűz sem tudott elrontani.

Jozef Bezdán egy közeli kocsmába húzódik be, történetesen Ibrahim Kopatához, a török nevű göröghöz. Kopata széles mosollyal törölgeti előtte az asztalt. Húsos ujjain felszikráznak az aranygyűrűk.

– Éhes vagy, uram?

Jozef Bezdán bólint. Úgy bámul Ibrahim Kopata kövér arcába, mint a megfáradt, rosszkedvű halál. Ibrahim Kopata arcáról lehervad a kocsmárosok kötelező, mindig az arc húsai között szirmozó mosolya. Pedig az embernek az az érzése, hogy még álmában is mosolyog.

– Szomjas is vagy, uram? – kérdezi halkan.

Jozef Bezdán bólint megint.

Ibrahim Kopata térül-fordul, s néhány pillanat múlva remegő kézzel hozza a rizst, a frissen sült bárányscombot, és a kapros vízben áztatott édes uborkákat. Nagy kupában bort is hoz a következő fordulóval. Illedelmesen leül Jozef Bezdán mellé.

– Igazad van uram, a szerszámomat is megmetéltettem. És igazad van, uram, ha kiált a müzzein, én is Mekka felé fordulok s imádkozom Allahhoz – mondja halkan.

Jozef Bezdán abbahagyja az evést. Merőn bámul a kocsmárosra.

– Ne áruld el, kérlek – könyörög Ibrahim Kopata.

És Jozef Bezdán bólint, de egyelőre fogalma sincs, mit nem szabadna elárulnia. Mindegy is. Ez az ember már a markában van, a lekötelezettje. Nincsen nagyobb kincs egy kocsmárosnál, idegen s talán ellenséges városban. Azt pedig később is ráér megtudni, mivel tartja az uralma alatt. Ibrahim Kopata közben elszédeleg, s aznap már egyáltalán nem mosolyog többet. Jozef Bezdánnak még sincs nyugalma. Egy másik utazó telepedik mellé. Szomorú szemű, nyugtalan arcú öreg férfi.

– A fiam után jöttem – mondja maga elé bámulva.

Jozef Bezdán kortyol egy kis bort.

– Kergiz a neve.

Jozef Bezdán most egy falat húst töm a szájába.

– Ültem a ház előtt, és bámultam a hegyeinket. Két ügyetlen felhő fecsegte el a házam fölött, hogy hol van a fiam, akit elraboltak. Tudod-e, uram, hogy Albánia fölött mennyit fecsegnek a felhők? Hiszen be nem áll a szájuk! Azt képzelik, hogy mi, albánok nem értjük a beszédüket. Elmesélték, hogy itt van, és hogy fürdősfiú. Eljöttem érte, és hazaviszem.

Az albán férfi nem szól többet. Fáradt tagokkal fölemelkedik, lassan a kupája után nyúl, s kiissza belőle a maradék bort. Nem néz vissza Jozef Bezdánra. Elindul az egyetlen fiáért, egyenesen be a szegedi várba. Éppen azt a Kergiz nevű fürdősfiút keresi, akinek a fejét már elválasztották a törzsétől Achmet pasa tűrhetetlen fejfájása miatt.

A fogadó félhomályos sarkában üldögél egy öreg, és fölöttébb rongyos figura is. Nem török, nem is déli szerzet, de nem is Európa nyugati féltekéről

való. Oláh. Örmény talán. Ami azonban mindenképpen biztos, hogy nyomorult csavargó. Ezer és tízezer téblából ilyen szerte a birodalomban. Valaha talán jól ment a soruk, de mert felfuvalkodottak vagy figyelmetlenek voltak, Allah nyomorral és nélkülözéssel sújtotta őket. Olyanok ezek, mint a kutyák. Ha feléjük rúgsz, a lábadat átölelik és összenyálazzák. Ahogy az albán behúzza maga után az ajtót, odasomfordál Jozef Bezdánhoz.

– Uram te okos embernek látszol.

Fáradtan bólint Jozef Bezdán.

Az öregember közelebb hajol.

– Nem értem, uram. A bal fülembe mondjad, kérlek.

Jozef Bezdán megvonja a vállát.

Az öregember szeme megcsillan.

– Uram, áruld el nekem, kicsoda az a Dózsa György!

Ebben a pillanatban a janicsár őrszolgálat ront a kocsmába. Szótlanul teszik a dolgukat. Pontosan tudják, kiért jönnek. Jozef Bezdánt leütik, megkötözik és a várba hurcolják. A vád meglehetősen félelmetes, gyilkosság és kémkedés. Jozef Bezdán kapcsolatban áll azokkal a titokzatos szekeresekkel, akik megölték Osman Krivdascha paplanost, és elégették Ibrahim Galaburdi janicsárkapitányt. A világ legjobb kémét kegyetlenül megkínozzák, s mert egyáltalán nem beszél, de még egy jajszó se röppen ki összeszorított fogai közül, egyelőre nem veszik el az életét. Előbb-utóbb úgyis beszélni fog. Patkányoktól és vérszívóktól hemzsegő tömlöcbe lökik. A luknak ugyan van egy ablaka is, de inkább mégse lenne. Mert az ablak elé egy vigyorgó gyerekkoponyát raktak, csak hogy Jozef Bezdánban most már soha, egy pillanatra se szikrázzon föl a remény.

PODMANICZKY SZILÁRD

Arti

Napok jőnek hömpölyögnek
magukbólba ki-kilőnek
csontváz fejem agyközepe
mindjárt más ha mást se kérek

bokor tövén búvó növény
sárga angyal gondolok rád
mit csinálsz az élő hallal
fal mellett áll csiga-csonka

mindjárt jő a halál koma
beleharap a torkomba
élvezi hogy egyedül van
csináljad vagy menjél innen

nincs idő hogy ne gondolnék
(ellenállás, szamárság ez)
melléharap nem is érzi
unja mint a Gizi néni

összes jelző nekije áll
unhatja ezt: minden halál
atombomba paradicsom
nyazsgem, nyazsgem, articsóka

B2-aspartam

Jövök megyek bandukolok
a fejemből ki-kijutok
platánfák és gyógyszertárak
érzéstelen sétálónép

meglátom a város tornyát
nem is tudom mihez kezdjek
gumicukor melbaszelet
el-eltartom ezt a gyertyát

elég tüzes városhatár
gyere-gyere legközelebb
minden út a pokol útja
porcelándísz kisbusz fejzsák

sajtropogós szenes pokol
disznó tudja mi az akól
8 óra van melyik 8 ez
nem vagyok már elég ravasz

nem is kell hogy éljek vele
itt a világ legveleje
hossza nyúlik nem az idő
cipő szandál bármi kinő

áll a szavam csendes munka
hajó köt ki minden hal áll
még se lesz jó maradj velem
kell az átkod kell ez az ez

megyek tovább sós a nyelvem
kutya nyelve hozzám képest
pestis mumpsz és gégeszívbaj
jól van menjé' eleresztem

SZEPESI ATTILA

Talált szonett

(barátja emlékére)

Én, Petri Ferenc, porszeme az Úrnak,
rég lélek voltam, most vers és hamu;
poéta, sorsa-rejtő-hajlamú,
ki mindenféle álorcákba bújhat.

Voltam Apollinaire, Mallarmé, Nietzsche,
sosem bódított aznapi siker,
Rimbaud, az angyal-arcú siheder,
a zúzott-orrú Verlaine zabi-öccse.

Lorca és Hardenberg ura, Novalis,
csapszék látnoka, Tisza-parti Villon,
ki mindent megtesz, hogy teste kinyúljon,

egyremegy neki: gyilok, kalamáris;
sebzett az arca, csak belül olyan,
mint cimborája, Charles d'Orleans.

Nem tettem le a tollat...

ZALÁN TIBOR BESZÉLGETÉSE BAKA ISTVÁNNAL

(1994 nyara)

Meleg volt. Féltem a beszélgetéstől, a találkozástól. Baka Pista szemrehányásaitól. Igaza volt. Nem volt persze igaza. Akkor már megbékéltünk egymással és a külön-külön sorssal. Akkor már a világ is kezdett megbékélni vele. Kezdte a kompenzálást, és ezt ő tudta. Hagyta, örült neki és szomorú volt miatta. Késő szüret. Nagyon meleg volt. Nehezen találtunk oda a szekszárdi szülőházhoz. Emlékszem, gyümölcsöt ettünk, vörös borokat ittunk. Meg méregerős halászlét délben, és újabb sűrű borokat az interjú előtt. A csöndesen szomorú szüleire, meg a tébláboló feleségre, Tündére, gyerekeire, a mindig nevető Ágnesre és a roppant zavart Tamásra emlékszem a délelőttben. Együtt voltunk vele, de mert szüntelenül figyeltük, külön is tőle. Ezt éreztük, ha nem is tudtuk. Figyelmes voltam én is vele, mint talán még soha, emiatt kiszámított és sokat bizonytalankodó. Számítógépekről beszélgettünk, tréfálkoztunk, mintha nem a halál küszöbén toporogtunk volna. Meg a betegségről, becsukott ajtó mögött nőkről és a testi kiszolgáltatottságról – húsz év óta becsukott ajtók mögött mindig és természetesen a nőkről és a kiszolgáltatottságainkról beszélgettünk –, aztán felmentünk egy panelház (talán) első emeletére, és Kiss Robi belőtte a masináját. Saját szakállra dolgoztunk, belső megrendelésre, azzal a rossz sürgetéssel, hogy időben kell Szekszárdra érnünk. Baka Pista ideges volt, mint mindig, ha szerepelni kellett, tréfálkoztunk, bele-beleakadtunk a felvétel nehézségeibe. Aztán elköszöntünk, megöleltük egymást, integettünk. A városka határában dinnyét vettünk, és még borokat. Hazaértem, és boldog voltam, hogy él még Baka Pista. Késő este ért el a hír: annak a napnak a hajnalán, amikor elindultunk Szekszárdra, 1994. augusztus 16-án, meghalt a bátyám. Ő már nem él. Elkéstem tehát, egy másik életből mégis csak elkéstem. Az ő arcát legfeljebb az emlékezet kamerái, mikrofonjai rögzíthetik a múló időben – ha csak addig is, amíg vagyok. Valamiképp így vigasz
a gyászban: Baka Pista arcát, hangját még ide tudjuk idézni egy kései filmszalagon is...

– Magdolna-zápor. *Első könyved. Azt, hogy milyen hatású volt a befogadás szempontjából, láttuk. Te hogy élted át? Mit jelentett? Belépést az irodalomba, helyet vagy csalódást?*

– Ez volt az első kötetem, amely elég nehezen állt össze. Gyakorlatilag az öt egyetemi év s főleg a két tanári évem terméséből. Mert akkor valahogy többet írtam, pedig kevesebb időm volt rá. Az egyetemista versek egy részét azóta már el is hagytam a válogatott kötetemben. Tehát én lassan érő típus voltam. Nagyon nehezen jött össze ez a könyvem. Ugyanakkor nagyon nagy várakozások előzték meg, mert eléggé bedobott a kortársbeli bemutatás, meg úgy sok minden, a köztudatba, 72-ben, 73-ban, 74-ben.

Lehettem volna én is *a fiatal költő*. Mint amilyen szerepre Nagy Gáspárt választották egy időben. Meg Zalán Tibort, – hogy ne feledkezzünk meg a ké-

sőbbiekről sem – s még előttem, mondjuk, Veress Miklóst. De én erre a szerepre alkalmatlan voltam. Ráadásul a *Magdolna-zápor* viszonylagos sikerétől picit meg is rémültem. Úgy rémültem meg, hogy mi lesz, ha ezt nem tudom folytatni. És valóban, nem is tudtam. Ráadásul akkor költöztem Szegedre, ami életformaváltást is jelentett, meg azt is, hogy panelházban laktam, ahol éjszaka nem lehetett fennmaradni és gépelni. Napközben meg a szomszédok nem hagytak dolgozni. Nagyon hosszú szünet következett, és mondhatnám, hogy a padlóra kerültem. Tehát én ennek a kötetnek ezt köszönhetem.

Az más dolog, hogy ebből a kötetből hat verset kicenzúráztak – melyekből kettőt úgy csempésztem vissza a másodikba –, és eléggé rossz hírem támadt azokban a körökben, ahol akkoriban még sok mindenről dönthettek volna. De az írásban ennek nem kellett volna zavarnia, sőt mondhatnám, nem is ez zavart.

Megvolt ez a kötet. És ahogy most a másodikkal, a *Tűzbe vetett evangélium*mal összehasonlítom, frissebb, üdébb. Nem magasabb szakmai színvonalú, de sokkal hatásosabb könyv volt. Mondhatnám, jobb volt, amellett, hogy sokkal több gyenge vers volt benne. A második könyv nagyon tükrözte azokat a válságos éveket. Igazából a harmadik kötettel, a *Döblinggel* találtam meg magamat.

– Azt mondod, hogy nem tudsz éjszaka gépelni. Hogy írsz? Ostoba kérdés, de beszélj erről is! Hogy íródik egy vers? Milyen körülményei vannak külső–belső–család–világ viszonylatban?

– Én mindig szobában tudtam csak dolgozni, egyedül, és zenét hallgatva. Nekem a panelban való lakás azért volt rossz, főleg az első helyen, ahol tíz évig laktunk, mert kicsit zajosak voltak a szomszédok, és éjszaka tényleg nem illik másokat gépkopogással meg zenehallgatással zavarni. Hogy engem zavarnak-e vagy sem, az más dolog. Aztán volt egy pár év, amikor a szerkesztőségben dolgoztam. Sajnos, abban a rossz levegőben, ami lehet, hogy a betegségem okozója is lett. Ott jó volt dolgozni, sokat is írtam. Egy valami volt... (ami ma nagyon hiányzik otthon) – a telefon. Állandóan csörgött a telefon. Tehát valami miatt mindig félbe kellett szakítanom. Ami igazán fontos volt, azt itt csináltam meg, Szekszárdon. Kivettem az évi szabadságomat egy-két részletben, és eljöttem ide egy hétre-két hétre a szüleim házába.

Amíg ott nem volt lemezjátszó, addig hoztam az enyémet, meg az ötven–hatvan darab lemezt, és akkor vertem a gépet egy hétig. Prózát csak úgy tudtam írni, hogy itt összehoztam nagyjából, és Szegeden már csak javítgattam.

Most másfél éve gyakorlatilag otthon dolgozom. És tudok. Most már a család se zavar. A gyerekek is megnőttek. Be tudom csukni a szobám ajtaját, de ha nem csukom be, akkor is.

Szóval tudok dolgozni, ha a lelkiállapotom engedi. Hát az pedig attól függ.

– *Eleve gépbe dolgozol. Írógépbe. Ilyet még nem is láttam.*

– Ahogy ma már sokan eleve számítógépbe dolgoznak.

– *Az nem ugyanaz. Tudniillik, te kiszeded a piszkozatot, eldobod, újat fűzöl, száz lap...*

– Azért annyi nem, száz lap nem, de húsz biztos. Egy időben nekem nagyon olcsó volt a papír, mert a szerkesztőségből annyit vehettem, amennyit akartam. Mondjuk, ez az egyik oka. A másik meg az, hogy 74-ben megvettem életem első írógépét (most megjavították, azt használom itt, Szekszárdon), és akkor rádöbbentem arra, hogy ha az ember gépbe ír, akkor szebb az íráskép, már egyenesek a sorok, esztétikusabb látványt nyújt. Könnyebben létrejön a vers végleges formája, mint kézírással. Hát ugye akkor nem volt más választás, csak a kéz vagy a gép. És sok papírpazarlással ugyan, de kialakult, hogy csak géppel írok. Nem is tudnék már [másként].

– *Milyen géppel írsz?*

– Egy régi magyar betűs japán géppel, úgy hívják, hogy Royal. Számítógépen megtanultam egy szerkesztői programot, de mivel a számítógépet a fiam használja...

– *Érdekelne?*

– Hát... ha a saját szobámban lenne egy, és ha ott lenne egy nyomtató is rögtön. Szeretem papíron látni a szöveget. Igazából az tartott vissza, hogy tisztességes nyomtatót már ahhoz a géphez, az előző gépünkhöz sem sikerült szerezni. Meg, hogy nem nálam van az a gép. Én megvagyok az írógéppel. Kicsit zajos, az igaz. Na és, még valami. Hadd mondjak még valamit! Ha az ember a számítógépben javít, akkor eltűnik az előző változat. És hányszor volt az, hogy előkotortam a papírkosárból azt az először leütött két sort, és mégis az lett! Vagy nem tudom, más hogyan oldja meg, hogy a képernyőn lássa valamennyit. Nálam soronként születnek a dolgok. Főleg egy fordítás, ahol rengeteg variációval jut el az ember a végleges szövegig. Ahhoz meg kell, hogy ott legyen az összes.

– *Azt majd elmondom, hogy lehet megoldani.*

– Biztos meg lehet oldani számítógépen, csak...

– *Akárhány képernyőt lehet...*

– Ja, hogy akárhány képernyőt...

– *A* Döblinget *említetted, hogy az első olyan könyv volt, amellyel igazán elégedett voltál, és azt hiszem, ott jelent meg először igazán teljesen az a komorság, az a nagyon-nagyon – nem jó szót használok, de – mélységes szomorúság, ami aztán*

végigkíséri az egész költészetedet. Paradox módon, az utolsó kötetedben, amikor egy szerep mögé bújsz – Sztyepan Pehotnij szerepe mögé –, viszont már egy csomó irónia, önirónia, önreflexió jelenik meg, ami oldani látszik ezt a mélységes szomorúságot, ezt a komorságot. Alkatból következik, hogy ennyire komor, feszült a verseid hangoltsága, vagy ez reflektálás a világra, amelyik gyilkol téged?

– Nem is tudom, mert szerintem az irónia mindig is ott volt a dolgaimban. A 77-es *Trauermarsch* például ironikus vers, amely nem is a *Döblingben...*, hanem szerepelt már a *Tűzbe vetett evangélium*ban is. Tehát ez azért ott volt, csak nem ez volt a jellemző. Talán azért nem, mert az ember ezekben az években olyan számkivetettnek érezte magát a világban. Úgy érezte, hogy olyan hatalmakkal áll szemben, melyek ellen semmit nem tehet, melyek teljesen irracionálisak. Nálam az Isten az, ami gyakorlatilag ezt jelentette. És az ember abszolút kiszolgáltatott, és reménytelen helyzetben van. De még csak nevetni sem tud ezen. Igaz, legalább hagyják élni.

Az irónia – ami egyébként a legelkeseredettebb dolog a világon – nálam a rendszerváltás táján jelent meg igazán a Yorick-versekben. [Az irónia] ami a kiábrándulásról szól. Azok voltak az első kimondottan nem a metaforára, hanem az iróniára épülő verseim. A *Döblinget* én nem azért tartom sikeresnek, mert a világszemléletem tökéletesen kifejeződött benne, hanem, mert szakmailag ott jutottam el arra a szintre, hogy végig tudtam csinálni egy metaforából tökéletesen egy verset.

– *Mit jelent a metafora számodra?*

– Most már nem annyi mindent, mint azelőtt.

– *Azért kérdem, mert régebben ezen sokat vitatkoztunk.*

– Igen. Régebben én úgy voltam, hogy amit képpel, metaforával, hasonlattal, tehát költői képpel nem lehet elmondani, az nem versbe való. Mint amit a zenében hangszínnel vagy dallammal nem lehet elmondani, az a zenétől idegen dolog. Bár rossz a hasonlat, azt hiszem, mert, aminek nincs dallama... Tehát – mondjuk – a dallam volt a metafora. Bár, mint minden hasonlat, ez is sántít. Ma már nem annyira fontos. De a látvány ma is nagyon fontos. Amikor prózát kezdtem írni – ahol kerülni kell a metaforákat – döbbentem rá arra, hogy a látvány fontosabb. Maga a látvány. És nem feltétlenül szükséges az embernek leszűkítenie magát arra, hogy egy metafora-sorral mondjon el mindent. Ez körülbelül olyan leszűkítés, mint a zenében a dodekafónia. Hogy meg van adva ennek a tizenkét hangnak egy meghatározott sorrendje, és csak azt lehet aztán variálni.

Tehát olyan szabályokat állapítottam magamnak, amelyeket én ugyan be tudtam volna tartani, más már nemigen. De néha még én sem. Ez megakadályozott abban, hogy rendszeresen dolgozzam. Ezért volt az évi három-négy

vers. Mert én túlságosan szigorú elképzelés alapján éltem és dolgoztam. Hát inkább nem éltem – dolgoztam.

De hát a világ sem volt olyan érdekes és izgalmas. És ha felháborító is volt, akkor olyan langyosan volt felháborító. Olyan mindig egyforma unalomszürkeség és langyosság lengte át.

Aztán meglódult velünk a történelem. Nem véletlen az, hogy 89 óta nekem három kötetem jelent meg. Abból egyik válogatott, de mégis két kötetet megcsináltam, két teljes kötetre való anyagot, ami – még ha három könyvbe van is elosztva – igazából ezeknek az éveknek a termése.

– Azt mondod, hogy a rendszerváltás után jött az irónia, vagy erősödött fel az irónia a költészetedben, az írásművészetedben. Most átéltünk egy újabb váltást az elmúlt napokban, amikor új kormány került hatalomra Magyarországon, a szocialisták és az SZDSZ-esek koalíciója. Hogyan éli ezt át Baka István, a költő?

– Nézd, maradjunk abban, hogy nem beszélünk napi politikáról. Mondhatnám azt, hogy ez nem téma számomra.

– Világos. Nem fontos. Két irányban távolodtál el a verstől, holott elsősorban versíró vagy. A dráma és a próza felé. Beszéljünk ezekről. Milyen élményeid voltak? Egyrészt a dráma írásáról. És a próza mit hozott a konyhára? A költői konyhára, az írói műhelybe...

– Nagyon régen nem írtam már prózát. Végül is öt kisregényt írtam. Ennek van egy előzménye.

– Ez már jelentős szám.

– Hát, már távol vagyok tőle. A kamaszkoromat írtam meg bennük mitológia meg szekszárdi őstörténetek mögé bújva. Azt hiszem, ezt kiírtam magamból. Mostanában a betegségem miatt is nincs türelmem annyit ülni egyszerre a gép felett. Ezt most nehéz lenne elmondani... Tavaly télen elkezdtem újra prózát írni, de olyan gyakran kellett felállnom és kimennem, hogy azt mondtam, nem. Mert, ha verset írok, akkor tudom, hogy a sor végi szó továbbvezet, mondjuk, a rím. Akkor tudom, hogy folytassam, de ezt prózánál nem lehet megcsinálni. A próza életemnek fontos szakasza volt, főleg, amikor nem tudtam verset írni. Volt is olyan év, amikor csak prózát írtam. Ilyen volt például a 85-ös, amikor *A kisfiú és a vámpírok* a már meglevő vázlatokból megszületett.

– Mi vitt a dráma felé?

– Kísérletezés. Nem más, mint kísérletezés.

– Bemutató?

– Egyetlen bemutatóm volt, a második drámámnak, *A korinthoszi menyasszony*nak egy eléggé meghúzott és stúdiószínpadra áttett változata. Nagyon tisztességes, szakmailag jó színvonalú, de az én eredeti elképzeléseimtől eléggé

távol álló előadásban, Szegeden, Sándor János szakmailag tisztességes, és mondhatnám, nagyon jó rendezésében. Nem éreztem azért magam igazán azonosnak ezzel, de azt hiszem, hogy bárki csinálta volna meg, nem éreztem volna. Mert számomra az a dráma is papíron létezik. A saját képzeletemben létezik. Akkor rá is döbbentem, hogy ezt nekem nem kell csinálnom.

– *Merő Béláék is csináltak neked egy bemutatót.*

– Igen, de az nem dráma volt. Ők a *Háborús téli éjszakát*, az Ady-évforduló ürügyén írt hosszú versemet adták elő, meg a *Völgy felett lebegő lány*nak, kamaszkori mesedarabomnak egy korábbi változatát adták még elő amatőr színpados korukban. Ő aztán szeretett volna engem rendezni Zalaegerszegen, a színházban is, csak soha nem engedték meg neki.

– *A rádió miért nem érdekel?*

– Hogyne érdekelne, most rádióztam egy évig, csak te erről nem tudsz.

– *A pesti rádió évekig nem érdekelt, vagy legalábbis...*

– Nem nem érdekelt, én nem érdekeltem!... bocsánat, én félig-meddig ki voltam tiltva abból a rádióból. Nekem 75-ben volt egy kis botrányom egy költészetnapi est körül, és emiatt cenzúrázták meg az első kötetemet is. Akkor, mint véresszájú nacionalistát, nem tettek feketelistára, csak egyszerűen nem szerepeltettek. Dorogi Zsigmond még azt is megcsinálta, hogy a kétévenkénti Tiszatáj-műsorokból engem mindig gondosan kivágott. De még 82-ben vagy 84-ben is. Ami azért kicsit már furcsa volt. Tehát a rádióval nem volt jó kapcsolatom. Nem rajtam múlt. Később aztán Varga Lajos Márton sokat tett azért, hogy visszakerüljek. Nem tudom, egyáltalán te most mire gondolsz, szereplésre, vagy, hogy rádiójátékot miért nem írtam.

– *Igen. Rádiójátékot miért nem írtál?*

– Azért nem, mert csak képekben tudok gondolkodni. Hangokban nem. Próbáltam, s rájöttem, hogy nem megy. Viszont nagyon érdekes, hogy *A korinthoszi menyasszony*nak megcsinálták Szegeden a hangjáték-változatát. Méghozzá a majdnem teljes szöveg alapján, nagyjából ugyanazokkal a színészekkel, mint a színházban, és ez számomra meggyőzőbb volt. És meg lehetett csinálni. Hangeffektusokkal [lehetett] helyettesíteni a mozgásokat, amelyek [?]. Tehát végül is tudnék írni hangjátékot, de nem vonz a dolog, egyszerűen nem vonz. Ha drámát írnék még egyszer, akkor tudom, hogy megint azzal pepecselnék a legtöbbet, hogy leírjam a helyszínt. Pedig tudom, hogy ez az, amit a rendezők rögtön kihúznának, meg a díszlettervezők. Az első dolguk... Meg a szerzői utasításokat. Nálam a szerzői utasítás fontosabb néha, mint maga a szöveg. Ezért jó prózát írni. Azt szeretnék még. Hát, ha az egészségem engedi, természetesen.

– Kikerültél egy kérdést – teljesen jogosan –, hogy mi a viszonyod a mai politikai, társadalmi állapotokhoz. Egy dolgot viszont nem hiszem, hogy feltétlenül ki kéne kerülni, hogy hogyan látod ma az irodalom helyzetét. Mert egy egészen más irodalomban élted az ifjúságod vagy a kezdő illetve haladó költői időszakod, és most egy teljesen elbizonytalanodó társadalomban, egy teljesen elbizonytalanodott irodalomban élsz, vagy azon kívül élsz, de tulajdonképpen csökken a rálátásod az irodalomra. Milyennek látod ma az irodalmat?

– Én nem érzem azt, amit te mondasz. Úgy érzem, az irodalom borzasztóan eleven és pezsgő. A társadalom is, csak szörnyű módon. Szóval, szörnyűségek történnek. Biztos az irodalmi életben is, nem tudom, mert nem vagyok benne. De hát én azt látom, hogy remek folyóiratok jelennek meg, remek könyvek jelennek meg, és megjelennek! Az más dolog, hogy a boltokba nem jutnak el. Mert könyvterjesztés nincsen. Úgyhogy én szerintem az irodalmunk a virágkorát éli. És nagyon sok fontos mű meg is fog ebből maradni, amit még nem láthatunk. Bőségben születnek egymás után. Hadd ne soroljam, mert nagyon rossz felsoroló vagyok, meg nagyon rossz a memóriám is. Úgy érzem, hogy a költészetben is nagyon sok jó dolog történik. Sok tehetséges fiatal is van, és most rögtön fórumhoz lehet jutni, s ez nagyon nagy dolog.

Amitől legjobban féltem, hogy nem fognak verseskönyvek megjelenni. Hát dehogy nem! Több jelenik meg, mint azelőtt. Mondhatnám, több felesleges is jelenik meg. Ennyi dilettáns könyvet még az életben nem láttam. Legkönnyebb százezer forintot összeguberálni, ami elég egy könyvnek a kiadására. Igaz? Az viszont, hogy a könyveket nem találod a boltban, tragédia. Mert nem találod.

– Teljesen parttalanná vált a megjelenés, vagy gyakorlatilag nincsenek a megjelenéssel szemben támasztott kritériumok, legfeljebb pénzügyiek.

– Igen. Hát erre valók a folyóiratok, hogy azok azért ízlést, nem mondom, hogy diktáljanak, de egy mércét adjanak. Azért egy Holmiban vagy egy Tiszatájban megjelenni még mindig mérce.

– És elég ez szerinted?

– Nem elég, de mit tegyünk? Jobb a szabadság, mint a cenzúrázott rabság. Jóval kevesebb szemét jelent meg a hetvenes–nyolcvanas években, biztos. Sőt, ami most elárasztja az utcákat, az valami iszonyat. De, ha arra gondolok, hogy a második kötetem négy évet késett, és két év volt a legrövidebb átfutási idő, most meg fél év alatt megjelenik egy könyv – s az már majdnem hogy hosszú idő – és a legújabb versem még belerakhatom a korrektúrába... Az irodalom olyan friss szinte, mint Ady korában volt, amikor két hónap alatt jelentek meg művek. Azért ez nagyon-nagyon fontos. És mindig is kevesek ügye volt az irodalom. Mi, azok a kevesek, megmaradtunk. Figyeljük egymást, elküldjük egymásnak a könyveinket. A folyóiratoknak legalább egy részét olvassuk.

Tudjuk, hogy kit érdemes figyelni, még a fiatalok közül is. Lehet, hogy aztán nagyokat tévedünk, meg nem vesszük észre... A lapokat megvenni nem lehet. Én is csak azt olvasom szinte, amit megküldenek, vagy amiben megjelenek, és azért jut el hozzám. De lehet tájékozódni, különösen, ha az ember akar tájékozódni. És nem kell törődni azzal, hogy az utcán mit árulnak.

– *A* Sztyepan Pehotnij *hogy született meg? Miért van szükséged egy alteregóra?*

– Mindig is alteregóra volt szükségem, mert magamat sohasem tartottam igazán fontosnak. Kicsit fura és indokolatlan is volt, hogy nagy történelmi személyiségeket választottam ki alteregónak, mint Széchenyi, vagy mint Zrínyi vagy Ady. Bár az Adynak ajánlott vers azért nem teljesen ő. Ezek inkább voltak szerepjátszások. De amikor Yorick lettem vagy Sztyepan Pehotnij, itt már önmagamat úgy adhattam, hogy nem kellett letagadnom az esendőségemet, a gyengeségemet és a bűneimet sem. Tehát ezért volt ez szerencsés találkozás. Hogy éppen Pehotnijra miért volt szükségem? Az elmúlt években nagyon sokat fordítottam. Már mint az ezt megelőző években. A kilencvenegyet megelőző években. És egyszer csak megszűnt ez a lehetőség. Ez is a rendszerváltás átka és gyümölcse. Az orosz irodalom iránti érdeklődés nem tűnt el, megvan, sőt nagyobb, mint volt, hanem a lehetőség [tűnt el], hogy kiadjunk egy Brodszkij-kötetet, egy Hodaszevics-kötetet, bármit, mert nem veszi át a terjesztő, mert a kiadónak nincs rá pénze. Kilencvenegy elején nem kaptam már fordítói megbízást, holott mondhatom, az egzisztenciám már arra alapoztam, és nem a szánalmas fizetésemre a Kincskeresőben. Ez volt az egyik. De nem is ezért volt fontos, hanem azért, mert amikor elkezdtem sokat fordítani, akkor elkezdtem sokat is írni. Mert iszonyú sokat tanultam, meg ötleteket szereztem az általam fordított költőktől. Mondhatnám, úgy meg is loptam őket. Igazából magamat, mert amit magyarra lefordítok, abból már önmagamtól lopok. És akkor kitaláltam, hogy ha nem lehet fordítani, akkor *írok* műfordításokat. Mert az egy műfaj. Nemcsak egy eredetinek az áttétele magyarra, hanem önmagában véve is egy olyan műfaj, mint egy zenekari műnek – mondjuk – a zongoraátirata.

És elkezdtem írni. Sőt, eleinte azt a viccet is elkövettem, hogy fordításként közöltem olyan lapokban, amelyek hajlandóak voltak rá. Mert nem mind. A Hitel, tudom, hogy leközölte fordításként, a 2000 már nem. A Holmi meg jegyzetben közölte a levelemet, hogy ezek voltaképpen mégsem fordítások. De a trükk annyira sikerült, hogy sokan ma is azt hiszik, Sztyepan Pehotnij egy létező személy. Sőt, egy kiváló orosz filológust, Szőke Katalint sikerült is átvernem vele, mikor az első Pehotnij-verseket megmutattam neki, és közéjük betettem egy olyan verset, amelyik igazából oda készült, csak a saját nevemen volt. Akkor azt mondta, hogy ezek mind utánzások, utánérzések. Ez egy

nagyon rossz orosz költő, és mindenkinek az epigonja. Ez a vers, ez igen, amit te írtál. Ez jó. És [akkor] mondtam, de hát ezeket is én írtam!

Meghökkent, elolvasta még egyszer, és úgy már egészen más volt. Mert akkor már nem egy orosz költő epigonizálja a többit, hanem egy magyar költő utal bizonyos orosz alapművekre. Mert az egész azon alapul. *A tengerhez* című vers („Tenger, te szüntelen idegroham...") a Puskin vers[re utal], de a Puskiné úgy kezdődik, hogy „Прощай, свободная стихия!" („Isten veled, szabad elem!") – tehát annak az ellentétbe fordítása. Vagy a *Szigetekre szánon*, az Bloknak *A szigeteken* című versére való ironikus – hát nem is ironikus – egyszerűen utalás. És még valami. Én, úgy látszik, 1991-re – 20 évvel azután, hogy egy évre kiutaztam Leningrádba – érleltem meg azt az élményanyagot. Magának az őszi–téli városnak a képét, az akkori szovjet életnek a nyomorúságát, sok mindent, amihez valóban idő is kell. Amiről nem is lehetett volna [korábban] írni, mert nem lett volna olyan folyóirat, amelyik ilyen verseket megjelentetett volna. És amikor az ember már túl van ezen, akkor lehet ezeket [a verseket] megcsinálni. Tehát az 1971–1972-ben átélt élmények, az akkor megismert Leningrád [érlelődött meg bennem]. Az akkori Leningrád, ahol akkoriban a *Rubljov* filmet játszották, meg Paradzsanovtól a *Цвет граната*-t, az addig betiltott filmeket. Egy furcsa enyhülési időszak volt ez abban az országban. A Koszigin-korszak volt, amely csak 1–2 évig tartott.

S az akkor megismert orosz és zsidó barátaim. Főleg a zsidók (Rittersporn Gábor révén, akit már említettem.), akik már eleve üldözöttek voltak a hivatalosan is antiszemita rendszer nevében. Ők voltak azok, akik gépírásban terjesztették Mandelstamot. Én ott olvastam először. Meg Brodszkijt. Brodszkijnak a *Post aetatem nostram* című versét, amely aztán a fordításkötetnek a címadó verse lett, ott olvastam először. Meg is írtam egy versben, kevés élményverseim egyikében.* Tehát nekem hatalmas élményanyagom volt, amit aztán évekre eltemettem, mert úgy éreztem, hogy nem tudom használni. Évekig nem is foglalkoztam orosz irodalommal, hanem ezzel az átkozott Kincskeresővel, amit nagyon szerettem, de ma már tudom, hogy tévút volt. Nekem nem ezt kellett volna csinálnom. Ezt más jobban tudta volna csinálni, én meg mást tudtam volna jobban csinálni, csak nem csinálhattam volna. És 1991-ben egyszer csak felbukkant az, hogy Sztyepan Pehotnij, ami a nevemnek a tükörfordítása oroszra.

És akkor kapásból megírtam, azt hiszem, 10–11 verset. Soha nem volt velem ilyen életemben. Azt hiszem, egy hét alatt megírtam hetet, vagy hatot legalább, itt, Szekszárdon. S azután még a többit hozzá. Ezek be is kerültek a *Farkasok órájá*ba. Aztán, furcsa módon, 1993 elején még hozzájuk írtam hatot, aztán meg még egyet. Az már megint egy más pasas lett. Az már a moszkvai

* Post aetatem vestram

puccs utáni időknek az orosz költője, amihez már nem volt élményanyagom. Az itthoni élményanyagaim voltak meg hozzá. A taxis blokád, az Antall-kormány, meg a mit tudom én. Ezek. De itt már ne menjünk bele semmi napi dologba. Éppen azért is tettem át mindent orosz környezetbe, hogy ne legyen benne semmi napi aktualitás. Mert úgy érzem, hogy azért ezt fel kell dolgozni magunkban. Ezt a negyven évet. Meg az oroszoknak a maguk hetven évét. Mert a jelenlegi feldolgozás – a maffia-harcokkal meg egymás gyalázásával – nem a legszerencsésebb módja. Talán az [jobb], ha versekben dolgozzuk fel. Iróniával, de megbocsátó iróniával. És egy icipici szeretettel is. Azzal talán jobban túl tudjuk tenni magunkat rajta, meg talán jobban tovább tudunk menni.

Azt hiszem, hogy ez valahogy bejött, mert – furcsa módon – olyan embereknek is tetszik, akiknek fogalmuk sincs Oroszországról. Egy svájci pasastól kaptam levelet, hogy felfedezett most – nem tudom, 70 éves korában –, mint költőt... Pehotnijt, hogy ki ez, meg hogy van ez? Pedig nagyon jól tudom, az utalásoknak a harmadát vagy a kétharmadát nem is értheti.

Arról van szó, hogy itt valamitől szabadulnom kellett. Egy olyan örökségtől, ami szellemi örökség is. Amit átéltünk, amiben hittünk. És ettől csak úgy lehet szabadulni, hogy nem nevetségessé tesszük, hanem a saját gyengeségünkkel együtt [...]. Nem tudom. Ezt szinte csak most találtam ki, úgy hogy magam sem tudom, mennyire igaz.

– Tűzbe vetett evangélium. *Erről a kötetről beszéljünk. Mennyire volt fontos?*

– Igen. Én azt mindig el szoktam mondani, hogy nem vagyok hivő. Nagyon szeretnék az lenni, sőt, most haragszom az Istenre. Úgy érzem, hogy duplán büntetett azzal, hogy a betegségem kiújult, miután már vezekeltem. De hát végül is, miért ne büntetett volna? Ha lenne, akkor is, ha meg nincs, akkor meg azért. Mert az élet úgyis értelmetlen. És csak egy káosz. A *Biblia* ezért számomra mindig egy nagy motívumkincs volt. Az evangéliumoknak meg [...] nekem nagyon rokonszenves az evangéliumoknak a Krisztusa. Az ószövetségi próféták nem azok. Az egy véres, kegyetlen világ. Nem lehetett kevésbé barbár, mint mondjuk, amit a magyarok Dél-Oroszország sztyeppéin átéltek, mikor az még nem volt Dél-Oroszország. Nem érzek sok különbséget. Ugyanakkor rokonságot sem a kettőben. De az olyanokat, mint Mária-Magdolna vagy mint Pál apostol, én szeretni tudom. És azt, amit Jézus mond. Mert mindig az ellenkezőjét mondja, egyik szava cáfolja a másikat. Ezt is szeretni tudom – talán épp ezért, de nem hiszek benne. Tehát nekem ő nem az Isten fia. Meg nincs Isten. Nincs, nincs...

– *A magyar költők közül neked legnagyobb élményed Vörösmarty Mihály. Az-e még? Megvan-e még?*

– Fiatal koromban volt a legnagyobb élményem. Nem tudom.

– *Az ő kapcsolata a romantikához vagy a te problematikád...? Vagy ez a problematika már túlhaladott?*

– Nekem a Bach-korszakban élő Vörösmarty... Mi 56 után a Bach-korszakban éltünk gyakorlatilag, ha nem is tudtuk. Én sokáig nem tudtam, hogy ez az. Hogy ez a levertség, ez egy levert forradalom levertsége. Mert nem tudtam, hogy ez levert forradalom volt. Azt hittem, hogy ez egy levert ellenforradalmi lázadás volt, egészen huszonvalahány éves koromig.

Tehát nekem az *Előszó* meg *A vén cigány volt* az igazán Vörösmarty. Más dolog az, hogy kamasz koromban végigrágtam magam az eposzain, és nem a *Zalán futása*, de a *Délsziget* nagyon tetszett. Tehát egyfajta stílromantika is közel áll hozzám.

– *Van az új könyvedben egy Hodaszevics-vers, amelynek ez az utolsó két sora:*

Rút katlanából ránk borult a szenny.
Tedd le a tollad! Torkig ér a menny.

Nem tudom, mikor született ez a vers, nyilván nem ma.

– 90 őszén.

– *Mennyiben érvényes ez ma költői magatartásként?*

– Ezt 91-ben írtam, amikor Hodaszevicset fordítottam, immár másodjára. Az első adagot egy évvel előbb megcsináltam. Utolsó emigrációs éveiben ő abbahagyta a versírást. Nem tudom... Én ezzel nem azt akartam megírni, hogy én most abbahagyom. Erről igazából már nem tudok beszélni. Itt inkább az volt az érdekes, hogy én magam se vettem észre, hogy egy poént majdnem elmulasztottam. Azt, hogy a *menny*et és a *szenny*et felcseréljem. Erre pont Szőke Kati figyelmeztetett, és ezért hálás is vagyok neki. Pont ő, aki a Pehotnij-verseket először orosz epigon költő verseinek tartotta.

Nem tettem le a tollat. És most egyedül ez tart életben. Mert nagyon rossz állapotban vagyok amúgy. Nem is annyira fizikailag, mint lelkileg. Még nagyon kínos dolgok várnak rám. És amikor leülök az írógéphez pár órára, akkor erről meg tudok feledkezni. Talán ez életben is fog tartani. Ennyi.

Az interjú 1994 nyarán készült, a második súlyos műtét után, a költő húgának, Zsuzsának a lakásán. Kérdező: Zalán Tibor, operatőr: Kis Róbert. (A beszélgetést rövidítve közöljük.)

„a zene tulajdonképpen a hite volt”

RITTERSPORN GÁBOR BAKA ISTVÁNRÓL

Frankfurt an der Oder, 1997. június 9.

Kedves Tünde!

Végtelenül szégyellem, hogy ennyire megkésve válaszolok utolsó leveledre, amit itt, a Nyugat Keletén (vagy a Kelet Nyugatán) kaptam meg, egy nagy halom munka, és житейские затеи, даже неприятности közepette.

Mostanában derült csak fel a horizont, s egy idő óta igyekszem felidézni minden valószínűség szerint meglehetősen emlékezetem szélére szorult múltamat. Magam is alig értem, miért lehet, hogy ennyire nehezemre esik visszaemlékeznem egy sor eseményre, melyek pedig igencsak sokat jelentenek számomra. Mindazonáltal ennyit sikerült csak kipréselnem, s meglehet, messze nem érdekes mindaz, amiről írni tudok.

Pistával 1966 őszén ismerkedtem meg Hódmezővásárhelyen, ahol ugyanabban a században szolgáltunk. Későbbi egyetemi kollégáink közül Balázs Misi, Hönig Antal, Tóth Attila és a felülmúlhatatlan Kukovecz voltak még századtársaink, Katona Imre, Bárány Laci, Szilágyi Pista, Eitmann András és Pakusza Vili meg más alakulatokban, de velünk, a mi laktanyánkban húzták le katonaidejüket.

Az első napokban nyilván csak az hozott össze minket, hogy mindkettőnket a szegedi bölcsészkarra vettek fel. Igen gyorsan kiderült azonban, hogy ő is nagyon szereti a zenét. Zeneszerzőkről, művekről kezdtünk beszélgetni, s egészen egyszerűen lehetetlen volt nem megszeretni Pistát, aki hihetetlenül plasztikusan el tudta mondani, mi tetszett neki egy darabban és miért, anélkül, hogy a zenei zsargont használta volna. Tudom, mindenkinek mondogatta, nem ért a zenéhez. De kevés jóemberrel találkoztam, hivatásos zenészek között is, aki annyira értette volna magát a zenét, mint Pista.

Akkoriban Mozart volt a legközelebb szívéhez, s fáradhatatlanul magyarázgatta szimfóniái és zongoraversenyei bravúrját és tragikumát. Zenei fejtegetéseink kissé komikusak lehettek, amikor például a vécét mosva vitattuk egy-egy mű erényeit. Igen sajnálom, hogy sok mindent nyilván elfelejtettem, de egészen precízen emlékszem, hogyan énekelgettünk részleteket a K. 550-ből 1966 decemberében. Pista nagyon szépen, pontosan énekelt, de olykor nem sikerültek neki a magasabb hangok, amiért ez alkalommal valahogy haragudott magára.

Abszurditásnak tűnhet, hogy a zene miatt szerettem meg Pistát. De messze nem az, ha felidézem, milyen lelkesedéssel beszélt a zenéről, mennyire fontos volt számára a zene. Talán nem túlzok azt mondva, hogy a zene tulaj-

donképpen a hite volt, valami, ami a leghívebben fejezte ki azt, amiért élni szeretett. Ezért lehetett egészen egyszerűen ellenállhatatlan, amikor elragadtatva elmondta, miért is szeret egy zenei konstrukciót.

Lehet, hülyén hangzik, mindazonáltal kénytelen vagyok leírni, hogy Pista meglehetősen egzotikus jelenség volt számomra. Vidékről származott, ezer szál fűzte a környezethez, amelyből jött, s alig volt személyes tapasztalata az e közegen túli világról. Ismeretei és ítélete viszont messze mélyebbek és pertinensebbek voltak annál, amihez a fővárosi intellektuell-folklór szoktatott. Ennek ellenére vidéki jelenségnek tekintette magát, s véletlenül sem azért, mert mindenáron szerénykedni akart volna. Egyszerűen tisztában volt azzal, hogy egy hagyományban nőtt fel, amit semmiképpen sem akart megtagadni s ami – jóllehet ez nem tűnt fel neki, mert nem érezte szükségesnek, hogy ilyen terminusokban gondolkozzon – egyenértékű volt mindazzal, amit a fővárosi kultúra képviselt, és bizonyos tekintetben talán gazdagabb is. Erről próbáltam beszélgetni vele, de őt különösebben nem izgatta – legalábbis akkor – mi a különbség a kulturális környezetek között, amelyekben első tapasztalatainkat szereztük.

Pista roppant komikusan nézett ki katonaként, akkor is, ha figyelembe veszem, hogy mindannyian igencsak furcsa hadastyánok voltunk. Első pillantásra úgy tűnhetett, hallatlanul rendetlen és fegyelmezetlen, s ezért kelti állig felfegyverkezve is egy vasárnaponként olykor kiránduló fiatalember benyomását, aki általában hat–nyolc kilométert megtéve kezdi felfedezni, mi mindent felejtett otthon. Néhány beszélgetés után derült ki, mennyire rendszeres elme, milyen szigorúan ügyel arra, hogy minden részletében végiggondolja s megvalósítsa elképzeléseit. E felfedezés azonban még mulattatóbbá tette, mert az egyéniség, ami feltárult előttem, távolról sem hasonlított az egyenruhába bújtatott tébláb figurára.

Irodalomról, költészetről akkoriban is beszélgettünk, de azt, hogy ő is ír verseket, tulajdonképpen véletlenül tudtam meg. Ha jól meggondolom, gyanítanom kellett volna valamit, hiszen rendkívül eredeti megfigyelései voltak Ady, József Attila és Babits stílusáról és nyelvéről. Úgy alakultak azonban a dolgok, hogy saját verseiről egy szót sem szólt, s akkor sem akart igazán beszélni róluk, amikor nyilvánvaló lett, mennyire tehetséges költő. Gyakran mélázgattunk a laktanya kerítésén túli életről, fel-felidézve saját múltunkat, s ezért mutatta meg egy nap egy fényképét, amelyen tizenhét éves lehetett. Egy gimnáziumi kirándulás alkalmával vették fel, ha jól emlékszem Fertődön: Pista egy barokk szökőkút kagyló-alakú medencéjének peremén lógatta lábát, háta mögött egy Neptun-figura fenyegette szigonyával, s a kép túloldalán egy részlet állt egy verséből, ami nekem hallatlanul tetszett.* Ő azonban azt tartotta,

* A fényképet és a szöveget lásd Forrás 1996. 5. sz. 18. p.

éretlen próbálkozás csak, és később is hiába kértem, hogy elolvashassam korai műveit. Valamit megmutatott belőlük, ha nem tévedek, 1968 őszén, Szekszárdon, de véletlenül sem értett velem egyet, amikor magyarázgatni kíséreltem, milyen kapcsolatot látok korai és akkoriban írt versei között.

Sokkal többet vitatkoztunk, és sokkal több nézeteltérésünk volt, mint ahogy az távolabb álló megfigyelőknek tűnhetett. Idővel közeledtek viszont az álláspontjaink, s nem feltétlenül azért, mert egyikünknek sikerült volna meggyőzni a másikat. Ez is előfordult persze. Pista tárt fel számomra egy sor végtelenül fontos értéket, Babits életművétől és a líra zenei elemeinek kulcsszerepétől a magyar – vagy kelet-európai – kisváros kultúrájáig és Lermontov vagy az orosz századelő paradigmájáig. A legfontosabb tényező mégis az lehetett, hogy volt valami a valósághoz való viszonyunkban, ami mindkettőnket jellemzett. Ezért történhetett, hogy igen hamar megértettük egymást jószerével be nem fejezett mondatokból, félszavakból is, teljesen függetlenül attól, megegyezett-e a véleményünk, amit nem éreztünk annyira döntőnek, mint azt, hogy körülbelül ugyanabból indultunk ki, s ugyanarra törekedtünk.

Ez különösen megnyilvánult a kort, a rendszert, a politikát és a jövő perspektíváit illető nézeteinkben. Mindketten hazugnak, hipokritának tartottuk a rezsimet, rossz viccnek a jogegyenlőség, a mindenki rendelkezésére álló lehetőségek és a Moszkvától való függetlenség fikcióját, siralmasnak a forradalmi hagyomány meséjét, undorítónak a szélesebb értelemben vett elit törtetését, gerinctelenségét, felsőbbrendűségi tudatát, megalázónak a korlátokat, amelyeket egy, a szabadság honáról szónokló, de hazáját karrierje mindenkori feltételeiben fellelő hivatalnok-banda szabott a véleménynyilvánításnak, és leverőnek a körülményeket, amelyek arra kényszerítették a túlnyomó többséget, hogy úgy tegyen, mintha mit sem venne mindebből észre. Nem lehettek különösebb illúzióink arról, hogy az állapotok többé-kevésbé belátható időn belül megváltoznának, s arról sem, hogy az erősebb és a vastagabb pénztárca jogára épülő rendszerek szociál-darwinizmusa jelentené az univerzális boldogság ígéretét, bármekkora sikerrel árusítgatták a lehetséges világok legáramvonalasabb demokráciájaként. Egy egalitárius, önigazgató és minden kultúra vívmányait befogadni kész társadalomban szerettünk volna élni, amelynek központi értéke és motorja a legkülönbözőbb alkotó létformák keresése, összeegyeztetése és tökéletesítése lett volna, s amelyben minden tevékenységet az emberi kreativitás felszabadításának és az együttélés lehetőségei feltárásának igénye ösztönzött volna.

Meggyőződéseink akkoriban alakultak ki, amikor találkoztunk, s nem voltunk képesek egyszer s mindenkorra megfogalmazni őket. Pista nem is törekedett erre, annak ellenére, hogy ezek a kérdések egyre inkább foglalkoztatták. Senki számára nem lehetett titok, hogy a hatóság igencsak figyelt min-

denre, amit a hadseregben – vagy később az egyetemen is – pusmogtak a jóemberek: az őszinteség, amivel alig két hét ismeretség után beszélgetni kezdtünk, valami határtalan, kölcsönös bizalomból fakadt. De nem feltétlenül egyetértésből: Pista idegenkedett minden kísérlettől, amely az útkeresést talmudista dogma-kérődzéssé és rég kudarcot vallott vagy tökéletesen papírszagú receptek körüli elmetornává változtatta. Lázadását egy végtelenül konzekvens erkölcsi kódex által diktált felháborodás motiválta, s költészetében fejezte ki, mert igen hamar belátta, hogy a rendelkezésünkre álló tapasztalat aligha tehet lehetővé bármi mást. Ez nem jelentette, hogy eleve elzárkózott volna e tapasztalat végiggondolásától. Rengeteget beszélgettünk történelmi, társadalmi és politikai problémákról, s amikor együtt laktunk, Pista átfutotta a legnyakatekertebb és a legunalmasabb elméleti munkákat is, amelyeket bújtam. Az viszont mind kevésbé izgatta, hogy milyen tudós vagy militáns formulákat asszociáljon nézeteihez és elképzeléseihez.

Ez egy egészen különös helyet adott neki a szubkultúrában, amit, azt hiszem, újbaloldalnak hívnak manapság. Elvei, magatartása és művei egészen nyilvánvalóan a szubkultúra szerves részévé, sőt, markáns alakjává tették, amit mindenki elismert – ha a levéltárak hozzáférhetők, valószínűleg kiderül, hogy a hatóság is. De minthogy következetesen elzárkózott minden dogmatizmustól, nem lehetett tagja vagy aktív szimpatizánsa a rebellis fauna egyik csordájának sem. Ez a körülmény egyáltalán nem látszott zavarni senkit sem az elégedetlenkedő folklór képviselői közül, akik, úgy tűnik, elfogadták, Pista anélkül is velük tart, hogy foggal-körömmel védené bármelyik klikk ügyeletes őrületeit. Az alapjában véve fővárosi szubkultúra számára Pista különállása annál is inkább kézenfekvő lehetett, mivel ő vidéki volt, s ezáltal elkerülhetetlenül valamiféle eredeti teremtmény. Azt aligha hiszem, hogy a kuruckodók egy részének zsidó származása szerepet játszott volna. Akkoriban igen kevesen lehettek, akik ilyesminek jelentőséget tulajdonítottak, olyannyira, hogy, ami engem illet, egy csoporttársam és öreg cimborám világosított fel 1969-ben, mely egyetemi tanáraink és kollégáink ősei lehettek valamikor az enyéim üzlettársai és hitelezői.

Ha agyonvernek sem vagyok képes visszaemlékezni arra, hogyan is keveredett Pista a jobb jövőt áhító guerillába. Valami közöm lehetett ehhez, sőt, messze nem kizárt, hogy én voltam a bűnös. A részletek azonban semmiképp sem jutnak az eszembe. Azt gyanítom, valamikor 1967 vége felé kezdtek testet alakítani a dolgok, s több vonalon. Az egyik szegedi volt. Pista már a laktanyából ismerte Katona Imrét, az egyetemen pedig találkozott Botond Ágival és Sipos Áronnal, s mind a hárman igen kritikus nézeteket vallottak, amelyekről beszélgettek vele. A másik egy (vagy két?) pesti látogatásunk eredménye volt, ami arra adott alkalmat, hogy elmenjünk néhány informális összeröffe-

nésre, ahol megismerkedett mind radikális, mind reformista orientációjú ellenkezőkkel. Hiába igyekszem felidézni, kikkel is, mindazonáltal, ha abból indulok ki, kik voltak ismerőseim, barátaim, a spektrum az akkoriban a Lukács körül gravitáló diákoktól és ifjú intellektuellektől a maoizmussal kokettáló neobolsevikok köreiig terjedhetett. A harmadik vonal az utóbbi pólus vonzásköréhez tartozott, s egy kis csoport képezte, amelynek legfontosabb figurája Pass Lajos lehetett.

Pista úgy érezte, sok új gondolattal ismerkedett meg haladó- és felforgatókörökben. Mint minden kezdő eretnek, ő is és e körök is az éppenséggel hegemónikus (párt)államvallás konceptuális kereteiből kiindulva próbálták extrapolálni a nagy megújulás modelljét, azt gyanítva, mindössze az a baj, hogy a hatalmasok helytelenül értelmezik vagy nem igazán alkalmazzák az uralkodó doktrína voltaképpen korrekt alapelveit. Hamar kiderült azonban, hogy ez vált a bökkenővé Pista számára. Az akkor nagy lendülettel vitatgatott gazdasági reformot, amelybe annyi reményt vetettek a mérsékelt borzonkodók, legjobb esetben is csak valami elitista és technokrata képzelgésnek lehetett tekinteni, amely talán működőképesebbé tette volna a rendszert, de lényegében nem változtatott volna rajta azon túl, hogy megnehezítette volna a tömegek helyzetét. A neobolsevikok radikális egalitarizmusa szimpatikusabb lehetett ugyan, viszont meggyőződésük, miszerint a nagy példakép az örökösök által elárult s csak a Jangce partján virágzó sztálinista hagyomány volna, összeegyeztethetetlen volt Pista erőszak iránti averziójával s az illető hagyományra vonatkozó ismereteivel is, melyek véletlenül sem mutattak egalitárius gyakorlatra. A viták, amelyeknek tanújává vált, segítették, hogy pontosabban fogalmazza meg, mi az, amit elítél, s miért gondolkozik így, de a nagy elméletek rágcsálását ránk hagyta, és nem igyekezett hozzájuk igazítani világszemléletét.

Nem biztos persze, hogy ez így tűnt neki abban az időben, amikor Marx és Lenin munkáit is olvasgatta a vityillóban, amit béreltünk.* Leginkább azonban verseket, regényeket olvasott – ez volt a periódus, amikor mindent elolvasott Lermontovtól, amire rátehette a kezét –, írta verseit, sőt, egy színdarabot is írt, Archibaldról, a kőevőről, aki, mint mindenkinek elmeséltünk, a szobánk falában élt és tevékenykedett. Valami rágcsálást csakugyan lehetett hallani, amit inkább egy prózai patkánynak kellett volna tulajdonítani. Pista azonban kitalálta egy nap a kőevő-históriát, s elkezdtünk kőevőket rajzolni és hajba kapkodni, kinek sikerül papírra vetni az igazit. Ez messze nem az egyetlen őrületünk volt. Azon is folyton vitáztunk, melyikünk tehetségesebb a kenyérpirításban. Volt egy fűrészporral fűtött kályhánk, amely kellemes meleget

* Az *Állam és forradalom* érlelte meg azt a meggyőződést bennünk, hogy az alapeszme tökéletes, csak rosszul csinálják. Csodálkoztunk is rajta, hogy a mű nem volt betiltva. (Baka Tünde megjegyz.)

teremtett, amikor meggyújtottuk, de kihűlt reggelre, s bolond hideg lett – téli reggeleken nyakig a takaró alatt olvasgattunk, s csak akkor vánszorogtunk ki az ágyból, hol egymást biztatva, hol a Riviéráról álmodozva, mikor végképp elkerülhetetlenné vált, hogy elballagjunk az egyetemre vagy a könyvtárba. (Mehettünk volna villamoson is, de az rendszertelenül járt – vagy nekünk nem sikerült felismernünk, milyen rendszer szerint – s ezért meggyőztük magunkat arról, hogy jobb, ha sohasem várjuk.)

Esténként ezen a kályhán pirítgattuk menzáról elhozott kenyérszeleteinket – Pista azt tartotta, én „égetem" őket, s ennek megfelelő megvetéssel kezelte munkálkodásom eredményét, én azzal vádoltam, „szárított" kenyeret készít, s mindketten szigorúan elzárkóztunk attól, hogy elismerjük egymás pirítási művészetét. Teát is forraltunk a kályhán, egy kannában, amely Pista hallatlanul ragaszkodott – már a hadseregben is mesélt a különben inkább egyszerű edény erényeiről –, s ha nagyon megembereltük magunkat, főztünk egy lecsószerűséget, amibe körülbelül mindent beletettünk, amit találtunk. Pista olykor fel és alá járkált, ha elmélkedett, írt valamit, sőt, ha olvasott is, ami nem volt kis teljesítmény, hiszen két méternél alig tehetett meg többet kis kamránkban. Néha megállt, a pipáján sem szortyogott tovább, és elkezdett valamiről beszélni, gyakran azzal vezetve be mondókáját, hogy azt mondta „jé!" ami után legutóbbi ötletét, felfedezését ecsetelte. Nyilván így jelentette be azt is, hogy kőevő lakik a falban. A darabot szekszárdi gimnazisták számára írta (helyesebben: A JATE Ságvári Endre Gyakorló Gimnáziumának irodalmi színpada mutatta be 1970-ben, Baka Tünde rendezésében. A darab címe *Archibald, a kőevő* volt. A szöveg azóta elkallódott. A szerk.), akikkel – ha jól emlékszem 1968 őszén – színre hozta a Micimackót. Gyötröm az agyamat, s képtelen vagyok megmondani, megvalósult-e a kőevő-terv. Azt tudom csak, hogy egy nap Szekszárdra mentünk (autóstoppal, mint általában mindenhova), ahol nagyot ittunk egy roppant szimpatikus fiatalember társaságában, aki a Micimackó-produkció főszereplője volt, s akinek mintha a kőevő darabban is játszania kellett volna.

Nem értem, miért lehet, hogy ennyire kevés dologról vagyok képes írni. Nyilván aligha veheted hasznát küszködésem eredményének, de igen örülnék, ha segítene munkádban.

Igaz szeretettel ölellek,

*Gábor**

* A szerző Wittman Tibor, Csetri Lajos és Ilia Mihály tanítványa, a párizsi Centre National de la Recherche Scientifique kutatója. Körülbelül nyolcvan, főként a Szovjetunió történetével foglalkozó munka szerzője. A szegedi egyetemen Baka István évfolyamtársa és barátja volt. Visszaemlékezéseit a költő feleségének kérésére jegyezte le.

ÁGH ISTVÁN

Árokból jön a törpe

EZREDESNÉ, CSILLAGOKBAN

Nehéz élete lehetett Gyeney Ádám huszárezredes özvegyének, mert a jövőbe látott, azt is tudta a csillagokból, hogy az ura a világháborúnak esik áldozatul, meg is halt Szerbiában, aztán a gyerekei sorsa, amit már helyben ismerünk. Attól volt olyan zárkózott, de a népek csak úri hóbortnak, különösségnek gondolták, ráhagyták, tették a dolgukat, amíg egyszerre bele nem keveredtek az öregasszony hatásába. A mi községünk olyan, mint a többi, miben is lenne különb? Azt meg, amit most mondani akarok, az ember még magának is fél bevallani, pedig titokban azt gondolja, neki szól a jóslat, persze csak azoknak, akik abban az időben születtek, mikor már tudhatta az asszony a csillagaikat, mióta itt lakott, az első háború után. Sok gyerekre állhat a jövendölés, de csak a fiatalabbak föltételezhetik, hogy nagy emberek lesznek, kiválasztottak, mert előttük az élet, vagy csak nevetnek rajta, mert nem hisznek még az Istenben se, hát még a csillagjóslásban, amit az egyház is tilt. Csak az anyák fejéből nem lehet kiverni azt az ábrándot, hogy a gyerekükből nagy ember legyen, és egyedül az övékéből, és akkor minden jó lesz nekik, a falunak, még az országnak is.

Halála előtt, amikor kitört Pesten a forradalom, és előre látta a bosszút, azzal vigasztalta a menyét, ne búsulj, megszületett már a gyámolító itt a közelben, de hogy az égi jel kire mutatott, azt magába vitte a sírba. Jobb is, mert nehéz életet hárított volna arra az illetőre, ellenben a népeket találgatásra késztette, hiszen minden családban akadhat közülük több is, hát még az egész faluban mennyi? Kíváncsian figyelték az elszármazottakat, hogy visszajönnek-e, aztán lemondtak róluk, mert elházasodtak és ott maradtak városiaknak, mintha nem is az anyjuktól tanultak volna magyarul. És hogy válthatná meg a falut, aki nem lakik itthon, csak ha miniszterelnök, amiről persze szó sem lehet. Akik vendégnek jönnek, nem törődnek már semmivel, csak hazajárnak

---

Kedves fiam!

Vártunk az ünepekre de hiába. Apád mégha nem is jöt a busz minden órában mindig azt kérdezte ha ment egy autó merre ment. Nem volt ki a szobából felöltözöt üneplőbe és ült. Halgatta a rádiot. Olyan meleg a szoba alig birom ő meg fázik. Szenet nem tudunk szerezni nem lehet hozzá jutni, csak aki mindig azt lesi. Már a vagonbol hozá jutnak. Azt határoztuk nem is veszünk, tüzeljük a fát hátha

szórakozni a levegőre, mint a szikvízgyáros fia, az orvos, mért nem költözik haza gyógyítani, ha meg van jövendölve. Magunk közül meg ki lehetne? Legalább azt mondta volna meg az ezredesné, milyen családból való, egy szerelemgyerek azért mégse lehet a kiválasztott. Nem olyan biztos, gondolták mások, Jézus Krisztusnak is egy szegény ácsmester felesége az anyja, mégis az Isten fia volt. Szóval mindenki számításba jöhet, aki akkor született, amikor az ezredesné kiolvasta a csillagokból, az égi jelből, de mikor volt az? Amikor megjelent az Északi fény a háború előtt, és azidőtájt röpült el a Cepelin is, akkor talán? Lehetett üstökösjárás, azt meg már elfelejtették, mert senki se látta, csak olvasta, nem volt itt távcső, az ezredesné meg tele volt könyvvel, azokból még akkor is ki tudta számítani, ha felhős az ég, mi van a fejünk fölött. Megmondom őszintén, engem is nagyon foglalkoztatott ez a hiedelem, most már minek tagadjam, de azért tessék csak elgondolni, mit szólt volna a római katolikus egyház efféle jóslatokhoz, hiszen az ezredesné kísértette az Istent, dolgába avatkozott, mert hogy néz az ki, ha valakinek meg van írva a nagykönyvben, és erre közbeavatkozik egy öreg dáma az égi jeleivel. Meg hát, aki annyira magára veszi és el is mondja, könnyen úgy járhat, mint a Tercsi, bolondnak nézik. Különben nem akarta volna a párttitkárt megtéríteni, persze, ilyenektől mindenki megbolondulhat, aki rábízza magát erre a veszélyes hivatásra, és már szedi is a harmatot meztelenül, hajnalban a virágos réten, mint
a Tercsi. De egy ezredesné, csinálhat, amit akar, még szivarozhat is, legföljebb nem utánozzák az egyszerű emberek, sőt, unatkoznának nélküle, aminek ellenkezőjéről a halála után is gondoskodott. Attól kezdve, mikor megérkeztek a kastélyba, urasági hintón a nyári munkák közepébe.

Mindenki találgatta, kicsodák? Csak nem erdélyi menekültek? Férfi nélkül jött a gyönyörű dáma, ült a hintóban hátul, mintha egy színes márványszobrot szállítanának, meg se rebbent az alkata, mellette a fiú meg a lány,
a legkisebb gyerek meg szemben neki, ő volt a Zolika, akkor még úgy nézett ki, akár egy szőke kislány, ki gondolta, hogy anarkista, de ami annál is rosszabb, komonista lesz ebből a bájos tüneményből. Az asszony bordóbársony tokot tartott az ölében, olyant, de szélesebbet, mint a kisbíró dobja. Mi, tátogató gyerekek, nem sejtettük micsoda, csak amikor fölujjongtunk a csodálkozástól, mert leejtette, akkor láttuk, hogy a kalapjának való. Így maradt az emlékeze-

---

el is veszik. Most firészeltettünk géppel elég sok fát. Disznot még csak jan. 14.én szeretnénk levágatni még esznek még szaporodik. Ojan hirek jártak itt hogy 400 fr kel fizetni a disznóvágásér de nem igaz, sokan levágták volna. Most megin le van zárva a vidék szájfájás miat, most felszabadult nem lehetet a disznókat sem kivini csak felhasitva orát körmét el kellet égetni.

Mi csak meg vagyunk mint máskor egyszer joban máskor roszabul olyan egy-

temben az iskolás időmből, és azt se felejtem el, milyen csalódást okozott ridegségével, mert akik ide jöttek, mindig vidámak voltak, integettek, nevettek, csókot dobáltak, mint a cirkuszosok. Gyászol, mondta halkan egy fiatalasszony, akinek szintúgy elesett az ura, és igazán tudhatta, mitől érezhető a gyásza egy hadiözvegynek, nem kell ahhoz fekete csipke, kisírt szemek. Háború után minden szomorú fiatalasszony csakis hadiözvegy lehetett, az úrinőé biztos, katonatiszt, amint később megtudtuk, ezredes.

Valaki látta ezredesi rangban zsinóros egyenruháját az üveg mögött a próbababán, meg a fényképét nagyban, amint az ezrede élén ugratja a lovát az ellenség felé. Ezt már az elhelyezkedésük után lehetett látni annak az idevalósinak, akinek véletlenül alkalma nyílott rá, mert igen elzárkóztak, amit mindenki helyben hagyott, úgy a rendes, ha valaki gyászol. De ez az elzárkózás, mint idegen testrész a falu szervezetében, annyi sok év után már nem volt tartható helyénvalónak, fölkeltette a képzelődést. Mert ha valami titkot érez az ember, ha valami nem olyan, mint kellene, akkor kezdődik a találgatás, például arról, hogy miből élnek, ha nem csinálnak semmit, és még csak pénzt sem visz nekik a postás, és mért éppen itt kötöttek ki a világ végén, és persze, kik ezek? Csak az uraság leszármazottja lehet, aki itt nyugszik a temető kriptájában, akikről az öregek úgy tudták, hogy magtalanok voltak. Dehogy! Ott van a sírkövükön, hogy a lányuk kisgyerekkorában meghalt. Kihaltak, a birtokot a báróék örökölték rokoni alapon, de az is lehet, hogy megvették valaki hozzátartozótól, és az ezredesné az ő rokonuk. Hogy lenne az, mikor össze se járnak, mióta segítették a költözködést, nincsenek viszonyban. És ugye, a bárónétól se lehet megkérdezni, ki ez a család, miből élnek? Az ő magánügyük, ahhoz semmi köze a népnek. Kincsre jöttek ide, csak az ezredesné tudhatta, hol van elásva a kis kastély parkjában az a sok arany, ezüst, drágakövek, amiből telik a fényűzésre, hogy ezüst kupicából kínálja a postást a szakácsné. Mi lehetett abban a levélben, ami a szakácsnőnek már bontatlanul is megdobogtatta a szívét, aki az ezredesné egyetlen bizalmasa, társalkodónője, és persze, hogy nem idevalósi, de még templomba se jár, és még csak nem is vásárolnak, hát akkor honnan az élelmezés. Erről még én se tudok, csak a nép hangulata jut eszembe, amiben túltengett az értetlenség, még attól is, hogy egyszercsak elkezdett az ezredesné zongorázni a legnagyobb dologidőben, ak-

---

formán, csak kezemel vesződöm, dagattak, elrontottam a meszelésnél, betetem a májteros kezemet a kutnál a jeges vízbe már elferdült megbuckosodot kentem kenöcsel nem használt. Most meleg homokba rakom de nem sok remény. Nappal meg vagyok de éjel nem mozog és megmered majd csak a nyár gyogyittya meg. Kivetetem a diófát de nem lesz jó eladásra mert a gyökere elkorhatt a közepe, és csak akkor veszik be ha a gyökér is rajta van, nem tudom mi lesz vele. Most diót puco-

kor botránkozott meg mindenki, hogy nem is olyanok, amilyennek elhitették. Valaki Ferenc Jóskát látta vadászruhában, csak ő lehetett az a sudár, pofaszakállas ember, üres puskával lövöldözött a madarakra a parkban, és eltűnt a hátsó kapun. Hát, akkor nem lehet özvegy, elvált tőle az ezredes, az látogatja a gyerekeit. A fenét! A szeretője, álruhában, a gyerekei nem is laknak vele, Svájcban taníttatja mind a hármat. És mért ne esett volna el az ura? Inkább az az igazság, mert hát mennyi fiatal helybeli legény maradt ott a hómezőkön, a dolomitokban, hol hol nem, már régen elfeledtük, csak azt tudjuk, annyian voltak ebből a kis községből, ahány darab a hősök fája a temetőnél. Ő meg az ezredesi ruhát ott tartotta a díszteremben emlékeztetőül, meg a férje madarait kitömve, meg az agancsokat arany, ezüst, bronz bilétákkal, amilyen eredménnyel lövöldözött. Aztán neki is az lett a sorsa, az a kitömött ezredesi mundér. Akkor még nem gondoltuk, mikor a múltat ápolja, már ismeri a jövőt, miközben téli zoknit, sálat, pulóvert, fejre valót köt a filagóriában a futórózsák mögött, olyant lát behunyt szemmel, amire vak a közönséges halandó, és csak irigykedik rá a paraszti fehérnép, amíg kapál, és a disznait eteti darás moslékkal. De azért a misére elmehetne, mikor még a báróék is kedveskednek a plébános úrnak, hogy ott vannak az urak padjában minden áldott vasárnap. Ebből az istentelenségből állt elő az ezredesné csillagjóslása, ami az egész településre rányomta a bélyegét, mert amilyen nagy hatással volt rá az égbolt, olyan nagy hatással volt ő az emberekre, és még az egész család se volt olyan normális, ahogyan azt az uraktól el lehetne várni.

Itt van például a kisebbik fiú, a Gyeney Zoltán, aki a külföldi iskolából, és ki tudja melyik városi gyárból hazajött anarkistának asszonyostól, idehozta azt a ragyogó szövőnőt, legalább is úgy mondták, a szövödéből hozta, ahol mérnöki munkát vezetett, és az igazgató lányát is elvehette volna, de sztrájkra lázított, és akkor csak egy szövőnő maradhatott neki. Csak azt nem értettük, ilyen szentképre való arccal, mit szeretett egy olyan istentelen komonistán, akinek a bőrén otthagyta az ördög a himlőhelyét. Mondta is a szakácsnő a postásnak, milyen rendes a nő, de a fiatalúrról egyetlen szót se ejtett ki a száján, ami csak azt jelenthette, hogy félelembe tartja, sokat tudhattak egymás múltjáról, így voltak összefonódva a kis kastély lakói.

Róluk azért mégis kiderült valami, de a legidősebb testvérről csak az,

---

lok igen jó termés vot sokat árulok belöle. Igen jó telünk van ojan jó idő van tavaszias.

Befurtak a patkányok az udavarrol félek hogy a plafonba mennek és elszaporodnak egérméreget raktam el de nem eszik meg egér is rengeteg vólt. No meg kik haltak meg Mátis Kálmán Antal Lajos Zsupányi. Mielőbbi viszontlátásra

Sokszor csókolunk Szüleid

hogy ejtőernyős pilóta volt, a halála után Gyeney Domonkos ejtőernyős főhadnagy gyászmiséjét kiszögezte a plébános úr a templom ajtajára, de csak utána, hogy ne jelenhessenek meg mások. Ezek még a misét is eldugták, és senki se tudja, hogy ott lettek volna hősi halottjuk emlékére. Mi azért részvéttel gondoltunk rájuk, milyen szerencsétlen család, mennyi nagy vétek üldözi őket. Akkor jutott eszünkbe, mi lehet a lánnyal, a lánytestvérrel? Csak a háború után érkezett meg a válasz Venezuelából. A postás még olyan szép kopertát nem fogott a kezében, kékcsíkos volt a széle, pálmafás meg ismeretlen arcképes bélyegekkel jöttek a levelek, hirdették külsőleg a venezuelaiak királyának a dicsőségét a tengeren át mihozzánk. A feladót megtanulta a kézbesítő, vitéz Miltényi Árpádné, Caracas Venezuela. Írt a Bertuska! kiáltotta az öregasszonynak a szakácsnő, mikor átvette a levelet. Mért nem tudatták vele, hogy a vitézi rendet hagyja el, mert abból baj lesz, de nem lett, mert már ennyi is sok volt.

Szerencsére a postás azért kielégítette a falu kíváncsiságát, valamennyire félrebillentette a függönyt az életükről, talán még másról is, de a szakácsnő vágyait illetően azt mondta, ne tessék viccelődni, van nekem feleségem. De akkor meg honnan tudott annyit a postás, ha nem megy beljebb a verandánál, azt még kint is elmondhatják neki, hogy azért költöztek Venezuelába az ezredesné lányáék, mert ott minden ingyen van, nem kell adót fizetni, olyan sok az olaj, ami már inkább benzin, amikor föltör a kútból. Mért ne volnának ott, addig rendben, de azért mi se vagyunk annyira vidékiek, hogy csak azért mentek olyan messzire, mert nem kell adót fizetni, hanem a háború miatt, ahogy elmenekült mindenki, ha valami slamasztikába keveredett. És ha csak megállt volna a verandán vagy az előszobában a postás, akkor nem tudná, mi van a díszteremben, még annál is több lehetett, mint amit elmondott, attól függ, mivel kínálták, mennyi ideig marasztalták. Az ezredesné már venezuelai bélyegekkel is gazdagíthatja gyűjteményét, de még nem kellett lánya esküvői ruháját, vagy az első báli viseletet, vagy a hasonló jelentős holmit kiállítania az üveg mögé, mint az ura, aztán a nagyobbik fia egyenruháját. Nemsokára Gyeney Zoltán se maradhatott ki a sorból, mert ő is úgy járt, csak tiszti pompa nélkül. Az emlékezetben vadászbakancs, térdzokni, lengyel nadrág, Esterházy-kabát, Lenin-sapka maradt utána, nem díszmagyar, amit be lehet üvegezni, de

---

Kedves fiam!

Egy pár sort irok csak mi a legfontosab ojan rosz ez a tol hogy nem tudok irni Én csak megvagyok már sokal erőssebb vagyok már tudok dolgozni. A földeket mind ki adtuk. Minden nap zavarnak benünket hogy fizesünk. Ujság Tomor L. bácsi meghalt Ács Laci hazajöt nem birják Te is ne a versirásal foglalkoz hanem tanulj mer nem tudunk mi fizetni. A nagy kabátal mi lesz el küldjük vagy haza

hogy valami nyoma mégis maradjon, az anyja bekeretezte a mérnöki oklevelet, mikor a ruszkik végeztek vele.

Ez az ember nem mint egy munkakerülő költözött haza, hanem elvállalta a takarékpénztárat, és el kell ismerni, hibátlanul, minden egyezett nála.
A bajok másból következtek, például marhapásztornak csúfolta a papot, ami nem csak a plébános úrra sértés, hanem a híveire is, mint nyájra. El kell ismerni, ez az istenkáromlás annyira érdekes lett a nőknek, a menyecskéknek, micsoda férfi lehet, ha még az anyaszentegyházzal is szembe mer szállni. A felesége a megmondhatója annak ellenére, hogy nincs gyerekük, amiben nem ő a hibás, biztos, az apácaarcú asszony. Tábornok is lehetne azzal a himlőhelyes képével, de féltek a gondolkodásától, és nem sorozták be katonának. Gúnyolta az urakat, a németeket, az angolokat, hát akkor csak a vörösök, az orosz hadsereg tetszhetett neki. Ezzel olyan különösséget váltott ki maga körül, hogy elterelte családjáról a figyelmet, azért politizált, azért számolt a pénztárkönyvben, hogy senkinek se jusson eszébe megkérdezni, hogy van a kedves felesége, hogy szolgál az édesanyja egészsége ilyen nagy gyászban? Talán azért vállalt tisztviselői állást, hogy ne gondolják, miből ered a gazdagságuk, és nem azért költöztek-e ide, mert tudták, hol van az ősi kincs elásva. Nem akart a szóbeszédre válaszolni, magyarázkodni, hogy minden vagyonuk az ő jogos tulajdonuk. Ezért lett anarkista. Aztán jöttek a kommonistái. Az oroszokat nem érdekelte, hogy mért nem katona, hogy megmondta a németeknek az anyanyelvükön, kaput nekik, meg hogy szidta az urakat, a papokat, a nyilas malomellenőrt. Föladta magát, mert fájlalta a takarékpénztár kifosztását. Odament az orosz tiszthez, hagyják a páncélszekrényt, nincs abban óra, se arany, csak iratok, az meg minek nekik. Hát akkor nyissa ki! És mert az egész falu odadugta az okmányait, ellenkezett, erre kirobbantották a zárat, és tényleg csak papír volt benne, minden elégett, őt meg elvitték bosszúból, meg hogy szökött német, ha németül beszél. Senki se látta azután.

Itt maradt a felesége, még mindig szép volt, itt hervadt magtalan az ezredesnével, akkor már a szakácsnő is elment, mert féltette magát, talán ő megmenekült a demokráciától, nem mint a két nő. Kitelepítették volna őket, ha a bárókat nem telepítik hozzájuk a kiskastélyba, de azok se zavartak olyan soká a nagy családdal, jobb volt azoknak a bajor rokonoknál, nagy jövő állt

---

jösz érte. Itt nagyon sok eső van. Igérted hogy küldöd a kosarat máig sem érekezet, meg adig nem tudok csomagot küldeni már nincs mibe. Sokszor csókolunk Szüleid

Kedves fiam!

Igérted, hogy külditek a kosarakat, máig sem érkeztek meg adig nem tudok csomagot küldeni már nincs mibe. Az ingek is készek, csomag még nem érkezet

a gyerekeik előtt az ottani birtokon, míg az ezredesnéék díszterme valóságos sírkamrává változott, élve eltemetkeztek. Volt ott egy érckoporsó, amit előre megvett az öreg nagyságos asszony. A fuvarosok elmondták, hogy valami nehezet szállítottak a vasútról, de azt a postástól tudni lehetett, hogy érckoporsó, látta, amikor próbálgatta az özvegy, milyen benne a fekvés.

Ő aztán kiolvashatta a csillagokból, mi történik a halála után, jó előre gondoskodott, hogy a csontjai akkor is egybe maradjanak, ha a temetőt bevetik kukoricával. Ott tartotta az érckoporsót a díszterem sarkában, letakarta perzsaszőnyeggel, mint valami pompás emelvényt. Berendezte a lánya családját is, feketébe öltöztette, hogy majd lélekben mellette legyenek, ha túlélik, de már halottak neki, akik nem lehetnek itt testileg Venezuelából. Ott álltak sorban az üveg mögött, hogy ne csak a menye búcsúztassa, pedig olyan népes temetés nem volt még, mert hálásan gondoltunk rá már akkor a jóslata miatt, hátha beválik, és azt hittük, biztos beválik, mert éppen akkor derült ki a sötétség, ő meg csillogva ereszkedett a földbe.

KÖD

Az október hidegre fordult. Az én koromban már megérzi az ember az időváltozást, fáj a feje, a dereka, könnyen megijed, még többet képzelődik, mert az anyák aggodalmát nem lehet csillapítani, mindenfelől leselkedik a baj, akármennyire segít az Isten, egyszer csak megfeledkezik rólunk. Fölmenekült a gyöngytyúk a háztetőre, ott kuporgott, cserregett, és nem akart lejönni, talán ott még sütött a nap. Biztos, azért álmodtam a nagy fekete kányáról, ül a házon, jön a csőréből a köd, egészen Pestig ér vagy annál is tovább. Nem látnak a mozdonyvezetők, eltévednek a vonatok, zárva a posta, nem-kapunk semmi hírt. Minden éjjel rosszakat álmodok, attól lesz nehéz a nappal, már azt hiszem, mindig így marad. Vérzik az Imrus lába: Ne félts, anyám! Lebeg, mint a kísértet, egyszer a kútnál, másszor az ólaknál látom, átjár a falon, leül az asztalhoz, levest rakok eléje, nem nyúl az ételekhez, az uram megeszi az övét is. Azok a sárga hullák vették el az étvágyát, meg kell őket bosszulni! És eltűnik a ködben. Az uram pedig eszik, eszik, megnémult, nem is káromkodik. Mért

---

meg. Malacok igen szépek egyik már 60 tul van. Vetem kis libákat 9 dr. A fát még most sem tuttuk eladni. Hallottam hogy igenjól mulatál a lányok egymást bököték hogy nézd most van mit beszéljenek hát igy nem lesz többet hogy el ne menjek mert az sem történt volna és több becsületedre vált volna. Nem tudod te a multját csak ezért sem meg nem is hozzád valo. Még csak az kel, hogy keveregy össze vele ted tönkre a jövődet a tanulás meg nem megy csak a boloncság Ha nem fogasz szót

nem kapok én választ senkitől?

Nem voltam soha Pesten, ha tudnám, hol a rádió háza, a Nemzeti Múzeum, a Körtér, ahol ölik az ifjúságot, akkor legalább elképzelhetném, merre van. Azt mondta a Gábor, a fronton legalább szemtől szembe harcoltak, de ha most valaki végigsétál a Vilmos császár úton, megáll a Kuria palotája előtt, fölutazik a Siklón a királyi várba, jöhet a pif-puff innen is, onnan is, öli orvul a magyar a magyart, és ott vannak az oroszok. Mintha egy más világban volna minden. Én csak képről láttam az Országházat, olyan, mint egy nagy sziget, ahová nem lehet bejutni, és aki el akar szökni belőle, szívgörcsöt kap a Duna közepén.

Ilyen rossz állapotban, amihez nyúl az ember, már el is rontja, mert ideges, mindig másra figyel, képzelődik, nem lehet tudni, mi történt igazán. Befűtök a kályhába, kifelejtem a gyújtóst, fölrakom a padlóról a téli almát a szekrény tetejére, ha fölteszem az egyiket, a másik leesik, megüti magát, kásás lesz, elrohad, de én csak takarítok, mert megjöhet minden pillanatban. Jobb együtt lenni az egész családnak, de elküldtem a gyerekeimet, mert rossz a parasztok élete. Olyan messzire került a fiam azokban a napokban, telefonálni se tudtunk, onnan nem lehet gyalogosan hazaérni, ki menne el érte lovaskocsival? Fényesre törölgettem a szobatükröt, hadd lássa benne tisztának magát, égve hagytam a villanyt, mert délre se szállt föl a köd, annyira borús maradt az idő, eső mégsem esett. Leakasztottam az érettségi képét, megtöröltem.

Törölgetem azt a szép, szelíd, érettségiző fényképét, csodálkozva figyel, úgy várja a jövőjét. Ilyen fiatalon!... Mikor ezt mondtam, megijedtem, hogy már nem hiszek az életében, csak annak szabad ennyire a múltjában gondolkodni, aki már meghalt. Fogom, nézegetem, ott marad a kezemben, mintha ólomból volna, mégse esik le. Nyomom a falnak, nem enged, nekihajolok, majdnem beleesünk a tükörbe. Mit vétettem ellened, Imrus? Ne hagyj el, édesanyám! Könyörög, mint gyerekkorában azon a vékony hangján, összecsókolom arcán a hideg üveget, akár a jég, ettől aztán elveszti a súlyát, hagyja a helyére rakni. Nem nézhetlek tovább, mert összeesek. És a tornác kétoldalt tele van tablóval, ahogy a gimnáziumában, mindegyiken őrá hasonlít az a sok érettségiző, sír, hogy vegyem le, hadd üljön az ölembe. Kinőttél már a szopós korból, hogyan bírnék el ekkora gyereket? Aztán ahová nézek, amerre járok,

---

igen meg fogod báni. Még más lányal sem nem ijenel most ot van helbe, de ha én meghallok valamit majd érdeklődni fogok utánad. Kár hogy Laci nincs óthon neki akartam irni hogy nézen utánad Ha valami baj lesz eből az ügyből én ki se birom igy is igen bánt. Devecserbe voltam kezdik az épitkezést kosarakat küldjétek

Sok szeretettel

Anyád

megjelenik az a nyakkendős, magasra fésült képe a sparheltnél, a kukoricazúzó fölött, kiesik a keretből, magára rántja a zúzót, beleáll combjába a vas. Te, mondom, hol hagytad az alsó részedet? Mindig csak fölfelé látszott, mégis olyan bűnbánatosan, olyan szelíden nézett, bocsáss meg, hogy elvesztettem a lábamat, hogy akkora fájdalmat okoztam neked.

Az uram pálinkát főzött a kocsiszínben. Végre nem a tököt meg a krumplit, most a cefrét önti a füllesztőbe, előkerítette a széna alól a hűtőszerkezetet, mert csak a háború után csinálták ilyen nagyban, mert akkor se jártak finánccok, most is föloszlottak a rendőrséggel együtt, a kihágást nincs kinek följelenteni, kussol a kisbíró. A ködben összekeveredett a pálinkaszag a kéményfüsttel, honnan tudhatták volna, kitől ered, ha mindenki főzi. Hordta a hideg vizet a kútról az uram, elrejtőzött a bánatával, kisszékről rakta a fát a füllesztőbe, annyi jó fát bitangolt, csak lóg a szájából a cigaretta, és várja a baktyát, hogy mikor esik a bögrébe az első csöpp, míg nem csordogál literszám. Megváltozott minden a pálinkától, ott volt a ház oltára, ahová fölrakta a teli üvegeket a kamrapolcra, oda vezetett minden útja hajnalban. Na, most már megkínálhatja a látogatóit, nem lesz olyan szegény, koccinthat az Imrussal, én meg minek dugnám el, ha úgyis megtalálja. Pedig nem szokott inni, sőt azzal dicsekedett, milyen jó a kökényszilva, ha megcsípte a dér, éhomra azzal szokta gondozni a gyomrát, telirakja a zsebeit, eszegeti, szopogatja, akár a kámforcukrot. Nem szeretem, mikor rendetlen, föltűri a pantallóját, amit a fiúnk kinőtt, elhordott, bakancsából kilóg a kapca, eltiporja a csikket, és elfelejti, mikor gyújtott rá utoljára.

Szóltak a puskák a rét felől az este, az a sok rabsic vadászhatott, ők is elszaporodtak, mert megérkeztek a vándorludak, de az is lehet, hogy a nyíresiek föllázadtak, és úgy látszik, nem hallotta senki, csak mi figyeltünk a neszre, gyanakodtunk, pedig másnak is rossz lehet az álma, ha a fél falunak Pesten rekedtek a rokonai. A postás miatt valamelyik délben valósággal megveszett a kutyánk, nekirontott a kapunak fejjel, nyüszített, sivákolt, rohangászott a kerítés mellett. Csomagot hozott a Takács Anti, megérkezett a vesszőkosár, jelentkezett az Imrus! Kibújt az apjuk a barlangjából. A postás szívesen elhozta biciklin, mert úgy is üres, és azt akarja mondani, akkor már biztos győztünk, ha a csomag megérkezett, és nyújtotta a bicskáját, bontsam föl, ő is tudni

---

Margit levelét ide küldték biztos Visegrádon vanak küld el nekik
Laci verseit estére adják hétfőn 17 ó.

Kedves fiam!

Rég óhajtott levelet nagyon vártuk nem tuttuk mi van veled. Kezded a vizsgákat sok a dolog. A Bolond Jóska se jön mert kevés a pénz. Ha jösz Vár az udvar

akarja, mi újság. Elmetszettem a spárgát, fölolvastam az írását, és csalódtunk mind a hárman.

Az állt a levélben, hogy nem történt vele semmi különös, köszöni a csomagot, minden nagyon jól esett, már csak egy kis tészta maradt, nyersgumitalpat csináltatott a cipőjére százhúsz forintért, az ösztöndíja elfogyott, küldjünk kétszázat, hogy ne szűkölködjön, ellopták a borotváját a kollégiumban, venni kell fogkrémet, fekete bokszot, mandzsettagombot is. A rendesebb ingeket tönkreteszi a mosoda, a takarítónő mossa ki négy forintért darabját, most ruha nem kell, csak egy hálóingre van szüksége. Keresztes Jenővel találkozott vasárnap és elmentek meccsre, meghívta sörözni az Asztalos Ernő, az Ács Tibivel, elmentek moziba. November elején pár napra hazajön, szünet lesz a nagy októberi miatt. Október 22-én írta, azóta kallódott a csomag.

Akkorát csalódtam, sírni kezdtem, magamra hagytak a kapuban, csak a Keresztesné kiabált a szomszédból, mi újság? Valami baj van? Biztos nem akkora, ha csomagban küldik az értesítést. Bementem és fölpróbáltam az új bakancsot, amit télire küldött a lányom, pedig már megüzentem, hogy nekem kicsi, pedig negyvenes, majd az Imrusnak jó lesz. Hogy nagyot küldött, nem mondhattam, mert akkor kapcával ki lehet tömni. Fordított bőr, majd bekenem bagarollal, ferkóolajjal, még a könyvtárba is elmehet benne. Ha a Márta nem lenne, mi volna velünk? Annyira megbabonázott a bakancs, annyira néztem, mintha attól idehozná az új lábbelije. Őt éreztem minden tagomban, mintha viselős lennék, hozzá beszéltem, még az uramat is Imrusnak szólítottam, mikor pálinkát főzött, azért mert akkor könnyebb várni. Annyian rekedtek Pesten, az nem lehet, hogy éppen a mi fiúnk kerüljön bajba. Majd hazajön a névnapjára, elengedem a Szent Imre napi búcsúba, már azt se bánnám, ha megvernék, mint a múltkor valami cafat miatt, csupa sár az új nagykabátja és italos, csak már itt lenne, azt gondoltam. Amikor kisgyerek volt, igen szerette a planta teát, mert abból érződik legjobban a bor, az nem olyan erőszakos, illatos, mint a hársfavirág, nem emlékeztet a betegségre a főzete. Lúdmájat is sütök, azt gondoltam, hadd teljen benne kedve a nevenapján a borosteával, ha már annyira szereti. A születésnap szomorúság, mi azt sohase tartjuk, hadd múljon csendesen az élet, csak a névnapkor szokás örülni. Vihetne lúdmájat zsírjában dunsztos üveggel, mert a csomagban nem érdemes, összetörik, vagy

---

igen gazos. A cseresznye lefogyot minden fárol leeték a kányák meg a madarak. Ami bent van az a nagy szemü azon volt de nem sok, aról szettek Mariék meg Belláék egy keveset. A többit levertem üvegbe tetem, Az a fiu aki eltünt megtalálták két hétre halva rejtéj hogy mi történt vele öngyilkos vagy gyilkosság. Én is csak meg vagyok valahogy magas volt a vérnyomás most fojt az órom vére, sose fojt.

kilopják a vasutasok. Nem tudtuk, mi lesz, ha már a kosár is megérkezett, akkor megjöhet minden percben. De mások is igyekeztek. Olyan volt a Halottak Napja, mintha élőkért imádkoznának. Hiányoztak sokan, pedig máskor mindenki hazajött, kertészeti virágokkal, koszorúkkal rakták teli a sírokat, este is égtek a gyertyák, ameddig el nem fogytak, olyan szép volt a sötétség, mint a karácsony, csak a gyerekek világították ki a halálfejeket, ijesztgették a kislányokat.

Most is inkább az asszonyok mentek a halottaikhoz, a férfiakat nem érdekli a halál, nem akarnak belegondolni. Ott állt mindenki a magáé fölött, egyszer csak a Tercsi elkiáltotta: Mozog az ezredesné! Szaladtunk az ezredesné érckoporsójához, megmozdult, mert elkezdtek a temetési koszorúk remegni. Valami rosszat üzenhet, ha még most sem marad nyugton. Te Kata! Talán a Nyúl Miki halt meg. Mért éppen a Nyúl Miki? mondtam az Ács Mariskának. Mert árva gyerek, nem várja senki, akinek csak a csúfnevét ismerik, az még a tanknak is nekimegy levente puskával. Így tanakodtunk, de az ezredesné attól mozdult meg, hogy az Ács Tibi hazajött Pestről, örülhet a szegény Mariska, mert éppen abban a pillanatban szállt le a magyar zászlós teherautóról, szólt a Hazádnak rendületlenül, így indultak tovább az utasok. Rávetettük magunkat az egyetemistára, még az anyja se férhetett hozzá, tudja-e mi van evvel-avval? Találkozott-e az Imrusunkkal? Mondja, hogy megsebesült, de jól van a Gellért szállodában, a többiek egészségesek, fölvették a munkát, a diákok majd itthon lesznek, mert azokat még nem engedik tanulni, most fontosabb a nemzetőrség. Mondd meg az igazságot! Ne hallgasd el, ha nagyobb baj van. Meglőtték a lábát, de nemsokára eldobhatja a mankót, azt üzeni, majd ha lehet, hazajön. Szaladtam az utcán végig. Az Imrus él! Él a fiúnk! Mondtam az uramnak. Akkora boldogságot! Összeölelkeztünk, sohase felejtem el, mert nem szoktunk olyant csinálni. Az uram is sírdogált, ki hitte volna, hiába rejtegette, rángatódzott a bajusza, összeszorította a száját, úgy remegtek az arcán a ráncok. Fő, hogy él, csak sánta ne maradjon! Azután megnyugodtam és elmentem Ácsékhoz, kérdeztem a Tibit, van-e a pestieknek ennivalójuk. Ad a Vöröskereszt még narancsot is, amerikai cigarettát, az Imrus valami cseszterfilddel kínálta, és viszik a krumplit a vidékiek, rengeteg lisztet, húst a teherautókon, még a borjúkat is föláldozzák, visszafelé meg embereket szállítanak, ő is egy ilyen

---

Olyan vihar volt hogy sok cserepet levert a tetőröl, meg a diófa ága. És már érik az árpa, igen szép fejü minden szép. Bementem a multkor velünk nem gondol senki? Apátok nem kapáll csak a halál meg a halál ara gondol. Most van a legnehezebb munka a kapálás csunya főd még meg se ekézték ugy kapállom. Már egy hete járok be de nem adnak mindig van valami kifogás nincs ember aki dolgozon csak annak adnak aki bent dolgozik. A kutya megkölkezet 2 de azt hiszem nem idejére mer

fuvarral jött haza. Mi arra nem gondoltunk, az Ács Tibi már itthon van, a többiek meg éhezhetnek. Pedig mi is szerezhetnénk autót, le kell foglalni az állami gazdaságét, amit nemsokára előállítottak, mindenki hordta, amit tudott, a Keresztesné még egy hízott ludat is felajánlott, azt mondta, vigyék a Jenőnek az Ilka utcába, én meg csak meleg ruhát küldtem, ha bőségben van a szállodájában, de az uram nem engedte az önzést, ezt a zsák krumplit fölöszthatják. Nagy kő esett le a szívemről, majd csak rendbe jön minden, többet már senki se bánthatja a magyarokat.

Az uramnak egyszerre megjött a kedve, kisütött a nap, elment szántani, én pedig krumplit válogattam. De a jó hírek után megérkeztek az élelmiszerszállító falubeliek, hogy baj van, nem lehet átjárni a gyűrűn. Nemsokára valami morajlást hallottam a győri út felől, olyan, mint a moziban a tenger, amikor nem lehet mást hallani, mint azt a nehéz morajlást, ahogy a háború alatt. És megfogta a ködöt az olajfüst, hányan lehetnek, ha egész nap halljuk a hadosztályokat? Az uram se látott semmit, csak egy oldalkocsis motorbiciklit két katonával, integettek neki, ne lássuk magát, és leparancsolták az országútról, a dűlőutakon hajtott haza a kukoricaszárral. Rosszra gondoltunk, hogy minden elveszett, leverték a szabadságot, összeszedik a felkelőket, összeszedik a kórházból a sebesülteket, főleg a szállodából, ahová nem lehet vöröskeresztet kitűzni. Azt mondtam az uramnak, menj el a suszterhoz, hátha megtudsz valamit. Azt beszélik, egy szállót is felgyújtottak, mi a neve? Nem tudja senki.

Nagy tüzet látok, tisztítótűzben lángolnak a Gellért szálloda lakói. Imrus égő mankóval menekül, de akkor egy nagy csattanás, és összedűl az épület, lángolnak a hálóingek, úgy ugranak a Dunába, úsznak az Országház felé. El kell jutnom a lányomékhoz Veszprémbe, majd a Márta intézkedik, egy nap alatt odaérek lovaskocsival. Nagyot káromkodik az uram, a Krisztusát! Te innen nem mész sehová, halálba akarod vinni a lovat? Hát én nem számítok? Hogyan lehetne annyi tankon keresztül a városba jutni? De én olyan erős voltam, pedig féltem a lótól, olyan határozott, maradj csak itthon, etesd az állatokat! De hát a városba hová kötöd be a lovat? Csapkodok az ostorral, és elindulok, mint egy női kocsis, legföljebb kinevetnek, de nem bántanak. Ráhajtok a műútra, nyargalok szemben azzal a sok teherautóval, fakarusszal, az egész ország nyugatnak tart, menekül, nincsen egyetlen tank se. Mert azok

---

elpusztultak. Csak meg-meg vagyunk hogy medig nem tudjuk

Sokszor csokolunk Szüleid

u.i. Lacinak most nem irok majd add neki a levelet Azt beszélik hogy Laci is elvált a feleségétöl mer más nővel jár az S. Imre kalauz lánya irta haza

megszállták a városokat, a bányákat, gyárakat látok út közben, és nyüzsögnek bennük a pufajkások, így keveredek ki a járásból, világosban érek a megyeszékhelyre. De bátor a néni! Nem látja, mi van itt? Az emeletes házaknak nincsen udvara, istállója. Hol éjszakázzak? Megesik rajtam egy fiatalember szíve, fölül mellém, mert üldözik, így akar megmenekülni. Megyünk a város szélére, ahol parasztok laknak. Azt mondja, szerencséje van, éppen leváltották az őrségből, mert akik őrségben voltak, azokat lefegyverezték, viszik Szibériába. Hát a Szabó Vilit ismeri-e? Hogyne ismerném! Őt is elvitték. Csak nem az édesanyja a néni? Jaj, szegény Szabó Annus! Kinyitja a kaput a városi parasztasszony, behív, hogy éjszakázzak náluk, mert mindjárt kezdődik a kijárási tilalom, aztán majd reggel elkísér a városba a lányomékhoz. Elszállásolja azt a jószívű diákot is, akinek úgy sincs puskája, azt hiszik, az ő fia, majd ha béke lesz, hazamehet az Alföldre. Arra ébredtem a saját ágyamban, hogy tele volt a vánkosom könnyel, sírtam, hogy mindenki hazamehet, csak az Imrusunk rekedt Pesten, sebesülten a szállodában, meg azt a szegény Szabó Vilit vitték el az őrségből.

Szerencsére fölébredtem, mert csak álmodtam, és nem kell elmondanom az anyjának, hogy ott van a Vili, ahonnan még senki se jött haza. Éjfélt mutatott az óra, megpróbáltam tovább aludni, de nem úgy folytatódott, ahogyan rendjén volna. Leröpült egy szamár a hegyről a viadukt közepére, leesett és összetörte, összefosta magát, a hangjától meg a büdös szagától annyira megijedt a ló, hogy vágtatott haza a kocsival, én meg kiabáltam, nem erre lakik a Márta! Én a Belojannisz utcába akartam menni! Száguldoztunk a fekete műúton, megelőztük a teherautókat, beláttam a ponyva alá, azok meg integettek, kinevettek, mert asszony a kocsis, én meg csak kerestem köztük a fiamat, de csak a Nyúl Miki kiabált, Isten áldja az otthoniakat, az egész falutól búcsúzott, mindenkit értesített, ha még az apját se ismerte, az anyját meg elvitte a tüdőbaj. Csak az élő szülők idegesek, találkozunk-e karácsonykor, mi lesz a Szabó Vilivel? Az anyja, biztos belepusztul. Akkor láttam a Nyúl Mikit utoljára, csak a hangját hallották később a rádióban, azt üzeni Ausztriából, nem kell aggódni érte, mert nagyon jó sora van a lágerben, de azért honvágya lehetett még akkor is, ha nincsen senkije. Ez a szegény ló is annyira igyekezett haza, ilyen sokáig sose volt távol a gazdájától, ha az állat is ennyire ragaszkodik

---

Kedves fiam!

A levelet megkaptuk ideje már Igy irok sem a tinta sem a tol nem jó. A bizonyitványt ki kérjük. Apád megkapja nyugdiját 260fr elég kevés már nem tud dolgozni épen megetet a multkor megcsipte a méh nyakán az érbe majd meg fuladt megfeketült az orvos azt monta hogy már nem kel deszkát venni már javul.

a hazájához, mit mondjon az ember? Sokat lehet ám gondolkodni akkora úton. De mikor a vasutat kereszteztük, meg kellett állni a sorompónál, mert jött a vonat. És ki az aki leszáll róla? Szűzanyám! Ki biceg úgy a kocsi felé? Az Imrus! Imruskám, te vagy az? De csak a szemem káprázott, mert álom közben is káprázhat az ember szemevilága. Fölültettem a nyíresi fiatalembert, egy szóval se mondta, mitől biceg, honnan jön? Volt neki mit letagadni, nem forszíroztam, csupa izzadtság lett a párnám, belázasodtam, azt mondja az uram, egész éjjel beszéltem, de nem értett belőle semmit.

Az ember teljesen megzavarodott, senki se tudta, mi van, mi a rémhír, mi az igazság, sztrájk, tüntetések, meg az a sok menekülő. Kereszteséknek üzentek, menjenek a Jenőért, mert nem vállalnak érte felelősséget a szállásadói, a gyerekek kimentek az utcára, barangolták a várost, úgy fogták el őket. A postánk kinyitott, aztán bezárt, éppen hogy értesíteni tudtuk a lányomékat, az Imrus él! Mindenki annyira el volt zárva egymástól. Pestre se lehetett könnyebben bejutni, mint Ausztriába, de azért sokan megkockáztatták a közlekedést, itt csak állami autó volt, de a gazdaság vezetői letiltották a sofőrt. És néprádió szólt a házaknál, de senkinek se kellett a hazugság, a suszter világvevő Orionját lefoglalták, lepecsételték, mert ha mégegyszer hallgatja a falu, elviszik. A bányászok itthon maradtak, pedig sokat megtudhattak volna, a szállítók mondták el a boltban azt a nagy zűrzavart. Szerdánként megérkeztek a szalámival, pedig volt elég lúd meg réce, vágták a disznókat feketén, úgyse törődik azzal most a hatóság, csak a kisbíró, akinek azt mondták a bányászok, mert őket nem lehet bántani, ha innen elvisznek valakit, az életébe kerül. Szerencsére gyáva ember, taknya-nyála összefolyt, annyira félt. Lassan mindenki tudott az övéiről, sokféle úton-módon érkezett az üzenet, a levél. A Márta azonnal intézkedett, mint egy jó testvér, és nagy a városi ismeretsége. Írta, hogy a jutasi művekből többször megy autó, teher vagy takszi Pestre. Azonnal haza kell az Imrust szállítani, van egy vagány pasas, ha ő vállalja, megférne mellette a vezetőfülkében, vihetne pokrócot, adhatna sofőrbundát, hogy ne fázzon hazafelé. Már többször fordult bérautó is, fejenként háromszáz forintért. Sürgönyt akart föladni, készüljön, a héten mennek érte, de nem vették föl, azt hazudják, hogy elromlott a távírógép. Sokan nem akarnak megjönni, mert ha nem dolgoznak, nem kapnak fizetést és ha ott hagyják a lakást, akkor

---

Devecserben voltam a mult héten és onét Ajkára Kevés földet kaptunk aba sincs kukorica ha megkapáljuk akkó kel be ültetnünk száznaposal eső nem volt nagy a szárasság takarmány nincs. sok a baj nem jo rola beszélni. Nem találom jonak hogy szobát végy ki igen sokba kerül akor is rá érsz ha majd végzöl ki tudja mi lesz még lehet hogy akor olcso lesz Laci is irt, kérdezi hogy mit kel megcsinálni, a tüzhelyt. Várjuk őket. Most is sok dolgunk van Igen sok rózsánk van már érik

elfoglalják. Imrusnak szereznek igazolványt, azt írta a Márta, ebből is gondolhattuk, milyen az állapot, és gyalog kellene menni a pályaudvarra, ami a lábával feltűnő, nem járnak a villamosok, és van-e takszira pénze? És ha igazolvány kell, akkor út közben igazoltatnak is.

Megint várhattunk, ahogy már hetek óta, fűtöttem a szobát, pedig velünk is megalhatott volna, de külön szeretett. Így teltek a napok. És mi lesz, ha megjön? Ha semmit se csinált, akkor is ott a bűnjel, a lába, ki tudja ezeknek igazolni, hogy mit csinált, mért sebesült meg? Nem is kérdik, csak elviszik, följelentik az irigyek, mert tanul, nagy ember akar lenni. Elveszítsem börtönben, idegenben? Reménységünket, akiben az ezredesné jóslatának be kellene teljesülni, hogy nagy embernek született, mert akkor jelent meg az Északi fény. Még arról is meg voltam győződve, azért maradt élve, és ha élne az ezredesné, a végszükségben már nem titkolózna, de azért nem képzeltem, mekkora ára lesz a jövőjének, és mennyi szenvedés következik.

És megjött szerencsésen Szent Miklós napján, megmenekült, ahogy az meg volt írva. Ugat a kutya, elhallgat, boldogan nyüszít, nyílik az ajtó vacsorakor. Hogy akkor mi történt, az énnekem elmondhatatlan. Erősen megöleltem, alig tudott moccanni, és valami szellem szállhatott meg, annyira megmérgesedtem, elkezdtem ütni, verni, mint kisgyerekkorában, amikor valami rosszat csinált, de ő már felnőtt és ellökött magától, én pedig kiabáltam, mit csináltál velünk? Meg hogy jó lecke volt, tönkre tetted a jövődet, az anyádat, térdeljen le, kérjen bocsánatot. Mi történt velem? Nem csinált semmi rosszat. Micsoda gyűlölet nőtt akkorára, hogy annyira kivetkőztem magamból?! Pedig ő ártatlan, mindenről az a gonosz világ tehet, és nincs kímélet, a gyereke miatt szenved az anyja, az anyja aggodalmától szenved a fia, és hiába ígéri meg, mindig belesodródhat a veszélybe, a nők is tönkretehetik, és észre se veszi, nem fogja föl, milyen kibírhatatlan félelem, hátha testi-lelki nyomorék válik belőle, és azt is megérheti a szülő, hogy élete virágában temeti el a gyerekét.

Részletek az *Árokból jön a törpe* című készülő könyvből.

---

a cseresznye de a verebek eszik meg Igen sokat lehetne irni Majd megjösz már és beszélgetünk Sok sikert a vizsgához

Sokszor csokolunk Szüleid

Laci két rugót is hozzon a sütő ajtóba

KIRÁLY FARKAS

hobo XIX

álomba szédít e kegyetlen varázs
szétéget titokban akár a parázs

boszorkány-csókjaidra vágyok újra
sóhajaim ágyúcsövekbe bújva

fagyodnak hiába üzenek hadat
kopogásom bezárt ajtókhoz tapad

nevetve kínoznak idegen szavak
alvadó vérem már hidegen szalad

felszív és magába kavar az éj
feloldott testemmel játszik a szél

rozsdaálló lelkedre törnek
felhőiből a hajnali könnyek

patt

szavaim visszavonni már nem tudom
sehogy sem fér be számba a telefon

senorita 4

éjszakámba csak téged hív a nappal
álmom elszálló mosolyodba rekedt
törötten fekszik a vekker a padlón
hajnal van majdnem kimondtam a neved

hobo XX

nevemre nincsen kitűzve vérdíj
a szerencse hozzám már nem lohol
napjaim mint sok haldokló gejzír
nem fűti őket csak a hű pokol
vacogok akár a kerti törpék
hideg sugarakkal döfköd a fény
szivárványaim mind összetörték
éles szilánkjai marnak belém
másokat ölelnek kiket szerettem
nem engem borítanak csókjaik
elkorhad lassan poros keresztem
a magány küldi hozzám pókjait
énreám vérdíj nincs már kitűzve
jéggel teli szívemre nincsen ár
telében fájón énekel egyre
az életre fagyott higanymadár

KIRÁLY ZOLTÁN

Virtuális realitás

csendes temetők dalai voltunk, s vagyunk
átvészelve időket élő temetők közt eldöntve
meghalott emberek vagyunk

.....

győzött a lét a teremtés
mégis virágillat maradtunk egy
decemberi délibábon

.....

a csalóka gyertyák is mind kiégtek
a képmutatók is maguk ellen játszanak
Senkinek Semmi Hatalmat!

Logikus elmebontás

IN MEMORIAM KASSÁK LAJOS

itt nem szállnak alacsonyan a csaptelepek
elmentek a szamaritánus marslakók
piroscsizmás dinozaurusz vadászatra hozzátok
de minden interperszonális kapcsolat véres
mert nem cseng a fülem...
T-E-H-Á-T:
ha nem cseng a kapcsolat
akkor véres a fülem
ha a fülem véres akkor
vadászott dinozaurusz vagyok
egy szamaritánus csaptelepben
ami nem száll el a Marsra...

Nedves cigaretta és utazási vágy *

GOTTFRIED HELNWEIN: BOULEVARD OF BROKEN DREAMS I.
(JAMES DEAN) 1981 WATERCOLOR ON CARDBOARD 83,3X69 CM

I.

New York. Broadway.
A nem-híres színész, nem-ment be
egy nem-kocsmába.
Nem-abba halt meg, hogy nem-volt világsztár.

II.

Nem York. Time Square.
Nedves cigaretta és utazási vágy.
Nem-Kerouac, nem-az igéretföldje, csak
nedves cigaretta és utazási vágy.

*Franz Hodjak

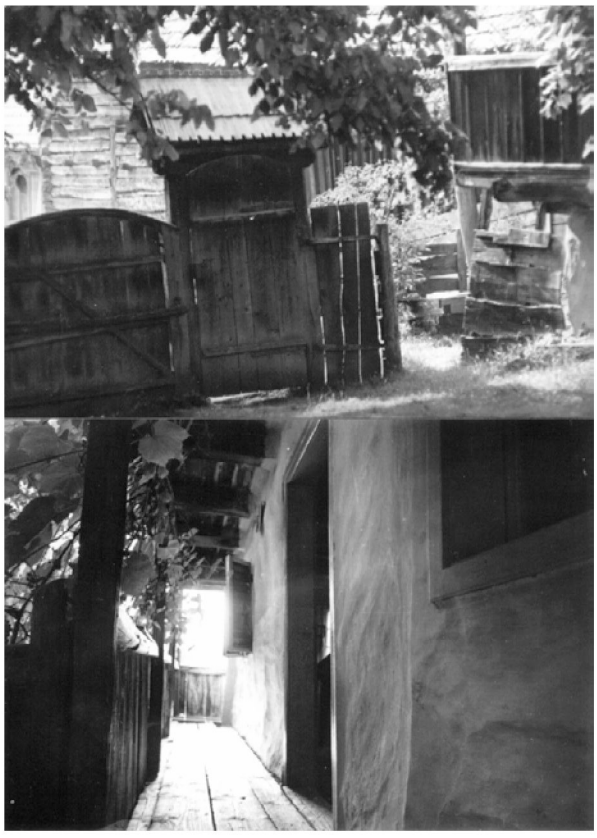
Lucky Strike I

miközben gyalog
haladok
a te kerted felé
kinyitom a szemem
por van
visszanézek
köd van és
téged látlak
amint ülsz egy
szürke szivárványon

Lucky Strike II

HÁROM SZÉDÜLT BUDDHISTA PAP TÁRSASÁGBAN

Hűvösvölgyben kerestünk
egy nemlétező buszjáratot.
Ferencjóska ábrázatú rendember
udvarias ajtónyitogatásait követő
kékfrankos.
Letárgyalva Leonardo
meg a kubisták is.
Tizennyolc stop-óra hazáig,
de B. p. Érthetetlen számomra.

FEKETE VINCE

Hondáját ugratja

Nyalják az égen a fékvizet
kecses pitbullok, vérebek,
megannyi expressz-évtized,
még tegnapról – már félmerev –
várja, csak azt, hogy megfizetsz,
s fölötted tort ül vagy törvényt,
mi meg ... vagy tán meg sem történt.

Még könnyű esti jéghideg
a bőrruhán és sisakon,
a gesztenyésné ellibeg,
átvág a szél a standokon,
és kardlapozva hinti meg
– hiába máz, puder, festék –
rozsdával kólgörlők testét.

Latrok suhannak nesztelen,
kergettetik, ki kergetett,
nem veszi senki észre, nem,
ki elbukik, ki elveszett.

Holdfény vált át a pléhtetőn,
istennél rezzen kártyalap:
„csupán csak én, én láttalak!”

A fémzene szaggatva szól,
s a pult mögött egy várva várt
szálló portása áthajol,
szeme mint könnyű bárka jár,
és szájszögében bamba folt,
ahogy a pénzt számolja át.

S a pult mögött az óra jár...

A Mester. Fiaihoz

Komisz légy, becsvágyó, rideg,
kaparj, kapaszkodj száz körömmel,
taposs, tiporj lázzal, örömmel,
ne szánj, s ne szánjon senki meg!

Bonyodalmak, sikerecskék...
Eh! Tömd hasad meg osztrigával!
Élj! Pénzt gyűjts! Légy dosztig avval,
s lakájok, pincérek lessék,
ha int kezed, szád kérdezett.

Sziszegj, lebegj a kéj dagályán,
ringj vendéglői lomha gályán,
s ne keltsék szíves híredet!

Szarvat rakj minden férj fejére,
szemednek mind ki kedve-kénye,
szilaj botodra döfjed azt!

Pogány légy, vad, könyörtelen,
elillansz úgyis, mint a fing.
Trónjáról Belzebúb kacsint.

S te? Ragyogsz a gödörbe' lenn.

A Jóisten a hintaszékből

TETTEDRE HÍVÁS

Szemed vizében úsztatott,
hogy villog – nézte – lent a kék,
míg rángott rajtad, s kapkodott
levegőért egy szőke gép.

Hogy dőltél be te ostoba?
Böködje, hogy tolva-tolja,
úgy nyomkodtad magad oda,
mint éhszomjú komszomolka
combjai zamatos közét.
S míg nyelv szánkázott testeden,
duzzadt golyói döngölték
farod, s te hánytad, esztelen!

De mit beszélek? Kurvákkal
s latrokkal tökeink teli.
Vártam rád vodkával, rákkal.

De vége, asszonyom! El-
felejtheti!

SÁNTHA ATTILA

Kristóf elmegy, remélhetően végleg

Elindulok Bécs felé újra,
társam a hallgatás.
Lassan évtizede, hogy
Bordódi Kristóf lovára szállt –
tíz év telt el, úristen,
hol van a lány, ki akkor énekelt,
nevét sem tudom már.

Tíz év dobverés és zaj,
közben-utána hallgatás,
néha hittem, hogy szeretnek ők,
és hogy én is szeretek –
utána hallgatás.

Tíz év, melyben semmi történt,
jöttek a nők és mentek,
játszottam életet-halált,
tíz év, melyben a megváltásra vártam:
talán hogy eljussak hozzád.

Most itt vagy te, akiért megérte,
hogy élek még, a hazudozást,
és játszasz velem, macska egérrel,
életet-halált.
És gyáva vagy, mert nem hiszed,
érted bekkeltem ki
(nagy szó!) a halált.

Sehonnan vers

Talán az van, hogy nem vagyok
(Kukorelly)

Talán az, hogy nem vagyok
talán az, hogy mégis igen
álmodom, hogy álmodom
hogy mi ketten igen

olyan ez a valami
néha azt hiszem, hogy igen
néha látlak talán
ott vagy a vonaton velem
hangodat is hallom
telefon, ez is olyan -telen

*„jó lenne bőröd tónusa”**
vagyok és nem vagyok
vagy és nem vagy velem

talán az van, hogy nem vagyok
talán az, hogy vers vagyok
semmim nincsen

talán a semmi van
talán a város sincsen

*Fekete Vince

Grálozás

Eddig csak értettem,
most már tudom az életet.
Nem érdekel, hogy nagyképű-
nek tart majd a kesely,

megtelik lassan a kehely,
nem vagyok jobb, se rosszabb,
mint annyin, kik szerettek,
a jó lovag keresnek.

Első hó

Csak annyit, hogy ma havazott,
szép, nagy pelyhekkel esett a hó,
a városban égtek a fények,
s ha felnéztél, láthattad,
a pelyhek fehérek, sárgák, kékek,
a semmiből jönnek elő.

Látod, megértük ezt is, kettőnk
felett szállnak az évszakok,
mi fiatalok, okosak, szépek,
s kimondjam (nem mondom),
most annyira, annyira téged.
(Csak el ne lihegjem a verset.)

Magyar! hasad

Nem írok már, csak a versről.
Enyém a vers, el nem veheti soha
száz életlen fanyar.

Csend és szó, szó és csend –
csupán az elme hasad.

Versek a klónozásról, valamint újabb felfedezésekről

A MAKETTÁK ELSŐBBSÉGE

Zsé. Bé.-nek

A maketták fákon élnek,
a maketták fennlakók,
hősi sarj, a legősibbek,
Skóciában, északon.

Tőlük aztán fára mászhatsz,
ők-e, vagy afrikák,
ezen gondolkodnak a kis
klónok: maketták.

A CONNEMARA-I ERDŐ RÉME

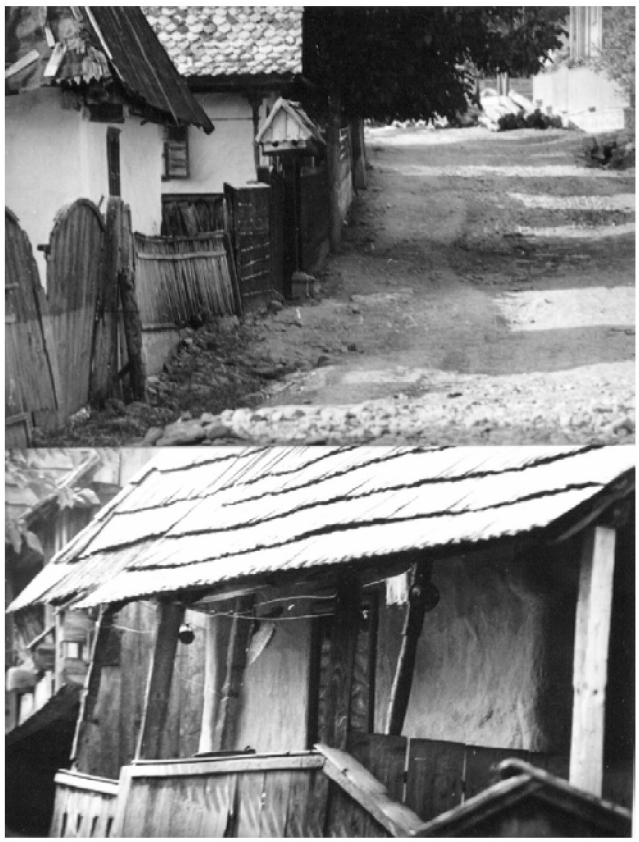
Moccan a lomb és reccsen az ág,
Connemarában az erdő nagy hegyen áll.
Hussan a szél és zottyan az árny,
hűti a Felföldet más, égbeli szárny.

Még delelőre leszáll az éj,
kotlik az erdőn, arca a földre ér.
Fussatok innen éh vadak, afrikák,
ember járja az erdőt, kínál ő mokettát.

KÉKSZAKÁLLÚ VANEK VERSE

Felmegyek egy létrával a Holdba,
vagy ha nem, egy szamovárral,
Neil Armstrong vagyok egy létrával,
fejemnél repül egy nikkel szamovár,
elintézetlen földi dolgom,

hogy az abszurdban Beckett Samu vár,
felmegyek a Holdba egy létrát
a hónom alá csapva,
kimászhatok vele magamból valami másba
(most értem apám, ki létráján
áthajózott Amerikába),
felmegyek egy létrával a Holdba
s verseimet szavalom
a hangfekvést helyileg modulálva
Hold-isten s a feleség,
ó igen a feleség verseim biflázza,
ilyen halál kell énnekem,
hónam alatt egy létrával!

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

A kontárság erénye

Apámnak

Zöld ágra vergődés, privilégium,
hogy egyhelyben maradhat.
S ha kimozdul, csakis az erővonalak mentén.

Előírt kosztja szabályozó hatású
(nyugodt éjszakát garantál) –
mint mindig, most is áldásos
a törvények tisztelete, s a szférát
mindegyre belengi egy-egy szózat.

Ha csak rövid lejáratra is.
Lefedi és szabályozza az alakulást.

Tettvágyat ébreszt az emlékezés

Ha akarom, fölíratsz terápiára.
„Vagy inkább hazaküldjelek?”

Pulzusomon mérted a hatás
intenzitását, a visszajátszásnál
fény derült betegségemre:
nincs alkalmam elérzékenyülni,
hetedhét utat képzelni oda,
ahol nincs is: „Mániákus alak”

Kínoz a csönd beállta.
Ha fecsegsz, idegesít.
A kenyértörés már-már elkerülhetetlen.

Végül elengedsz és lovat adsz alám.

A könnyű préda

Rámenős hivatalnokkal akadt dolgom,
s a győző elvárja az üdvözletet:

legyek fogékony,
cserkésszem be a látótér övezeteit,
régi korok gödör-szeme hergeljen föl,
dühöm majd kicsapódik balladában –
száraz akták sorában egy újabb.

(Ha köd ereszkedik alá, úgyse látszom majd.
S ezt mindenképp a javamra írják.
Felügyelni: már más feladatkör.)

Gondoljam csak el:
lakható tér ez!
S az enyém is lehetne!

Rátenyerelek és kapálózom.

Kisétálás

Ha az én sétám, akkor szelíd.
És van benne valami szertartásos:
Más-más alkalmak, ám ugyanaz a felállás.
S bár néha szomorú vagyok, nem sajnálkozom.

Ahhoz túl gyakori a helyszínelés.
Kedvenceimet ajtó mögött építem,
de mire kisétálok, mindegyik az enyém.
S csak a visszaúton tévedek el.

Mit csinálok a nagyszótárral

Még kér a szakma, most kellene adni:

ügyes legyek, merítőhálómban
legyen ott minden – ők semmit sem
rónak föl tartozásként, s így, vagy úgy,
de piacra kerülök.

A hibákat akkor majd készséggel
kijavítják. Ez előnyökkel jár.
S erre amúgy is rájönnek.
Ne legyek már ilyen makacs.
Inkább agresszív.

Ők addig is figyelnek.
Hogy hagyom-e meggyőzni magam.

Páros séta a bölcsőhely körül

MÓSER ZOLTÁN FOTÓI FARKASLAKÁRÓL

„...hátamra vetem a kabátomat, hogy induljak a temetőbe. Sógor akkor érkezik éppen. Nagy bokor virágot tart az ölében, fái és földi virágokat vegyesen. Mosolyogva felém nyújtja, és így szól: – Sógor urat üdvözli a tavasz!

Ölembe veszem a virágokat, és úgy viszem a temetőbe. Messze bent van az apám sírja, együtt a nemzetség régi halottaival... Ölemből odateszem a virágot az apám sírjára, hadd üdvözölje őt is a tavasz, amelyet annyit és oly nehezen várt örökké. Aztán mozdulatlanul nézem a földet, és az jut eszembe, hogy valamikor én is itt fogok feküdni.

Most csend van, és hevesen süt a nap. Fénye zuhog a hatalmas temetőre, és a bádog, a sok kereszt tetején, ezer csillámban veri vissza. S e káprázatban, az apám és az ősök sírjánál, vajon feltehetem-e a kérdést: – A miénk ez?

Nem tehetem fel, mert ez kérdés nélkül a miénk. Miénk a fény, amit lelkünkbe fogadtunk; s a föld, amelyen élünk és meghalunk."

Tamási Áron: Szülőföldem

Móser Zoltán fotóival a 100 éve született Tamási Áronra emlékezünk.

VEKERDI LÁSZLÓ

Az alföldi városok és a településpolitika (1945–1963)

BELÉNYI GYULA KÖNYVÉRŐL

Belényi Gyula könyve sokkal többről szól, mint amit a mértéktartóan pontos cím ígér, de ez a több mind a címben meghatározott téma jobb megértését szolgálja, helyesebben éppen ez teszi lehetővé egy bonyolult és pusztító település- (és nemcsak település) politikai folyamat megértését. Ezért kerül ez a szűk két évtized bő két évszázadot felölelő történelmi elemzés keretébe. De már itt hangsúlyozni szeretném, hogy az alföldi városhálózat kialakulását és fejlődését bemutató gondos várostörténeti elemzés a hosszú távú történeti megértést segíti, és semmiképpen sem szolgál a tárgyalt két évtized erőszakos és ostoba gazdasági, településtervezési, városrendezési, ipartelepítési, mezőgazdasági, közigazgatási, politikai döntéseinek és intézkedéseinek valamiféle mentsége gyanánt. Épp ellenkezőleg, ez a *longue durée* azt segít megérteni, helyesebben éppen ez teszi lehetővé a megértését, hogy miért és hogyan vészelhették át az Alföld városai a közvetlen és durva pártdiktatúra – pusztításában majdhogynem a törökdúlással felérő – esztendeit.

A táj, a klíma, a hozzájuk igazított gazdálkodási forma eleve a viszonylag népes és nagyhatárú települések kialakulásának kedvezett az Alföldön, de csak a hosszú török megszállás, majd utána az elnéptelenedett területek újratelepítési politikája, valamint a spontán migrációs folyamatok véglegesítették a jellegzetes alföldi városhálózatot. „Egyidejűleg az Alföldön kialakult a településhálózatnak az a belső hierarchiája (a nagy, a közepes és a kis települések szervezete), amely a következő másfél évszázadban már keveset változott, azaz ezt követőleg a városmobilitás – egyik kategóriából a másikba kerülés – már viszonylag kicsiny volt. Ami gondolatmenetünk szempontjából a legfontosabb, az az, hogy az újratelepülés folyamata bár módosította, de alapvetően nem változtatta meg az alföld ritka, nagy határú és népes mezővárosokkal jellemezhető településszerkezetét. Ugyan több hatalmas területű város határában keletkeztek vagy éledtek újra és szakadtak ki kisebb települések, de az aprófalvas településhálózat nem rekonstruálódott." A 18. század során „azután megkezdődött a mezőgazdasági termelés súlypontjának áthelyezése a külterjes, legeltető állattartásról a növénytermelésre", és a szántóföldi gazdálkodás térnyerésével párhuzamosan a tanyásodás kibontakozása.

A könyv nagy érdemeinek egyike a tanya-kérdés gazdag történeti irodalomra hivatkozó tömör elemzése, tágas mezőgazdaság-, társadalom- és településtörténeti keretekben. Külön említést érdemel, ahogyan elismerés és kritika kellő kiegyensúlyozottságával ismerteti Erdei Ferenc úttörő vizsgálatait, s ahogyan szembesíti a nagy szociológus korai teoretikus nézeteit későbbi kényszerű (és kényszeredett) politikai gyakorlatával. Belényi látja jól, hogy a városi ház – tanyasi üzem polaritás mindig is csak a tanyák egy részére volt érvényes; a tanyásodás sokkalta bonyolultabb, többrétű és időben változó folyamat, amely magánál Erdeinél is végül a „város és vidéke" koncepciójában ol-

dódott fel. A későbbi alföldi városfejlődés szempontjából Belényi elsősorban azt hangsúlyozza, „hogy a tágas városi határ tanyákkal való fokozatos, s majd a 19. század második felétől különösen tömeges benépesülése a klasszikus nyugat-európai településfejlődési modell egyfajta inverz folyamatának fogható fel. Nem a kis települések tömegéből emelkedtek ki a népesebb, azok számára központul szolgáló nagyobbak, hanem magukból a népesebb településekből indult meg a néptelen vidéki területek irányába egy olyan kiáramlás, amely több fejlődési fokozaton át, a környék kis településekkel (tanyákkal) való benépesedéséhez vezetett".

A tanyásodás önmagában is az alföldi városfejlődés különlegességére utal. A szabályos európai városfejlődéssel ellentétben az Alföldön tisztán vagy majdnem tisztán mezőgazdasági alapon indult meg rohamos és nem egy esetben teljes értékű urbanizáció, a különféle városi funkciók egész spektrumának gyors kibontakozásával. Belényi „agrárvárosok" névvel különbözteti meg őket az elsősorban ipari és kereskedelmi tevékenységre épülő tipikus európai fejlődésű városoktól, és a 19. század második felében bekövetkezett gyors felfutásuk és urbanizációjuk hátterében felvillantja a kedvező gazdasági, közjogi, intézményi, közlekedésügyi, kulturális, társadalmi és politikai tényezők konjunkturális koincidenciáját. Ám a gazdasági és piaci konjunktúra multával már a 20. század elejétől kezdve megtorpan a fejlődés, a mezőgazdasági „egylábonállás" fejlődési zavarokra vezet, az adottságoknak megfelelő iparosítás (pl. mezőgazdasági és malomipari gépgyártás) régióba való vonzásának elmulasztása megbosszulja magát, a legtöbb agrárvárosban stagnálás vagy egyenesen hanyatlás észlelhető, olykor még demográfiai téren is. Csak néhány városnak sikerült a dekonjunktúrához idejében alkalmazkodnia, Kecskemétnek például a minőségi gyümölcstermelésre alapuló élelmiszeriparral, vagy Szegednek és Debrecennek, amelyek egyébként is elérték már az iparosodás olyan fokát, hogy kiléphettek a jellegzetes agrárvárosi „egylábonállásból".

Az ipar különben még a kisebb agrárvárosokból sem hiányzott soha teljesen: jellegzetes és főleg a mezőgazdasági termelést szolgáló kisipar formájában jelen van, akár még nagyobb arányban is, mint a honi városokban általában; azonban – és etekintetben az egyébként aránylag iparosodott városok sem kivételek – képtelenek jelentősebb városi fejlődést lehetővé tevő gazdasági (ipari, kereskedelmi, piaci, pénzügyi) potenciál koncentrálására. Az alkalmazkodási gondokat később sok esetben nagyságrendekkel növelte a háború és a trianoni béke. „A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar noha a termelés összességében e negyedszázadban is nőtt, elveszítette azt a húzó, dinamizáló szerepét, amelyet a magyar gazdaság egészén belül a dualizmus korában, különösen annak első felében betöltött. Ettől kezdve a hazai gazdaságpolitikai törekvések középpontjába az importálló iparosítás került." Az alföldi városok iparosodásában a két világháború közti fejlődés sem hozta meg a már régen esedékes fordulatot, bár az ország megcsonkulása következtében az Alföld jelentősége általában felértékelődött, és néhány város, elsősorban Debrecen és Szeged, kulturális és közigazgatási funkcióinak megnövekedése miatt bizonyos urbanizációs előnyre is szert tett.

Ez a rövid összegezés még érzékeltetni is alig tudhatja azt a statisztikai adatok és táblázatok tömegével alátámasztott és városokkénti bontásban bemutatott szakszerű folyamatábrázolást, amellyel Belényi előkészíti az alföldi városok 1944 tavaszával kezdődő kálváriáját. A német megszállás pillanatától hosszú éveken át tartó szenvedéseket a könyv, a statisztikai adatok tükrében, elsősorban a városokat a legaktívabb, vállalkozásra leginkább képes és kész rétegüktől való megfosztásának a szemszögéből mutatja

be. Ezek a politikailag gerjesztett nagy demográfiai katasztrófák sokkal erősebben hatottak az agrárvárosok társadalmi szerkezetének a megváltozására a földosztásnál.

A földosztás hatását Belényi országos összehasonlításban mutatja be, a városonként kioszthatő földterületek és az egy igénylőnek átlagosan juttatott katasztrális holdak függvényében. Az Alföldön a birtoknagyságok történeti alakulása következtében kevesebb volt a kioszthatő föld az országos átlagnál, az egy igénylőnek juttatott föld viszont általában nagyobb, mivel a bizottságok - melyekben többnyire az agrárproletárok voltak túlsúlyban - életképes parcellák kialakítására törekedtek. Így az agrárvárosokban jelentős nincstelen földmunkás réteg maradt, a több munkást foglalkoztató nagyobb birtoktestek felszámolódásával egyre inkább munka nélkül. Ők csakúgy mint később a kulákként földjüktől megfosztott gazdagparasztok és a téeszesítéstől menekülők az erőltetett iparosítás ideális, olcsó munkaerőbázisát szolgáltatták, újabb nagy migrációs hullámot indukálva, mivel az iparosítás nagyberuházásai még véletlenül sem az Alföld területén történtek. A településpolitika különböző tervei és manifesztációi részben ugyanezt a célt szolgálták, legalábbis 1949-től, amikor az egyre inkább elkerülhetetlennek ítélt háború tévhite a nehézipari nagyberuházásokat még az addiginál is inkább az alföldi régión kívül, a „védettebb" hátországban igyekezett tömöríteni.

De már az 1948-49 előtti, a még viszonylag demokratikusként számon tartott többpártrendszerű korszak központi településfejlesztési elgondolásait az alföldi régió elhanyagolása és háttérbe szorítása jellemezte. „Az a modernizációs út, amelyet az alföldi városok adottságaikból kiindulva a maguk számára a legjárhatóbbnak tartottak nem felelt meg a hároméves terv céljainak kialakításában döntő szerepet játszó munkáspártok elképzeléseinek, törekvéseinek." Pedig az alföldi városok reálisan jelölték meg az élelmiszeriparban és másodsorban a könnyűiparban a fejlesztés feladatait: adottságaikat tekintve „továbbfejlődésüknek nyilvánvalóan ez lett volna a legtermészetesebb útja". De az Országos Tervhivatal, „élve az ebben a tekintetben már 1947-ben is széleskörű cselekvési lehetőségeivel, általában nem akceptálta az alföldi városok terveiben megfogalmazott törekvéseket". Az alföldi városok századelő óta esedékes és egyre sürgetőbb modernizációja újból elmaradt, 1949 után pedig a fokozódó centralizáció a városok önállóságának elsorvasztásával együtt háttérbe szorította magát a terület- és településfejlesztést is. Tervek ugyan mindig készültek, ám ezek inkább csak különböző intézetek és értelmiségi csoportok érdekellentéteinek szolgáltak ütköző gyanánt, a tényleges és lényeges politikai döntések ezektől a mindenkori politikai igényeket kielégíteni igyekvő tervektől többé-kevésbé függetlenül, pillanatnyi ideológiai és technikai kényszerek és prakticista megfontolások hatására születtek. Bornírt és a humán faktorokat figyelmen kívül hagyó elgondolások keletkeztek így (és sajnos gyakran meg is valósultak); el egészen - jóval megelőzve Ceausescut - a lakosságkoncentráció és a falurombolás tervéig. Ugyanez a hektikus önkényesség jellemezte az igazgatási reformterveket és a területi igazgatás módosításait, a Szovjetunió mintájára elképzelt „rajonírozástól" és a „nagy természetátalakító" tervektől azonban megóvta az országot a „Dicső Sztálin" halála és az 1953 nyarán bekövetkező józanabb politika.

Belényi hangsúlyozza, hogy a kormányprogramban meghirdetett belpolitikai korrekciók, elsősorban a gazdaságpolitikai prioritások megváltoztatásán keresztül, a terület- és településfejlesztési tervekben is éreztették hatásukat. És éreztették hatásukat mindenekelőtt az életszínvonal megjavítására, a fogyasztás növelésére, az elosztás terén addig tapasztalható hátrányos megkülönböztetések csökkentésére irányuló döntések. Mindezek következtében megindult a munkaerő visszaáramlása az iparból a mezőgaz-

daságba, márcsak azért is, mert a nehézipari beruházások leálltak. De „a gazdaságpolitikai intézkedések számos vonatkozásban, így területfejlesztési szempontból is átgondolatlanok voltak", Rákosi és Gerő pedig igyekezett mindenben akadályozni „az 1953 júniusa előtti politika korrigálását". A gazdaságpolitikai intézkedések így nem vezettek komoly fordulathoz az alföldi városok helyzetében. Holott a Nagy Imre és köre által „1954 októberében megfogalmazott iparosítási koncepció, amely a hazai szükségletek »reális alapján«, a »tényleges lehetőségekkel« számolva és nem a nehéz- és a hadiipar valóban »kalandor« jellegű fejlesztését folytatva képzelte el az iparosítást, messzemenően kedvező lett volna az alföldi városok számára. Olyan modernizációs lehetőséget kínált volna, amely elkerüli az 1948 utáni gazdaságpolitika tévútját, de mentes az egyoldalú újra-agrarizálódás illúziójától is. (Mintegy e dolgozat alapgondolataként ismét hangsúlyozzuk: az alföldi agrárvárosok megújulása gazdasági funkcióik továbbfejlődésétől és nem a régi gazdasági szerkezet visszaállításától volt remélhető. Ez a megújulás azonban nem volt elérhető a régi szerkezet durva lerombolásával sem, miként történt 1948 után, mert az csak gyors gazdasági-társadalmi leépüléshez vezethetett, hanem kizárólag az adottságokra építő, tehát a tegnapi agrárjelleget mint fő történelmi örökséget is figyelembe vevő modernizációval.)"

A következőkben a könyv azt mutatja meg, statisztikai-demográfiai adatok és táblázatok tömegével és megcáfolhatatlanul, hogy éppen ezek a zárójelben közölt életfontosságú feltételek nem teljesültek. A tervek továbbra is a tényleges adottságoknak és lehetőségeknek fittyet hányva, íróasztal mellett születtek és a mindenkori hatalom érdekeit lesve készültek. (Félelmetes, ahogyan elsőrendű szakemberek a Nagy Imre–Rákosi közötti hatalmi harc rövid időszakában szinte hónaponként változtattak terveiken, a deklarált elvekkel ellentétben a „helyi igazgatás cselekvési szabadságát olyan mértékben szűkítették, amilyen mértékben az újkori történelmünk során még sohasem", és nem változott „az Alföld településhálózatának, benne az agrárvárosoknak a politikai megítélése sem". A hatvanas évek elején született „településpolitikai korrekciók" az Alföld településhálózatát egy merev alá-fölérendeltségi rendszerbe sorolták, és „a javak központosított újraelosztása során az állami fejlesztési forrásokat e besorolás függvényében »adták le« az egyes településeknek. (Tulajdonképpen itt válik a legérthetőbbé, hogy a magas szintű, speciális szaktudással rendelkező értelmiség ismeretei révén hogyan tett szert hatalmi befolyásra. A döntéshozó politikusok ugyanis nyilvánvalóan nem rendelkeztek megfelelő ismeretekkel, s ezért egyszerűen átvették a szakértelmiségiek javaslatait, vagy azok egy részét.)" A szakértelmiségiek pedig eleve igyekeztek véleményüket a hatalom szájaíze szerint formálni. A terveket és az eredményeket részletesen ismerteti a könyv, a vidéki ipartelepítés „koncentrált dekoncentrálásnak" nevezett módszerétől (amely néhány nagy vidéki városra, köztük két alföldire, Szegedre és Debrecenre, „osztotta le" a településfejlesztési energiákat, a vidék vidékévé degradálva a kisebb városokat) el egészen a kistelepülések és a tanyavilág tervszerű elsorvasztásáig. Következésképpen továbbra is „elsősorban a munkaerő vándorolt az ipari központokba és nem az ipar települt a munkaerő-felesleggel rendelkező (munkanélküliséggel sújtott) területekre". Az „ipari decentralizáció gondolatának felvetése és felemás megvalósítása mindvégig központi kezdeményezésre, az érintett régiók vezetésének és főleg lakosságának a feje fölött, elképzeléseiknek és törekvéseiknek figyelmen kívül hagyásával történt". A tervek szerzői – ismételjük meg: többnyire magasan kvalifikált szakemberek és egyetemi tanárok – „egy olyan, íróasztal mellett született eszmerendszerből indultak ki, s azt kívánták átültetni a valóságba, amely nem törődött azzal, hogy a ter-

vezett átalakulásokért milyen árat kell fizetniök az embereknek". Belényi Gyula az abszolutista államhoz hasonlítja a kialakult „államszervezési modellt", amennyiben „a hatalom korlátlan birtokosának, az MSZMP vezetésének döntéseit az egykori kameralista értelmiség szerepéhez hasonlóan szakértői előkészítéssel kívánta megalapozni". A hasonlat találó, csak éppen a hatalom korlátlan birtokosai estek fényévnyire Mária Terézia udvarától vagy II. Józseftől, a „kameralista értelmiség" egy Pászthory Sándortól (Egyházasfalu szülöttétől) vagy egy Hajnóczytól. Egyházasfalut azért említem, hogy figyelmeztessek rá, lett volna éppen „szakértelem" ma is, amire egy felvilágosultabb hatalom támaszkodhatott volna. De az MSZMP abszolutizmusnak nem az értelem kellett. Csak az értelmiség. Az értelem ugyanis soha nem hagyhatja figyelmen kívül, „hogy a tervezett átalakulásokért milyen árat kell fizetniök az embereknek". De térjünk vissza a recenzióhoz.

A könyv negyedik fejezete „Gazdaság és társadalom 1948–1963" cím alatt lényegében az emberek által fizetett árat ismerteti. Az első rész: „A gazdasági alapfunkciók átalakulása: az iparfejlődés problémái", híven a könyv eddigi módszeréhez, adatok tömegével és jól áttekinthető táblázatokkal mutatja be az ország egészébe ágyazottan az alföldi települések sorsát a nagy tulajdonforma-váltás után kialakított új gazdasági keretekben. Rögtön elöljáróban leszögezi, hogy az 1940-es évek vége és az 1960-as évek első fele közötti másfél évtizedben bekövetkezett változások az alföldi városok szempontjából összességükben kedvezőtlenek voltak. „E változások következtében hosszú időre aktualitásukat vesztették azok a modernizációs elképzelések, amelyek a helyi adottságokra, a gazdaság itteni sajátos erőforrásaira alapozva, beleértve az emberi erőforrások specifikumait is, óhajtották e városok korszerűsítését megvalósítani." Nem egyszerűen csak a mezőgazdaság általános leértékelődéséről és az élelmiszeripar elképesztő költségvetési elhanyagolásáról volt szó („az 1940-es évek második felétől az 1960-as évek elejéig terjedő időszakban az ipari beruházások 2/3-át fordították az anyag- és energiatermelés finanszírozására, ellenben mindössze 1/10-ét az élelmiszeriparra"). Leépítették a Szegeden például régi és meglehetősen nagy hagyományokkal rendelkező könnyűipart is, elsősorban a kis- és közepes nagyságú üzemeket. „Az ágazati visszafejlesztés negatív hatását fokozta tehát az erőteljes vállalati koncentrációs és centralizációs folyamat, mert a megszüntetéstől elsősorban fenyegetett, majd ténylegesen meg is szüntetett kisüzemek nagyobb arányban fordultak elő az alföldi városokban." Az alföldi városok iparában a kisipari szektornak mindig is nagyobb volt a súlya, mint országosan, így lerombolása is súlyosabban érintette ezeket a városokat. „A kisipar gyors ütemű leépítésének a célja bevallottan az volt, hogy ebben a szektorban lekötött munkaerőt felszabadítsák, s átirányítsák az állami nagyiparba." A kívülről telepített nagyipar önmagában pedig – Martfű példája mutatja – nem szerepelt városfejlesztő tényezőként. A helyileg viszonylag fejlettebb gazdasági ágak és vállalkozási formák, „amelyek további fejlesztésére mind a természeti mind az emberi erőforrások a legalkalmasabbak lettek volna, a fent vázolt módon messze leértékelődtek. Mindezek következményeképpen az 1950-es évek elején Kecskeméttől Mátészalkáig, Hódmezővásárhelytől Jászberényig százával álltak bezárva, leszerelve a kisebb-nagyobb élelmiszer- (malmok, olajütők, szeszfőzdék, ecetgyárak, bőrfeldolgozók, szőrmegyárak, vágóhidak, konzervgyárak stb.) és könnyűipari (textil- és cipőgyárak) üzemek. Az épületeket bezárták, jobb esetben (például a kecskeméti Dextrose gyárat) raktárként hasznosították, az alkalmazottakat túlnyomó részben szélnek eresztették." S ha egyáltalában történt az alföldi városokban nagyobb ipari beruházás, azt – mint Debrecenben a viszonylag sikeres Gördülőcsapágygyárat – poli-

tikai és KGST szempontok motiválták, és mégcsak fel sem merült az Alföldön olyannyira szükséges és természetes mezőgazdasági gépgyártás gondolata. A gazdaságpolitikai „korrekciók" következtében az „ugyanazt amit eddig, csak valamivel jobban" elv alapján a periódus vége felé a nagyobb alföldi városokban a budapesti „centrum" sohasem teljes értékű és nem önálló „perifériáiként" megjelentek kisebb-nagyobb üzemek és kihelyezett üzemrészlegek, a bőséges és olcsó munkaerő helyi hasznosításával cserélve fel a koraötvenes évek irdatlan mértékű ingázását. Az utolsó nagy erőszakos téeszesítési hullám befejeztével lassan a mezőgazdaság termelőereje is regenerálódni kezdett, megjelenhettek az élelmiszeripar első tétova kezdeményei, mindez azonban már csak a következő korszakban éreztette a hatását. Nem utolsó sorban annak köszönhetően, hogy az alföldi városok a kedvezőtlen körülmények közepette és ellenére valamelyest megőrizték jellegzetességeiket és hagyományaikat, amint magángazdálkodó is az Alföld tanyáin maradt meg legtöbb, és vészelte át a nehéz időket. „Paradox jelenség: az 1950-1960-as években az ország gazdaságilag kevésbé fejlett, s különösen az 1948-1963 közötti időszakban igen nehéz időket megélt régiója, az Alföld, s benne kitüntetetten az alföldi agrárvárosok őriztek meg talán a legtöbbet a magánvállalkozás szelleméből, s az arra épülő polgári értékrendből."

A fejezet második pontja a paraszttársadalom átalakulását ismerteti. „1949-ben az alföldi agrárvárosok lakosságának több mint fele élt a mezőgazdaságból. Ez az arány 1970-re a népesség alig több mint negyedére csökkent. Az 1949-1970 közötti időszakban az alföldi városokban lezajlott társadalmi változások közül ez volt az egyik legalapvetőbb, olyan, amely e városok jellegét is mélyen érintette." Híven eddigi eljárásához, Belényi Gyula most is az ország egészének a keretében mutatja be és elemzi a változásokat, és a magyar társadalomtörténetben példátlan iramú foglalkozási átrétegeződést széles összehasonlító históriai távlatban értékeli. „Angliában 100, Németországban 80 év kellett ahhoz, hogy a mezőgazdasági keresők aránya az összes kereső feléről a negyedére csökkenjen, míg Magyarországon ez az 1949-1970 közötti 21 évben zajlott le! Ez a messze-messze túlhajtott ütem mással, mint az államnak a gazdaság- és társadalomtörténeti folyamatokba történt durva beavatkozásával nem magyarázható. Ennek a hatalmas társadalmi terheit pedig elsősorban a parasztság, illetve a belőle (felnőttkori mobilitással) kialakult úgynevezett újmunkás réteg viselte!" Agrárproletártól gazdagparasztig, más-más formában, mindenki megfizette az árát.

Az 1940-es évek végén az alföldi városok 800 ezres paraszttársadalmának még a magántulajdon volt a fő strukturáló tényezője. A tulajdonviszonyok radikális átalakításának következtében az egész paraszttársadalomban (amint nagyjából az egész honi társadalomban) egy nagyarányú lefelé irányuló egyenlősítő tendencia bontakozott ki, de más-más jellegzetességekkel a paraszttársadalom két pólusán. „Az 1949-1963 közötti időszakban az agrárproletárok közel egy évszázados múltra visszatekintő, hagyományos rétegei eltűntek a paraszttársadalom strukturájából. Megszűnt az uradalmi cselédeknek az alföldi városokban egyébként sem jelentős csoportja, de eltűntek a cselédség más formái is, miként a hagyományos summás és napszámos rétegek is. Mindazonáltal akár tsz-be, akár állami gazdaságba kerültek, akár valamilyen ipari munkahelyen kötöttek ki, az általuk befutott intragenerációs mobilitási pályák nagyon alacsony ívűek voltak. Élet- és munkakörülményeik alig változtak - ha éppen nem romlottak és jövedelmük színvonala sem emelkedett. Kedvező változást jelentett viszont az, s ez nem lebecsülendő, hogy az extenzív iparosítás első éveiben jóval könnyebben kaptak munkát, mint korábban. A nemzedékek közötti mobilitás formájában viszont esetenként az ő

gyermekeik is a siker reményében célozhattak meg egyes szakmunkás pályákat, főleg olyanokat (bányászat, vasipar), amelyek presztízse a városi fiatalok szemében már csökkent."

Az agrárproletáriátushoz hasonlóan az alföldi városokban a gazdagparasztság is nagyobb arányban volt képviselve, mint egyebütt az országban. 1949-ben az ország 50 kat. hold feletti parasztgazdaságának „1/3-a alföldi város határában terült el. Ez a réteg a számából és a kezén lévő földterület, állatállomány és gazdasági felszerelés nagyságából következő gazdasági ereje mellett az 1940-es évek végéig sokat megőrzött társadalmi hegemóniájából – magatartásmintái, értékrendje irányadónak számított különösen a kisebb agrárvárosok társadalmában – és politikai befolyásából is. Legkorábban azonban éppen ez utóbbi területen kezdődött meg visszaszorulása, hiszen legismertebb politikai exponenseik egy része még a tulajdonképpeni »kulákpolitika« megkezdése előtt kiszorult előbb a Kisgazdapártból, e réteg 1944–1947 közötti fő politikai szervezetéből, majd magából a politikai életből is". Belényi Gyula megemlíti röviden a réteg néhány ismertebb képviselőjének a sorsát, azután példával szemléltetve, számszerűen összegezi az 1949-től felgyorsult teljes felszámolásuknak a történetét és módszereit, a kényszerhasznosításoktól a különféle gazdasági fortélyokon keresztül a kitelepítésekig és büntetőeljárásokig. „A gazdagparasztság tömeges gazdasági tönkremenetele következtében 1953 körülre az alföldi agrárvárosokban is olyan, egy évtizeddel korábban még elképzelhetetlen helyzet alakult ki, hogy más paraszti rétegekhez képest aránylag ebből a körből léptek ki a legtöbben a mezőgazdaságból és vállaltak más gazdasági ágban, mindenekelőtt az iparban munkát." 1956 után „a volt gazdagparasztok egy kisebb része bizonyos korlátok között vissza tudott illeszkedni városaink társadalmába"; maga a réteg azonban eltűnt, sokan a városukból is messze költöztek.

Könnyebbre fordult 1956 után a középparasztok sorsa; mert „míg az MDP-korszakban mindenki gyanús volt, aki magántulajdonnal rendelkezett, most a 10–20 holdas középparasztok jóval nagyobb szerepet játszhattak a frissen megszervezett tsz-ek, sőt olykor maguknak a városoknak a vezetésében, hiszen az 1950–1960-as évek fordulóján a hozzáértés, a tapasztalat és az irányító készség elismertsége ismét növekedni kezdett". Eltartott azért még néhány évig, amíg a hozzáértés hatása észlelhető mértékben megnyilvánulhatott. A kis- és középparasztság kilépése a mezőgazdaságból az 1950-es évek végén, az 1960-as évek első felében ismét tömeges lett, az 1958 végén megindított nagy tsz-szervezési kampány hatására. „A gazdaság »egyetlen nagy terv« alapján, tervlebontással történő irányítása a gyakorlatban bürokratikus, a piaci szabályozást kiiktató eszközök alkalmazásához vezetett, s végeredményben olyan viszonyokat próbált meghonosítani, amelyeket az alföldi városok önálló döntésekhez szokott, maga-ura parasztjai nagyon sérelmesnek éreztek. Gazdálkodásuk ugyanis sok évtizeddel korábban elérte már azt a fejlettségi szintet, hogy a vetésszerkezettől az agrotechnikai eljárásokon át a piaci értékesítésig terjedő döntéseket ők maguk hozhassák meg." Ettől fosztotta meg őket kollektíve az új „államszervezési modell", még akkor is, ha egyiküket-másikukat egyénileg netán kisebb-nagyobb vezető állásokba juttatta. Egyebek közt ez is okozta a mezőgazdaság tömeges elhagyását. „Ez a heves, tömeges kiáramlási folyamat csak az 1960-as évek derekára csillapult le. Egy 1964-ben készített összefoglaló igényű megyei elemzés már azt állapította meg, hogy »a termelőszövetkezetekből megszűnt a kilépési szándék. A termelőszövetkezeti tagok döntő többsége belátta a nagyüzemi gazdálkodás megváltozhatatlanságát, ugyanakkor jelenlegi helyzetüket emberileg és gazdaságilag előnyösebbnek ismerik el, mint a korábbit.« Bár a mondat második része

inkább a megyei tanácsi bürokrácia szemléletének illusztrálására alkalmas, semmint a tsz-tagok valódi hangulatának jellemzésére, időszakunk végén valóban fontos változási folyamatok első jeleit lehet tapasztalni."

Belényi néhány szóban utal ezekre is, azonban ennek a kifejtése már egy újabb, ugyanilyen türelmes, alapos és eredeti kutatásokra alapuló, ugyanilyen értő gonddal megírt könyvnek lenne a feladata, mint az itt recenzált. Reméljük, hogy Belényi Gyula s méginkább persze a jelen könyv megjelenését lehetővé tévő intézmények vállalkoznak a folytatásra, márcsak a jelen nagy és ugyancsak kegyetlenül gyors tulajdonváltozási folyamat jobb megértésének a kedvéért is. Hiszen *mutatis mutandis* a jelenlegi nagy átrétegeződési és modernizációs folyamatra is feltehetők Belényi kérdései és elismételhető megfontolt válasza:

„Vajon a foglalkozási átrétegződés sok évtizedes folyamatának hirtelen felgyorsulása, felgyorsítása egy olyan funkcionális megújulás társadalmi kifejeződése volt-e, amely képes volt megállítani e települések, s tágabban az alföldi régió országon belüli térvesztését és leküzdeni e települések jó részének belső stagnálását? Másként fogalmazva: az agrárjelleg gyors elhalványulása garantálta-e önmagában e településrendszer korszerűsödését?

A tömör, ezért persze szükségképpen leegyszerűsített válasz csak tagadó lehet."

(A Nagyalföld Alapítvány, A Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Területi Bizottsága és Szeged város Önkormányzata támogatásával kiadja a Csongrád Megyei Levéltár, Szeged, 1996.)

Emlékkönyv N-nek, annak

KEMÉNY ISTVÁN: A NÉMA H

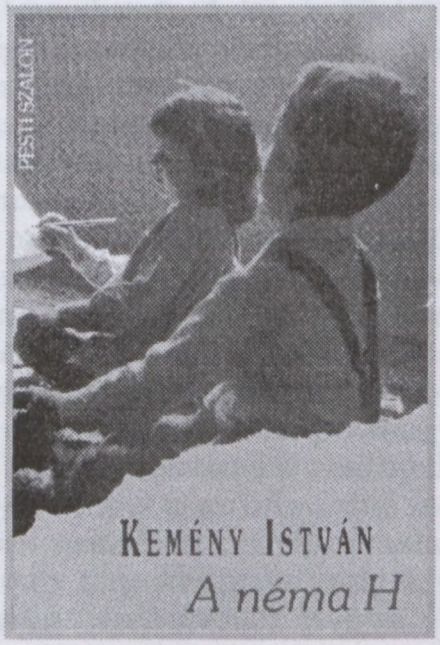
A (poszt)modern ember viszonya a természethez alapvetően más, mint mitológiai elődeié volt. Ádám és Éva még egy kertben éltek Éden földjén, s számukra valóságos kiűzetéssel ért fel eredendő, azaz természeti létük megszűnte – a jó és gonosz tudásának következményeként.

Beűzetés a Paradicsomból

Korunk civilizált emberének élete viszont javarészt zárt térben, a legendás gilgamesi falak övezte város mai alakzataiban, ott is többnyire a négy fal között zajlik.

Ádám és Éva, hogy „ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is, hogy egyék, s örökké éljen", végleg kiűzetett a Paradicsomkertből.

A jelenkor túlnyomóan urbánus kultúrájában ugyanakkor minden, ami a természettel kapcsolatos, már eleve kívül van. Kívül a négy falon, kívül a városon és kívül a hétköznapok kissé művi világán is. Kívül egész életünkön. A kert, a fák, a természet lassanként végképp kirekesztetnek hétköznapjainkból; mi magunk rekesztjük ki azokat. És szinte mindegy, hogy kerten valóságos kertet, fákon valóságos fákat és természeten magát a természetet – vagy ezek mítoszait értjük. Ez a különös kirekesztés korunk emberének „eredendő bűne", aminek következtében valahányszor kimozdulunk a négy fal közül a természetbe/természetibe, egyszersmind be is űzetünk onnan, mert a kert, a fák, a természet immár ezer veszély forrása számunkra, ijesztő hely, ahol egyszer csak „hirtelen / szétnyílnak a bokrok, / kettévválnak a lámpák, / vad rosszullét támad / a Duna felől, / szédül vagy feldől valami a közeli kertben, / hányinger és borzalmas / vitalitás itt és mindenütt!" – ahogy Kemény István írja legújabb, „A néma H" című verseskötetében, a „Múló rosszullét" című versben.

„... – Félek – / ebben a kertben van együtt eltemetve / két katona: egy orosz meg egy német" – olvashatjuk ugyane szerző tizenhárom esztendővel ezelőtt megjelent első könyvében (Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez), „Az elvadult kertben" című vershez lapozva.

„Az elvadult kert" ma még kevésbé idilli, mint talán nem is olyan régen volt. Veszélyes „munkaterület", amelynek nyomasztó levegőjéről valósággal beűzetünk a négy fal közé, ahol valamelyest még biztonságban tudhatjuk magunkat, miközben fellapozunk – példának okáért – egy jó könyvet.

Pesti Szalon Könyvkiadó
Budapest, 1996
58 oldal, 320 Ft

„A néma H" az 1961-es születésű, az idén József Attila díjjal kitüntetett Kemény István negyedik önálló verseskönyve. Összehasonlítva első, 1984-ben napvilágot látott kötetével, a „Csigalépcső az elfelejtett tanszékekhez" című̈vel, feltűnő a versek mitikus hangvételének máig ható folytonossága és az újabban uralkodó – bár a korábbi könyvet is jellemző – biblikus motívumok sokasága.

Némi malíciával azt is mondhatnánk, hogy minden bizonnyal az 1996. évi Ünnepi Könyvhéten piacra dobott „A néma H" lesz az igazhitű Kemény-hívők új bibliája.

Természetesen nem állítjuk ezzel, hogy Kemény költeményeiben – afféle Szent Ágoston-i módon – hinni kellene előbb, hogy tudjunk mit kezdeni velük. Sőt, egyáltalán nem hisszük, hogy létezne kitüntetett „tudás" vagy „királyi út", amely közelebb visz Kemény István költői világának legbenső régióihoz. Ilyesmire nincs is szükségünk, hiszen eleve ebben a világban vagyunk mi is, közös kulturális hagyományunk e kitüntetett „Kert"-jében, ahol axis mundi-ként, világtengelyként az a bizonyos fa áll, törzsén azzal a bizonyos kígyóval:

Halk letekeredés zaja egy fa felől,
majd távolodó kúszás.

(Ítéletnap, este)

A bibliai Teremtés könyvéből, illetve a Jelenések könyvéből jól ismert jelenet köszön vissza e fent idézett röpke két sorban.

Reggelre kelve nehezen tértünk csak magunkhoz, Ítéletnapra virradt ma, ráadásul már esteledik. Valaki alaposan befűthette a kemencéket, Világégés van. Költő és olvasója komoran, lehajtott fővel állanak a „kollektív gondolatosban", mígnem „halk letekeredés zaja" hallik...

„Bábel" a rengetegben

De álljunk meg itt néhány divatjamúlt kérdés erejéig!

Ha egyszer valami „halk", hogyan beszélhetünk annak „zaj"-áról? [1.]

Van-e érzékelhető különbség a le-, illetve feltekeredés keltette „zaj" között? [2.],

és ha van, lehetséges-e ennek alapján megkülönböztetni le- és feltekeredést? [3.]

A versben később „távolodó kúszás" [?] „zaja" veri fel a természet csendjét, s derít jobb kedvre. Mire véget ér ez a nehéz nap, azzal a jóleső érzéssel csukhatjuk be a könyvet, hogy a környéket – egy időre legalábbis – elhagyta a kígyó, amely annyi rossz (minden rossz) okozója az ember életében.

Milyen szép is ez. Persze hozzá kell tenni, Kemény verse a kígyó exodusának ábrázolásával semmivel sem naivabb, és ha úgy tetszik: nevetségesebb, mint maga a bibliai történet Mózes I. könyvében – amennyiben a Rossz genealógiájának szánták. Amikor azt írom, „nevetséges", természetesen nem magát a verset minősítem. Sokkal inkább arra a helyzetre gondolok, amelyet a Bibliában ábrázolt bűneset valamint a végítélet következetes elgondolása és e két történet összekapcsolása teremt.

Az „Ítéletnap, este" ezért minden iróniája, sőt, az általa ábrázoltak nevetséges volta ellenére adekvát válasz a „bűneset" bibliai leírására, annak hagyományosan komoly-komor értelmezésére.

Tisztázatlan marad viszont az „Ítéletnap, este" olvastával, hogy (a „bűneset" ószövetségi történetét szem előtt tartva) ki az igazi bűnös: a kígyó-e avagy Éva és Ádám? Mindazonáltal figyelemreméltó, hogy az unalomig ismert elbeszélés szerint Isten nem a kígyót evakuálja a Paradicsomból, hanem Ádámot és Évát. A Jelenések könyvéhez érve viszont valóban változik a helyzet: a 20; 2–3-ban Isten már szélsőségesen kígyóellenesnek mutatkozik „És megfogá a (...) régi kígyót, a ki az ördög és Sátán és/ megkötözé azt ezer esztendőre,/ 3. És veté őt a mélységbe..."

Ám ne támasszunk túlzott elvárásokat egy kétsoros költeménnyel szemben.

Az igazságosztás ezúttal nem költőnk feladata. Vagy mégis? (Igazságosztás)

Érdi szép napok...

„A néma H" versei, hasonlóan a fenti kétsoroshoz, egytől egyig adekvátak. Megfelelnek egy-egy, legtöbbször a költő gyermekkorából vett helyzetnek, poétikailag pontosan ábrázolják azt. Egyszóval: költőien.

Akkor már húsz éve volt délben is este,
ötéves se voltam, nem tűnt föl az este,
aznap kérdeztem csak, mért van mindig este,
azt mondtad, butuskám, hiszen nincs is este!...

(Az eperfa lombja)

Talán e rövid idézet is példázza, menynyire fontosak Kemény számára gyermekkori emlékei. S nem véletlenül.

„A néma H" a meglett férfi, a megtalált költő képzeletbeli kirándulása veszendő világunkból egy régen elveszett másik világba. Ez az örökre elveszett (elvesztegetett?) legtöbbször nem más, mint a felnőttlét poszt-paradicsomi állapotában vizionált kies hely, a gyermekkor színhelye, azaz Érd, anno (Apa barátai; Tíz csillag stb.). Az érdi szép napok, úgy ahogy vannak, immár nincsenek többé, de itt kísértenek mindvégig valahol a közelben. A felnőttlét örökös vesződségeiből vezet egy út (majdnem azt írtuk: csigalépcső) vissza, a gyermekibe, a szülői házba, a „hat jegenye" alá, a „dombtetőre" vagy éppen az „ó-érdligeti templomba", amelynek – mint megtudjuk – „még tornya sem volt". (Kíváncsiak lennénk, ma van-e?)

„A néma H" olvastán feltűnik, hogy a biblikus és/vagy a római katolikus valláshoz kötődő motívumok valósággal uralják a „terepet", s „Az égből/ hangszórók intik a kirándulókat:/ Vigyázat, egy intézet felrobbant s a tájon/ most leszabadult eposzok csavarognak". A gyermekkor eposzai (és mítoszai), valamennyi gazdátlanul, hiszen

„Elmentek a pásztorok, mert dolguk akadt,
mondták is talán, de úgyse érteném..."

(Éjjel a nyájaknál)

A költő első kötetének olvasói számára „ez is a nyilvánvaló jelek egyike".

A hat versből álló első ciklus kimondottan biblikus/vallási motívumai sorrendben a következők:

„átok" *(Igazságosztás)*; „Nagy Bűn", „gonosznak(?)" *(Az eperfa lombja)*; „bárkaművesek", „bárkáról", „bárkára" *(Apa barátai)*; „kertben", „tiltott fa", „A második vatikáni zsinat", „miseszöveg-változtatásának", „templomban", „templomok", „a mulasztás bűne", „római katolikus Anyaszentegyházba" *(Tíz csillag)*; „A bűnbeesés", „meggyónt", „megáldozott", „karácsony", „arkangyal" *(A bűnbeesés)*.

Mivel a további két ciklus verseiben is tartja magát a fenti arány, s versenként átlagosan két-három, sőt, esetenként akár nyolc (Ítéletnap, reggel) bibliai és/vagy vallásos motívum bukkan fel, az olvasó figyelme egyre inkább a versek bibliai mozzanataira terelődik.

Hagyományos hármas

Különös, hogy a biblikus motívumok nagy száma ellenére az egyes versekben ezek mégsem meghatározóak – a téma szempontjából. Mintha a költő, a versben elmondottak és az olvasó különös „hármas egységét" képeznék vagy jelképeznék csupán, de az egyes versek sajátos, egyedi voltához nem volna közük. Úgy látszik, kell valami közös költőben, elmondottakban és olvasóban ahhoz, hogy egyáltalán megértésről beszélhessünk. Az arisztotelészi drámaelmélet hely–idő–cselekmény hármas egységén túl talán létezik a költő–költemény–olvasó hármas egység is, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a „megértés drámája" bekövetkezzék. „A néma H" című kötet esetében eme egység egyik, nagyon fontos tényezője maga a bibliai hagyomány, amely a költőnek éppen úgy

sajátja, mint az olvasónak, s mint láttuk, a költő által elmondottaknak is. Kemény István költészetében a (bibliai) hagyomány pontosan annyira szent cél tematikai szempontból, mint amennyire hatékony eszköz a mondandó széleskörű közlése számára. És ugyanez a közös hagyomány lesz az, ami Kemény verseit könnyen elsajátíthatóvá teszi, az egyéb, pl. formai tényezőkön túl.

Ráadásul abban a pillanatban, amikor Kemény bibliai motívumokra épít költeményeiben, a versek egyidejűsége, de az egy színhely is biztosított azzal, hogy szinte minden a bibliai idők megszépítő messzeségéhez, és az ősrégi történetek kies/kietlen színhelyeihez viszonyul.

Kemény újabb költeményei azonban inkább motívumaikat tekintve biblikusak, a téma gyakran profán - bár a hang némileg mégis emelkedett (Apa barátai). A versek témái legtöbbször mégsem kimondottan bibliaiak, ha akadnak is fontos kivételek. (Ítéletnap, este; Kert stb.) A verscímek csaknem fele egyértelműen Ige-i vonatkozású (A bűnbeesés; Ítéletnap, reggel; Kert; Ördögűző táj; Éjjel a nyájaknál; Ítéletnap, este), ami túl sok ahhoz, hogy pusztán a véletlennek lenne betudható.

Nem elhanyagolhatóak az imént állítottak, ha meggondoljuk, hogy a Kemény első kötetének verseit övező mitikus „párakincs" az újabb költeményekben biblikus vagy vallási motívumok formájában csapódik le:

...hírhedt ablakán kinézett,
s elámult az ördögérsek.

Felfigyelt a langyos égre,
kikönyökölt, nézte, nézte,
fönt a végső száz esőcsepp
hagyta el a párakincset...

(Hajnal)

Teremtés teremt

A kötet első versében (Igazságosztás) szereplő első szó, a „Legyen" a teremtés Mózes I. Könyvében olvasható ábrázolásra utal („Legyen - és lőn..."). Kemény azonban, a bibliai történettől eltérően, nem szakaszolt, véges idejű aktusként értelmezi a teremtést. A creatio (ex nihilo?) nála folytonos, a történeti időben mind a mai napig tart - történik:

...Betelt a hetünk, és az Isten mégis csak teremt és teremt...

(Egy nap élet)

A gyermekkor elveszett világát mintegy folyamatosan újra kell teremteni, benne az apa alakjával, aki véleményünk szerint „A néma H" verseinek kulcsfigurája, kimondva (Apa barátai; A néma H; A bűnbeesés stb.) és kimondatlanul is. Azt mondhatnánk, hogy „A néma H" elveszett, de újrateremtett - re-kreált - világának profán istensége az apa. Istenség még akkor is, ha - paradox módon - a re-creatio immár a költő-fiú feladata. Ebben a költészetben a teremtmény, a teremtés teremt, s közben egy kicsit maga is megistenül. A költői mű(velet) itt a világ újrateremtése, mégpedig az emlékezés, az elveszettek emlékének felidézése által.

Ez a világ azonban nem műalkotás, sokkal inkább a mű-alkotás szükséges feltétele, még ha egyszersmind következménye is.

Isten mint teremtő princípium párhuzamba állítható az apával, mint létrehozó lényegiséggel, s a költő a re-creatio kulcstényezőjeként mindkettejük teremtője - a poétikai tohuvabohuban. Amint János Evangéliumának prológusa szerint „Az ige testté lett", Kemény István költészetében a halandó-múlandó test, az apa, és az egész gyerekkor igeiesül vissza a vers, versek által: a test igévé lesz.

„A néma H" természetesen nem pusztán az apa apoteózisa. Általában elmondhatjuk, hogy Kemény újabb verseiben biblikus motívumok gyakran profán ünnepélyességgel, néha ironikusan, sőt komikusan (Ítéletnap, este), az élet közön-

séges dolgai viszont biblikus pátosszal szólalnak meg. A költői hang szándékolt pátosza azonban szándéktalanul is szenvedést okoz az „érdi férfiak" iránt egyébként közömbös latroknak, mint jómagunk:

...Ó drága érdi férfiak, ti
Don Quijote de la Panzák, ti
pestvidéki küszködők. A
házatok kész azóta sem lett,
ilyen házban kell laknotok...

(Apa barátai)

Másutt ugyanez elviselhetőbb, mert némi (ön)irónia hatja át (Nagymonológ). A kötetben mindvégig jól kivehetőnek véljük a korántsem forradalmi célkitűzést: átpoetizálni mindazt, ami hagyományosan mentes a költőiségtől (Szívroham), és depoetizálni a témát, amely mindeddig önmagában is költőinek számított (Sztélé; Ítéletnap, este).

Ki az Isten?

...énekeljetek királyunknak, énekeljetek!
8. Mert az egész föld királya az Isten: énekeljetek bölcsességgel

– olvassuk a 47. zsoltár lelkesült zsoltárosától, „a Kóráh fiainak zsoltára"-ban. A költő Kemény István se rest, így kontráz:

Vándor. Ha most azt találnám ideírni, amit egy kispesti ház falán olvastam, vagyis, hogy „PISONT ISTVÁN A LEGNAGYOBB KIRÁLY!"...

Ugyanitt, de már a vers befejezéséhez közeledve:

„...Fordíts külön figyelmet arra, hogy jelentheti egykor majd a KIRÁLY a királyt, a LEGNAGYOBB pedig a legnagyobbat ismét. Ezesetben jól nézz körül, van-e legnagyobb király, mert szabadulhatsz, ha a mondatba végre azt a nevet írod. Menj tovább, élj boldogul!"

(Sztélé)

Tudjuk, a sztélé nem éppen bibliai műfaj. De „van-e legnagyobb király"? Ha van, ki az, s miben rejlik a királysága? És létezik-e az a bizonyos „szabadulás"? – sorjáznak bennünk a kérdések Kemény István legújabb kötete olvastán.

A néhai Zsoltáros számára az első kérdés persze nem kérdés. A zsidó-keresztény hagyomány által Dávidnak tulajdonított költemények túlnyomó többsége a bizonyság rá, hogy szerzőjük számára „Isten [a] király", Isten a legnagyobb király, nem „Pisont". (Vö: „Folyóvíz jő vala pedig ki/ Édenből a kert megöntözésére; és/ onnét elágazik és négy főágra sza-/ kad vala./ 11. Az elsőnek neve Pison..." [I. Mózes 2; 10–11])

A filozófiai istentan eme fundamentál-kérdése a kispesti futball szurkoló számára már a „PISONT ISTVÁN A LEGNAGYOBB KIRÁLY"-tételben, mint magától értetődőben válik okafogyottá. Az Ígéret Földjén Isten, a felvilágosult Kispesten viszont már „PISONT" a legnagyobb király.

Mind a Zsoltáros, mind a Kispest-szurkoló dogmatikus meggyőződésével ellentétes Kemény „kérdve kifejtő" alapállása, ha tetszik költői kérdésfölvetése, hogy akkor „van-e [egyáltalán] legnagyobb király"?

A lírai én – sporthasonlattal élve – mintegy „középpályást" játszik a versben, s „A néma H" kötetben mindvégig. Úgy érezzük, múlt és jövő, ég és föld, szent és profán között mindannyiszor középen cselez vagy éppenséggel várja a passzokat. Vagy égre emelt tekintettel áll, és kérdőn tárja szét karjait...

Csakhogy „A néma H"-verseket olvasva nem lehetünk bizonyosak abban, hogy a lírai én melyik kapura játszik. Hogy játszik-e egyáltalán. Vagy ez a különös alak nem más, mint maga a mindenek felett álló, mégis mindig, mindenhol mindent tudó, tudni akaró Bíró? (Igazságosztás)

A Kemény István első kötetéből ismerős eszkatologikus fantáziák (Egy fantáziából; Helikopter a jövőm fölött stb.) nyomán mára a múlt éppen olyan fon-

tossá vált költészetében, mint korai verseiben a múlandó bizonytalan, ám annál kétségbeejtőbb jövője.

Kemény Istvánnak múltja van, mert már első könyvében/vel jövőt teremtett magának. Ezért most van honnan visszaemlékeznie, s ez költő számára elengedhetetlenebb, mint hogy van mire.

Mire végigolvassuk szerzőnk itt ismertetett könyvét, elbizonytalanodunk, „van-e legnagyobb király"? Ám szinte biztosak leszünk benne, hogy a „Sztélé" ama mondatába:

...mert szabadulhatsz, ha a mondatba végre azt a nevet írod...,

Kemény István a magáét írja. És nem szabadulhat.

Hollósvölgyi Iván

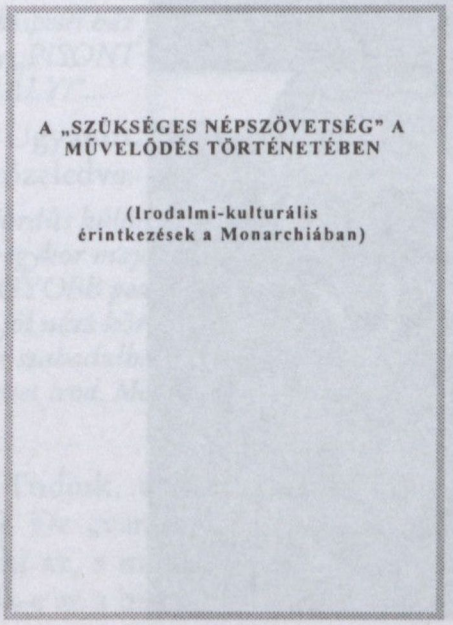

A „szükséges népszövetség" a művelődés történetében

IRODALMI-KULTURÁLIS ÉRINTKEZÉSEK A MONARCHIÁBAN

A JATE BTK és a Tiszatáj Alapítvány kiadásában újabb, immáron a hatodik kötetét jelentette meg a JATE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének Monarchia-kutató csoportja.

Mint ahogyan az alcím és Fried István *Előszava* is jelzi, ennek a kötetnek a témája a Monarchia soknemzetiségű kultúráinak és irodalmainak kapcsolódása, annak a „szükséges népszövetség"-nek a létrejötte a kultúrában, amely a politikában nem tudott gyökeret verni. Az *Előszó*ban idézett Palacky-mondat („Bizony, ha az osztrák császárság már rég nem létezne, Európa és az emberiség érdekében meg kellene teremteni", ily módon inkább a kultúrára érvényes csupán: a Monarchia utolsó évtizedének „vidám apokalipszise" olyan irodalmi-kulturális életet indukált, mint azóta sem a térség (utód)országaiban, s a Monarchia kultúrájának hatása, inspiráló ereje még akkor is (nevezetesen a két világháború között) működött, amikor a Monarchiának politikai értelemben már híre-hamva sem volt. Ennek a kultúrának létrejötte pedig – olvasható ki a kötet tanulmányaiból – azért volt lehetséges, amiért politikai értelemben ez az összetákolt államalakzat szétesett: a nemzeti sokszínűség miatt. Azért, mert az egyes nemzeti irodalmak és kultúrák dialogikus viszonyba kerültek: értelmezték egymást, vitatkoztak egymással, olykor megkérdőjelezték egymás létjogosultságát, de mindvégig egy kulturális keretben, az Osztrák-Magyar Monarchia kulturális keretében mozogtak. A kötet írásai tehát nem csak a „szükséges népszövetség" szükségszerűségét, hanem egyben lehetetlenségét is példázzák.

A kötet felépítésének logikussága, a tárgyukban **látszólag igen különböző tanulmányok** egymásra épülése-építettsége mindenképpen a szerkesztők (Fried István és Kelemen Zoltán) munkáját dicséri.

Az *Előszó* jelzett problémafelvetése után az első írás Bókay Antal igényes tanulmánya *(A pszichoanalízis és a Monarchia)*. A tanulmány tárgya egy Monarchia utáni, a pszichoanalizis „belügyének" tekinthető 1924-es Freud–Rank-vita, melynek korrekt ismertetését végzi el a szerző. Bókay írása azonban elsősorban nem ettől érdekes, hanem attól, amit *A pszichoanalízis „monarchiás" eredete* című fejezetben hipotézisként – csak sajnálni lehet, hogy kissé szűkszavúan – megfogalmaz, hogy tudniillik a freudi pszichoanalízis inkoherens, nem külső, stabil elvekre épülő személyiségfelfogása sehol másutt nem

JATE BTK–Tiszatáj
Szeged, 1996
114 oldal

születhetett meg, csak a Monarchia szellemi és politikai keretei között. „Valószínű – állítja Bókay –, hogy sehol a világon nem kérdőjeleződött meg olyan élesen a személy és a nyelv (megértés) lényege mint itt, és talán sehol sem volt annyira jelen egy kontrasztot adó, szétesőő barokkos tradíció, mint a k. u. k. lehetetlen világát összetartó örökérvényűnek tűnő rendjébe." (Az idézetből is kitetszik, hogy nem csupán személyiségproblémákat vet fel a pszichoanalízis, hanem nyelvieket is; nem véletlenül értékelődik magasra a tanulmányban a korai (az *Álomfejtés* időszaka körüli) Freud és a korai Freudhoz a Rank-vitát követően visszatérő Ferenczi Sándor terápiás tényked és elmélete: eszerint „a pszichoanalízis nem foglalkozás, hanem életforma, egy radikális új kölcsönösség, a dialogikus önteremtés példája". Amit Bókay itt a személyiség kapcsán megfogalmaz, a kötet későbbi tanulmányaiban – elsősorban Alois Woldanéban és Fried Istvánéban) – visszaköszönni látszik

a Monarchia népeinek kulturális párbeszéde

vonatkozásában. Bókay tanulmánya a pszichoanalízis dialogikusságát egyfelől egy másik „monarchiás" jelenség, Wittgenstein nyelvfilozófiája felé mozdítja el, másfelől megfogalmazza, hogy a freudi pszichoanalízis személyiség- és nyelvproblémáinak mélyebb megértése, egy „centrum nélküli lét személyes és nyelvi káoszának elbeszélése" csak a posztmodern kor diszkurzív keretei között történhet meg.

Más vonatkozásban is kiindulópontja a Bókay-tanulmány a kötetnek. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a pszichoanalízis belső viszályai rámutatnak egy olyan személyiségfelfogásra is, amely C. G. Jung Freuddal való szembenállása révén jött létre, és amelyet Freud is (éppen Jung nézeteire reagálva) kifejt a *Totem és tabu*ban: a személyiségproblémák nem ontogenetikusak, hanem filogenetikusak. A jungi „kollektív tudattalan" fogalma, illetve a freudi Oidipusz-komplexusnak az archaikus társadalmak életéből történő levezetése azt a(z) – azóta a mítoszkritikai irodalomban már közhellyé vált – lehetőséget veti fel, hogy a tudattalan és az archaikus gondolkodás, a tudattalan és a mítoszok világa szoros kapcsolatban állnak egymással. Vagyis: a pszichoanalízis belső vitája a személyiségproblémák megoldásában eljutott a mítoszig, mint ahogyan a Monarchia-problémák kulturális megoldási lehetőségeiben is ott vannak

a Monarchia-mítosz megteremtésére irányuló kísérletek.

Ebből a szempontból majd Fried István, Alois Woldan és Wenner Éva kötetben szereplő írásai lesznek érdekesek.

A könyv következő tanulmányában Rózsa Mária a bécsi *Wanderer* 1851 és 1861 közötti magyar vonatkozású írásait ismerteti és elemzi. A tanulmány nem csak sajtótörténeti szempontból érdekes, hanem azért is, mert ízelítőt kaphatunk általa abból, hogyan értékeltek bennünket magyarokat az osztrákok néhány évvel a kiegyezés előtt. A Rózsa Mária felvonultatta tényekből kitetszik például, hogy a jelzett időszakban a *Wanderer* volt az egyetlen olyan bécsi lap, amely a magyar törekvésekkel szimpatizált, mégpedig a hivatalos politika ellenében, sőt, bizonyos magyar kulturális érdekeket határozottabban képviselt, mint néhány neves pesti lap. Az is elgondolkodtató azonban, hogy a *Wanderer*nek milyen vádakkal szemben kellett a magyarságot megvédenie; legfőként a csikós-gulyás-betyár-mentalitás, valamint a teljes anyagi és szellemi elmaradottság vádjaitól. Aztán az sem közömbös, hogy míg – mint az *Előszó*ból kiderül – a század második felének magyar irodalmát át-meg áthatják az osztrák irodalom beható ismeretéről tanúskodó jelenségek, addig az osztrák fővárosban – a *Wanderer* tiszteletre méltó törekvései ellenére – a jelzett időszakban alig-alig ismerhettek

egy-egy magyar novellát (Jósika Miklóstól, Gyulai Páltól, Eötvös Józseftől, Vas Gerebentől, Jókai Mórtól) és néhány verset (Petőfitől, Majtényi Flórától és Vörösmartytól), azokat is többnyire gyenge fordításokban.

A Monarchia valamely népének nacionalizmusból fakadó „lenézése" egy másik nemzet iránt és az erre válaszul adott nacionalista gyűlölködés problémája jelenik meg Lukács Istvánnak az Antun Matoš sajátos magyarságképéről írott tanulmányában is. Lukács István meglehetősen „kényes" témát feszeget: a századforduló horvát irodalma egyik kiválóságának, A. G. Matošnak olyan írásait elemzi, melyek kevéssé a szimbolista költőt és novellistát, mint inkább a nacionalista túlzásokra hajlamos esszéistát mutatják. Bármennyire is

„kínos" ezekkel a problémákkal szembenézni,

mindenképpen meg kell tenni, mert – mint a tanulmány szerzője a zárómondatában megjegyzi – az újjászerveződő magyar-horvát kapcsolat „a sokszor ellentmondásos és fájdalmas múlt alaposabb és elemző ismerete nélkül el sem képzelhető". Lukács István tanulmánya egyébként több szempontból is érdekes. Először is fontos adalékkal szolgál a magyar olvasó számára Antun Matoš irodalmi-szellemi portréjához, hiszen Lőkös István 1996-ban megjelent *A horvát irodalom története* Matoš-fejezetében bár megemlíti, hogy Matoš három műfajban (líra, próza, kritika) is jelentőset alkotott, és bár részletesen elemzi a horvát költő-író verseit és novelláit, a publicisztikáját nem ismerteti. Fontos másodszor Lukács tanulmánya azért, mert megmutatja, miként láthatott bennünket magyarokat a Három-Egy Királyság harmadik nemzetének, a horvátnak hazafias érzületű értelmiségije. Harmadszor, a Matoš-publicisztika történeti bemutatása, a Matoš-álláspont változását sejtető alcím (*A nyers elutasítástól egy józanabb megítélésig*) arra is jó, hogy kiderüljön: ha egy közép-európai humán értelmiségi azt akarja, hogy komolyan vegyék, nem keverheti össze a hazafiságot, a nemzeti érzületet a frázispufogtató nacionalizmussal. Különösen így van ez akkor, ha valaki valódi esztétikai értékeket felmutató szépirodalmi művek létrehozására törekszik. És negyedszer, Lukács István tanulmánya felvet egy elméleti, egészen pontosan egy imagológiai kérdést: minden objektivitásra való törekvése ellenére megmaradhat-e elfogulatlannak, kívülállónak a magyarság ellen irányuló horvát nacionalizmus megítélésében egy magyar kutató?

A kötet következő tanulmánya (Fried István: *„Ein kroater aus Altösterreich")* folytatja a horvát-témát Miroslav Krleža írásainak elemzésével. Fried István a neves horvát szerző életműve egy-egy jellegzetességének bemutatásával arra a következtetésre jut, hogy Krleža művészetének legfőbb tanulsága a nyelvvesztettség állapotának tragédiája. És itt nem csak arról van szó, hogy a „kaj" nyelvjárást egyre inkább kiszorította a szerbhez közelebb álló „što" nyelvjárás, és maga Krleža is – a délszláv egységesítés-eszme jegyében – döntően már ezt használja. Inkább arról van szó, hogy Kreža empirikus-szenzuális regényírói módszere, mely

megörökítendőnek tart mindent a Monarchia világából,

egy barokkosan burjánzó nyelvhasználattal összemos lényegest és lényegtelent, s ezzel mind a nyelvnek, mind a világnak értéktelensége, „az egyetemessé mélyülő tartalmatlanság" nyilvánul meg. És ha a nyelv túlzott dekorativitása Krleža szerint a lényeg felfedésére szolgál (mint ahogyan Freudnál a „felszínen" lévő tudatos a „mélyben" lévő tudattalant mint a személyiség lényegét elfedi); ez egyben a Monarchia kultúrájának felszínességét és válságát jelenti. Csakhogy Krleža írásai éppen ebből

a felszínesnek minősített operett-kultúrából táplálkoznak, vagyis – Fried István megállapítása szerint – Krleža ironikus Monarchia-megjelenítése nem csak rombolja, hanem – a megjelenített világra való reflektálásával – építi is a Monarchia-mítoszt. S mivel ez a rombolás-építés a Krležaművészet lényegévé válik, mégpedig olyan „művész"-regényekben, mint a *Filip Latinovicz hazatérése*, joggal állíthatja a tanulmány szerzője, hogy Krleža „a romlás virágait növesztette túléretté, a szépség kábító vonzerejét erősítette", mint olyan sokan a századfordulón, Nietzschétől Bergsonig.

Alois Woldan szintén nyelvi elemzésből indul ki Stanisław Vincenz lengyel író *A havasi legelőn* című regényeposzáról szóló tanulmányában. A salzburgi kutató előbb a szavak, majd a mondatszerkesztés szintjén mutatja be a hucul parasztok nyelvében megjelenő germanizmusokat (pontosabban „osztrákizmusokat") és azok funkcióit. Az Ordnung és a porządek (rend) szavak stilisztikai szembenállása szemantizálódik, és a brutális katonai fegyelem meg az értelmes szervezettség szembenállását, végső soron a Monarchia és

a Monarchia perifériáján kötöttségben élő,

ám szabadságra vágyó hucul parasztok szembenállását jelenti. Másfelől viszont Bécsnek mint mintának, a bécsi életnek mint normának elfogadása egyúttal az Ausztria-mítosz építését, alakítását is hozza magával. Az Ausztria-mítosz központi alakja természetszerűleg Ferenc József császár, akinek megjelenítése a huculok között erősen népi színezetet ölt, „emberi és túlontúl emberi vonásokat" vesz fel, ami viszont már a mítosz profanizálására is utal. Valami hasonlóról beszél Kelemen Zoltán is az *Árnyékkirály* és a *Mohács* című Krúdy-regények kapcsán a két horvát-témájú tanulmányt megelőző rövidke írásában. Kelemen Zoltán azonban az ígéretesnek tetsző bevezető után, sajnos, nem jut túl azon, hogy a történelmi eseményeknek és Krúdy kora eseményeinek nyilvánvaló párhuzamát, valamint a történelmi figurák deheroizált, profanizált mivoltát megállapítja.

A kötetzáró, a trieszti irodalommal foglalkozó kitűnő Wenner Éva-tanulmány tulajdonképpen

szintézisbe hozza a többi írásban felvetett problémákat.

Italo Svevo *Zeno tudata* című regénye kapcsán először is megállapítja, hogy a Monarchia irodalmában szükségszerűen vetődik fel az „objektív valóság" és a „szubjektum teremtette világ" közötti határ elmosódásának kérdése. Az irodalom mimetikusból vallomásosba fordul át: az „objektív valóság" leírásánál fontosabb lesz az „objektív valóság"-ra reflektáló hős szubjektumának megjelenítése. Ez egyfelől – Krležánál láttuk – a barokkosan burjánzó írásmódhoz, másfelől a Svevo által (is) alkalmazott tudatfolyam-technikához vezet. Ugyanakkor – Svevo regénye esetében ez egészen nyilvánvaló – a tudatfolyam szoros kapcsolatban áll a pszichoanalízissel, amennyiben a hős nyelvileg alig-alig artikulálható (gondoljunk csak James Joyce *Finnegans Wake*jére!) gondolatzuhataga egyben nem más, mint analitikus napló. S végül a szubjektum teremtette világ mitikus világ is, mert – mint a tanulmányíró világos okfejtéséből kitetszik – „a tudat kollektív formáihoz kapcsolódott, s tételezett egyfajta spirituális általánosságot, amely túlmutatott a tudat egyediségén. A mítosz a valóságtól elszakított ideát teremt az irodalomban, amelyet az író egy magasabb, egy igazibb valóságnak próbál meg elfogadtatni, másodrendűvé degradálva a hétköznapi élet hagyományos erkölcsi és esztétikai értékeit". Ez a mítosz pedig nem más, mint az öregkor metaforájával és a matematika absztrakciójával (vö.: Wittgenstein matematikai absztrakcióival!) határtalannak és

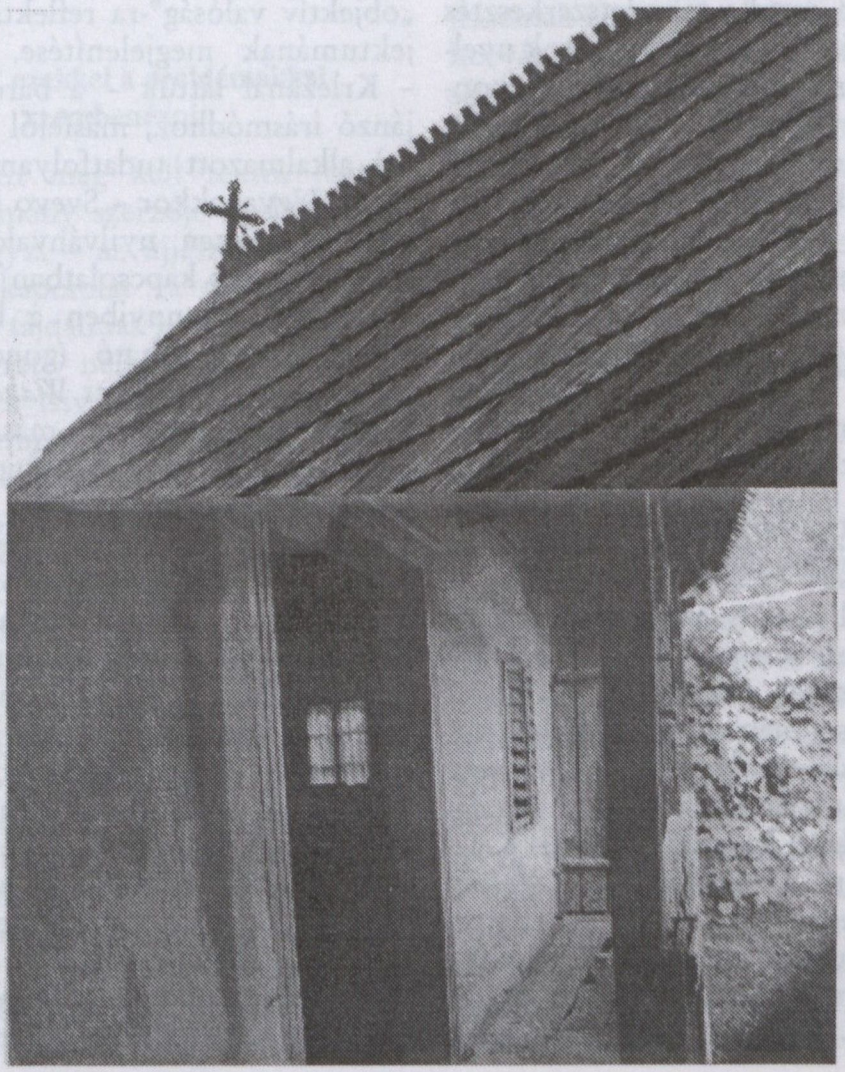
totálisnak megjelenített Monarchia. A Monarchia kulturális érintkezéseit taglaló kötetnek

akár összefoglaló mondataként is olvashatjuk

Wenner Éva sorait: „Eleganciájával, dekorativitásával együtt az elérhető tökéletesség legmagasabb fokára jutott a felbomló Monarchia valamennyi népének irodalma és művészete a maga mértéke szerint: virágkor volt ez a pusztulás határán."

A „szükséges népszövetség" a művelődés történetében alighanem a legegységesebb, legjobban szerkesztett, legszínvonalasabb a JATE Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének Monarchia-kötetei között. Kíváncsian, érdeklődéssel várom az *Előszó*ban megígért folytatást. És őszintén remélem, hogy a következő kötet már nem ilyen – hogyan is fogalmazzak finoman? – puritán, jelentéktelenséget sugalló borításban, hanem a sorozat szellemi súlyának, a tanulmányok színvonalának megfelelő komoly könyv-formátumban lát majd napvilágot.

Goretity József

A nagy olvasó

MÁRKUS BÉLA: A BETOKOSODOTT KUDARC

Régóta tudjuk néhányan, hogy Márkus Béla a legnagyobb olvasók egyike. Érdeklődése, olvasási kedve mit sem csappant a múló évekkel. Azon kevés kritikus közül való ő, akik nemcsak ifjúkorukban írnak rendszeresen kritikát, hanem később is talán legfőbb szakmai feladatuknak érzik a művek rendszeres és szigorúan szakszerű értelmezését, bírálatát.

Öröm számomra, hogy végre sorra megjelennek Márkus Béla könyvei, s az utóbbi időben végre több elismerésben is részesült kritikai munkássága. Több mint negyedszázados fölöttébb serény szakmai munkájáról az utóbbi esztendőig

mindössze egy vékony kötete

adott kézbevehetően számot. Pedig akik követik Márkus Béla munkásságát, tudták, hogy a legfelkészültebb, legalaposabb és legszigorúbb kritikusok egyike ő. 1996-os évben ebből a feltűnő hiányosságból törlesztett a könyvkiadás valamit. Egy irodalomtörténeti munkája és két tanulmánykötete is megjelent Márkus Bélának egy év leforgása alatt.

A betokosodott kudarc című könyve a kisebbségi magyar irodalmi tárgykörű írásaiból – régiekből és újakból – ad válogatást. Reprezentatívan dokumentálja Márkus Béla irodalomszemléletének fő vonásait, kritikusi és tanulmányírói munkásságának karakterét és alakulását, formálódását is.

Irodalomszemléletét az egymást dinamikusan váltó irodalomelméleti divatok ellenére mindvégig kiegyensúlyozottság, határozott szemléleti biztonság jellemzi. Írásai az esztétikumot összetetten szemlélik, sohasem állítják szembe sem az erkölccsel, sem az író közösségi felelősségével, hivatásából következő küldetésével, feladataival. Munkássága egyértelmű törekvést mutat arra, hogy a középúton oldja fel a Székely János által oly találóan kifejtett dilemmát. Eszerint a mai költészet nem tud egyszerre hatékony, kommunikációképes és ugyanakkor korszerű is lenni. Ha kommunikációs igényét megőrzi, konzervatív lesz, ha igazán modern akar lenni, kénytelen lemondani a kommunikációról. Így viszont a szerepét, értelmét veszíti el. Márkus Béla kétszer is idézi Székely János gondolatát. Nem véletlenül.

Újabb írásaiban igen elmélyülten, alapos elméleti háttérismeretek birtokában elemzi egyfelől a valóságvonatkozásokat egykor kihívóan megtagadó modernség nem egy képviselőjének azt a későbbi felismerését, hogy a művészetszemlélet történeti tapasztalatait igenis komolyan kell venni: a gyökértelen, önnemző modernség

Széphalom Könyvműhely
Budapest, 1996
264 oldal, 440 Ft

lényegében önmagát számolja fel. Csak ideig-óráig elégítheti ki az alkotót magát is. Markó Béla klasszicizálódó pályafordulatának - a költő önértelmezéseire is támaszkodó - plasztikus megvilágítása éppúgy példa lehet erre, mint a vajdasági irodalmi viták elemző bemutatása. Ez utóbbi tanulmány az Új Symposion egykori vezéregyéniségének kései 'önkritikáját' is idézi: 'Kétfelől fúrtuk a levegőt / s mint Szindbád a csontból a velőt / kiütöttük a nemlétezőt.'

Összetetten elemzi Márkus Béla több írása

az irodalom és a közösség mély belső összefüggéseinek jegyeit,

a nemzeti irodalom autonóm értékeit. Teljesen idegen tőle az a manapság divatos szemlélet, amelyik a magyar irodalomértelmezésből kiiktatja az erkölcsi és közösségi vonatkozásokat, de a nemzeti sajátosságokat is, s más irodalmak történelmét állítja mértékéül. Számtalan példával, hivatkozással - Juhász Erzsébettől, Markó Bélától Sziveri Jánosig - mutatja meg Márkus Béla, hogy az irodalomnak igenis fontos szerepe van, vagy fontos szerepének kellene lennie ma is a nemzet önazonosságának, önismeretének és öntudatának az ápolásában is. De ugyanebben a vonatkozásban idézi közvetlenül vagy közvetve Danilo Kiš ('senki büntetlenül ki nem kapcsolhatja magát a közösségből'), Hermannn Broch ('a nem etikai bázison termett esztétikai értékek önnön ellentétükbe, nevezetesen giccsbe csapnak át') vagy Heidigger ('minden nagy dolog abból született, hogy az embernek hazája és nemzeti hagyománya van') nézeteit.

A ma Cs. Gyímesi Évától Grendel Lajosig oly evidensnek tekintett és a közösségi gondokat viselő irodalommal szemben értékítéletként hangoztatott ellentétet, a 'közösség- és szabadságközpontú' irodalom szembeállítását Gáll Ernő szelíd megjegyzésének az idézésével kérdőjelezi meg: 'vajon egy elnyomott közösségért folytatott harc nem a szabadságért folytatott harc-e egyszersmind'. Hosszan lehetne még idézni Márkus Béla könyvének azokat a hivatkozásait, amelyekkel tág összefüggésekbe állítja ezt az utóbbi időben sokak szerint már egyértelműen az 'ügynélküliek' javára eldőlt vitát.

Ezt azért tartom az egyes írásokon túl is fontosnak, mert meggyőződésem, hogy az az irodalom, amelyik programosan kikapcsolja magát a közösség ügyeiből, az a közösség szempontjából fölszámolja önnön jelentőségét, fölszámolja önmagát. S ez éppoly művészet-idegen törekvés, mint a programos, tehát nem belső szükségből táplálkozó 'közügyiség'. Ha e két - teoretikusan és természetellenesen szembeállított - tendencia közül bármelyik kizárólagos szerephez jut egy nemzet kultúrájában, az nagyfokú elszegényedést jelent, hiszen ezek tulajdonképpen egymásban tükröződve mérhetik meg igazán önmagukat is.

Márkus Béla könyvének fontos érdeme, hogy ezt a szemléleti szembesítést következetesen és mindkét irányban engedmények nélkül végzi. Kányádi Sándor költészetének sematikus korszakát, Sütő András naplójának némely problematikus elemét, Vajda Gábor délvidéki irodalomtörténetét például éppúgy ízekre szedi, mint a modernkedő teóriákat.

Régi sajátossága Márkus Béla írásainak a filológiai aprólékosság, precizitás, jobb hangsúllyal mondva:

a tények tisztelete.

Példaanyaga mindig fölöttébb bőséges. Ez némelykor meg is nehezíti az olvasást. Olykor egy-egy irgalmatlanul hosszú mondatába külön tanulmányba való ismeretet, kételyt, kérdést zsúfol. Szereti a párhuzamos szerkezetű mellérendelő mondatokat dokumentálóan sorjáztatni. Ezek néha ki is ütköznek egyébként választékos stílusából. (Miként a többször szereplő

'úgy fest' is.) Az aprólékosságnak azonban igen komoly funkciója van Márkus Béla írásaiban. A tények igen bőséges felvonultatásával éppen az ellen a tényeket semmibevevően ideologikus szemlélet ellen cselekszik, amelynek jellemzésére gyakran idézi Fichte mondását: annál rosszabb a tényeknek. Márkus Béla annyi tényt felsorol egy-egy észrevétele igazolására, hogy azokat már nem lehet semmibevenni. Így dokumentálja meggyőzően az erdélyi magyar irodalom sematikus korszakának az elnyúlását egészen a hatvanas évek közepéig.

A bőségesen idézett tényanyag

teszi vitathatatlanná mindazokat a jelentős korrekcióit is, amelyekkel egyoldalú beállításokat, torzításokat cáfol meg (Molnár János könyvéről szólva; a vajdasági vitákat elemezve), rögzült ismereteket (Gaál Gábor és a Korunk szerepét taglalva) korrigál. Nem egyszer az adott tárgy legavatottabb ismerőit ösztönzi körültekintőbb vizsgálódásra (Kántor Lajos, Bori Imre, Szeli István könyvének bírálatában). A tények aprólékos számbavételét az indokolja Márkus Béla munkáiban, hogy az ő jellegzetes írásai nem recenziók és nem esszék, hanem szaktanulmányok, melyekben a hibák maradéktalan felsorolása szakmai kötelesség. A szakkritikában nem elegendő az, ha csupán a hibák jellegére mutat rá a kritikus, egyenként is föl kell tárni azokat. Erre az aprólékos 'kivesézésre' klasszikus példa Márkus Béla kötetének két utolsó írása, melyben két 'irodalomtörténet' (Vajda Gábor és Határ Győző könyve) – képtelenségeit bírálja és dokumentálja rendkívüli részletességgel.

A nagy olvasó és a kitűnő filológus belső szakmai jutalma az, hogy tanulmányai igen gazdag mögöttes ismeretanyaguk révén tágassá válnak. Az adott életművön belüli vonatkozások mellett a külső párhuzamok, szembesítések növelik meg az írások horizontját. Példák bőven kínálkoznak. Markó Béla válogatott kötetéről írva, költészetének szemléleti fordulatát a kötetből kihagyott verssel is találóan jellemzi: 'nem változott meg semmi: jártamkeltem, / mint bolond szentjánosbogár a kertben, / s mert kőről kőre léptemet vigyáztam, / még múló nyomom sem maradt a sárban'. Köntös Szabó Zoltán regényének *(Fehér zászló Erdély felett)* elemzését, bírálatát pedig az teszi izgalmassá és elgondolkodtatóvá, hogy összeveti 'ellenregényekkel', s nemcsak *Az elsodort falu*val és *A fáklyá*val, hanem leginkább megszívlelendően Pacurariu *Labirintus*ával.

Mindezek az erények, a kiegyensúlyozott szemlélet, rendkívül alapos tájékozottság, dokumentáló eltökéltség, Márkus Béla régebbi írásaiban is egyértelműen megnyilatkoztak már. Újabb tanulmányaiban ezekre még nagyobb figyelmet fordít, de emellett feltűnik egy új vonás is. Ez pedig az, hogy az utóbbi években készült tanulmányaiban széleskörű modern irodalomelméleti ismeretek hatékonyan segítik a művek esztétikai alkatának megragadását. Nem egyetlen elméleti iskola hatásáról van szó, hanem fölöttébb sokirányú és nyitott elméleti tájékozottságról. Márkus Béla a modern poétika érvrendszerével, fogalmaival is megvilágítja az egyes életművek új értékeit. Úgy hasznosítja a modern irodalomelmélet fogalomkészletét, hogy

nem az elméletből, hanem mindig a művekből indul ki,

az elméletet sohasem tolja a művek elé. Irodalomszemléletének higgadt megalapozottságát tanúsítja az is, hogy modern irodalomelméleti fogalmakat éppen azoknak a műveknek az elemzésében kamatoztatja leginkább, amelyek a Székely János által megfogalmazott ellentétek feloldását kísérlik meg: nem rekednek meg a kommunikáció megszokott módozatainál, de nem is mondanak le arról, hogy jelentésük és jelentőségük legyen az egyén és a közösség

létkérdéseit illetően. Úgy modernek, hogy nem állítják szembe az 'ismeretelméleti' és az 'ontológiai' jelleget.

Márkus Béla kötetének legjobb írása, Kányádi Sándor *Sörény és koponya* című kötetének mintaszerű elemzése éppúgy kínálkozó példa erre, mint Székely János *(A másik torony)* vagy Szilágyi István *(Agancsbozót)* regényének a bemutatása. Kányádi Sándor újabb költészetének sajátosságaiban egy sereg párhuzamot talál a posztmodern irodalom jellegzetességeivel, a törléstől a paratextus (cím, alcím, ajánlás, stb.), az alulmegnevezés (az 'understatement') szerepének felértékelődéséig, a műfajok 'rovancsolásá'-ig. Ezeket sorra számbaveszi, de föltárja ezeknek az elemeknek az erdélyi magyar költő léthelyzetével, az erdélyi magyarság sorsával való mély összefüggéseit, például azt, hogy 'a krónika adekvát műfaja a középkornak', vagy azt, hogy 'Kányádi fonákjáról kényszerül szemrevételezni a wittgensteini tézist: vannak vidékek, ahol a szavaknak nemcsak jelentése, de a használata is tiltott, s ahol még a hangzók, még az írásjelek is jelentésesek lehetnek'. S azt is, hogy milyen nagyon fontos szemléleti elem az irónia, de vannak helyzetek, amelyekben az irónia felfüggesztése elkerülhetetlen. Jóllehet az is tény, hogy 'a huszadik század végének romániai magyar nemzetiségi költője nem építheti tovább elődei természet- és szülőföldkultuszát, s nem erősítheti általuk a helytállástudatot'.

Székely János és Szilágyi István regényéről szólva jegyzi meg, hogy 'a két mű – hazai vakbuzgó hívek számára – akár példatára is lehetne a posztmodern szemléletű epikai eljárásoknak', majd sorra veszi, hogy miképpen jellemezhető az egyik a palinódia, a visszavonás, a másik a képtelenség elvének hangoztatásával. Márkus Béla írásaiban Wittgenstein, Jakobson, Bourdieu, Brian T. Fitch, Todorov, Mc Hale, Fokkema és még oly sok más szerző gondolatait kamatoztatja. Az elméletnek a mű elé helyezését, a 'legmodernebb (mert legdivatosabb') nézetek

kizárólagos érvényesítését viszont elutasítja.

Innen az ironikus szókapcsolat, a 'legmodernebb (mert legdivatosabb)' gyakori ismétlődése írásaiban. Könyve értékes írások foglalata, fontos szakmai segítség a kisebbségi magyar irodalmak korszerű megismeréséhez.

Görömbei András

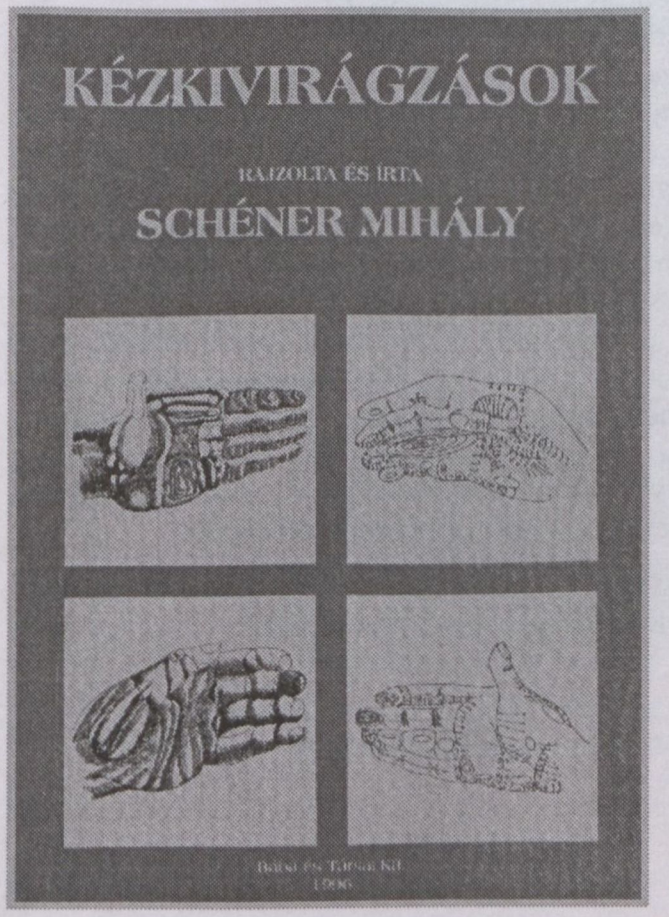
BALOGH TIBOR

Olvasni és gyönyörködni benne

SCHÉNER MIHÁLY: KÉZKIVIRÁGZÁSOK

Azt a tipikusan jellemző sajátosságot, amellyel az ember mint az állatoktól megkülönböztető lény bír, sokféleképpen kísérelték meg jellemezni – mások mellett – filozófusok és pszichológusok. A *nyelvhasználat*, a *gondolkodás* nyilván rendelkezik azon különös momentumokkal, amelyek nem, vagy legalábbis hozzánk hasonlatos, velünk egyező módon nem lelhetők fel az állatvilágban. Ezeken túl valószínűsíthető: a *kéz* szerepe olyan perspektívákat nyitott az élő rendszerek univerzumában, amelyek nem tárulhattak fel más organizmusoknak.

A kéz alakítási, munkálkodási eszköz, s mint ilyen distanciát hoz létre birtokosa és annak környezete között. A kéz távolságteremtésével kritizál és inkorporál: módosít, s az általa megváltoztatott tárgyakat használható, befogadandó objektumokká változtatja. Önállóságunkat, egyben mindinkább szélesíthető otthonunkat alakíthatjuk ki, alkothatjuk meg általa. Nem pusztán a miliőt, hanem magunkat is mássá szervezzük így – azzal, ha korrigálunk, létrehozunk, úgy avatkozunk be világunkba, hogy saját univerzumunk ilyetén létesítésével már belső magunk sem ugyanaz, mint annak előtte volt.

Észleléseink, emócióink, viselkedésünk, kognitív – racionális megnyilvánulásaink többek között a kéz által lesznek olyanok, amilyenek.

Nem meglepő hát, ha a szobrászat, a képzőművészet is gyakorta tünteti ki figyelmével, ábrázolásával a kezet. Legutóbb Schéner Mihály kötetében lehettünk tanúi a kéz piedesztálra állításának. A sokféle hivatalos elismeréssel illetett, a Széchenyi Művészeti és Irodalmi Akadémia tagjainak sorában is számon tartott Schéner – miként azt több tárlatának megnyitásakor hangoztatta – immanensen filozofáló alkat. Olyan kreátor, aki ihletett megnyilatkozásai mellett műalkotásaira, s az alkotó folyamatra rezonál – reflektál – megpróbálkozik (rajzait, festményeit feldolgozva) a hiteles értelmezéssel is. Csinál és kommentál: nála e kettő koherens egységgé szervül.

Furcsa, megejtő mű e mostani. Páros oldalain eszmefuttatások, ha tetszik magyarázatok, velük szemben (a párat-

lan oldalakon) pedig rajzok, borítóján grafikák, fafaragások, textilplasztikák, bronz reliefformák reprodukciói foglalnak helyt. A Kossuth-díjas Kiváló Művész természetszerűleg minden megnyilatkozásával most is magáról vall. Mi mindent tesz, demonstrál a kéz? Kapzsi és integető, bombaként működhet, imádkozik - esdekel, megfog vagy botnak bizonyul, madarat reppent fel, s maga is madárként száll olykor, szerelmes, dolgos, adakozik vagy kéreget, megad és elrabol, sumákol, lapattyá lesz (e legutóbbi egyik kedves, vagabund jelzője Schénernek) - s ez csak néhány eleme az elképesztően gazdag repertoárnak.

A kötetet többször elolvasván - megnézvén Schéner mentalitásának pontosabb jelzése kedvéért három témakör és három attitűd példázatával hozakodom elő.

Ady „eltévedt lovasá"-hoz, Nagy László csikóihoz hasonlóan (s hányan kívánkoznak csak a magyar költészetből e toposz apropóján Ady elé, s Ady, Nagy László után!) a *ló* - kéz asszociáció gazdag terrénumára akadunk Schénernél. Csatába vágtat, embereken ugrat át, lovat vált, pajkos csikónyerítéssel nyihaházik, patkójával szikracsóvákat csihol, elporzik, gyeplőjénél fogva visszafordít, gazdájával együtt nyugszik vitézi tetteiket visszaálmodva olykor a kéz, vagy akár csak a tenyér némelyik típusa, egy-egy konstellációja.

A külső a belsővel együtt, a rejtett manifesztálódása (az együttműködés és a konfrontálódás lehetőségeivel) - ez *az agy és a kéz* Schénernél. Az agy és a kézmozgás kódjairól azt írja - rajzolja: „Tenyerünket a gondolat, a jelzések, jelentések pontjai, zárójelei, bezárt völgyei borítják"; az agy és a kéz konfluenciája szüntelen; az ész rosszra használhatja, gyilkos ösztönei végrehajtójává teheti a kezet; agyunk és kezünk munkájával emelkedhetünk nemes, magasztos érzésű emberekké.

Az iménti két témakör jóval időtlenebb, mint a *társadalmi rendszerek változásaival* törődő. Legelőbb a kiszolgáltatottságunk miatt kétszer - háromszor meghaló személyiséget példázó kézre bukkanunk, majd (személyesebbé válva) a három csata túléléséről árulkodó, s végül - önnön érintettségét leginkább megjelenítve - azon száz éves kezekkel találkozhatunk, amelyek tényleges koruk háromszorosát hordozzák; azokhoz tartoznak e kezek, akik „három rendszert abszolváltak". (Bizonyos vagyok abban, hogy e toposz nem mentes ugyan a szám misztikától sem, ám konkrét - jóllehet a társadalmit megtartva, a politikai légkört nem sugárzó - aurája is van!)

A kéz által minden megvalósulhat, ami halálunkat okozza; a forma nélküli megszépítés során tenyerünkkel a semmit fogjuk; s persze: kezünk készséges is lehet, ám figyelmeznünk kell arra - „alkalmas-e mindenhez, amit kezünk ügyébe kell vennünk".

Hosszan lehetne méltatni Schéner igazán kellemes meglepetést keltő, elmélyülést, sok-sok lapozgatást igénylő kötetét, amely nyelvi leleményességével, pajkosságával kirí a hagyományos albumok közül. Olvasni és gyönyörködni benne: erre való.

(Schéner Mihály: *Kézkivirágzások* A szöveget sajtó alá rendezte és a kötetet szerkesztette: Ladányi Zsuzsa. Bába és Társai Kft. Szeged, 1996. 187 oldal)

Szerkesztői asztal

Június utolsó napjaiban kedves vendégeket – *Kántor Lajost, Lászlóffy Aladárt, Cseke Pétert* – fogadhattuk szerkesztőségünkben. Kántor Lajos főszerkesztő jogos büszkeséggel mutatta a kolozsvári folyóirat új folyama megjelenésének 25. évfordulójára kiadott kötetet, amely a Korunk Galéria – társművészeteket egybefogó – tevékenységét, az alkotó munkához szükséges szellemi találkozásokat dokumentálja.

Néhány szerzőnkről. KIRÁLY FARKAS, FEKETE VINCE, LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ és SÁNTHA ATTILA verseivel 1996. októberi számunkban ismerkedhettek meg olvasóink. KIRÁLY ZOLTÁN ugyancsak a „Serény Múmia" néven emlegetett fiatal erdélyi írócsoport tagja. GORETITY JÓZSEF a KLTE docense, HOLLÓSVÖLGYI IVÁN pedig a JATE hallgatója. MÓSER ZOLTÁN fotóművész Bicskén él, munkái két évtizede rendszeresen megjelennek lapunkban.

Októberi számunk tartalmából:

LÁSZLÓFFY ALADÁR, KIRÁLY LÁSZLÓ versei

DARVASI LÁSZLÓ regénye, SZÁNTÓ T. GÁBOR novellája

ÚJ REGÉNYKORSZAK? *Ezredvégi gondolatok a regényről*

KERESZTURY TIBOR és SZÉLES KLÁRA tanulmánya

DOMOKOS MÁTYÁS *Hász Róbert* regényéről

Diákmelléklet: Z. SZALAI SÁNDOR *Gárdonyi Géza* regényeiről

Ára: 80 Ft